

LEGEA ȘI VIAȚA

Publicație științifico-practică
ISSN 1810-309X

Întreprindere de stat
Fondator – Agenția Proprietății Publice
Certificat de înregistrare
nr. 10202264 din 11.02.1993

Publicație acreditată de Consiliul
Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică
al Academiei de Științe a Moldovei prin
Hotărârea nr. 169 din 21.12.2017
Revista este inclusă în baza științifică
internațională Index Copernicus International
(Republica Polonă)

Tipul C

Asociați: Curtea Constituțională, Curtea Supremă de Justiție, Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată, Institutul de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei, Academia „Ștefan cel Mare” a MAI, Universitatea de Stat „B. P. Hasdeu” (Cahul), Universitatea Slavonă, Universitatea „Spiru Haret” (Constanța), Universitatea „Petre Andrei” (Iași), Universitatea de Stat din Herson (Ucraina).

Se editează din ianuarie 1991

Nr. 5(329) 2019

Redactor-șef L. Arsene,
dr. h. c. mult.

Colegiul de redacție:

Gh. Alecu, doctor în drept, profesor universitar (Constanța, România); T. Barzo, doctor hab. în drept, profesor, (Miskolc, Ungaria); V. Bujor, doctor în drept, prof. univ.; Gh. Costachi, doctor hab. în drept, profesor univ.; V. Cușnir, doctor hab. în drept, profesor univ.; D. Garadjaev, doctor în drept, profesor, Judecător la Curtea Constituțională (Bacu, Azerbaidjan); E. Haritonov, doctor hab., profesor, membru cor. al AND (Odesa, Ucraina); E. Ișcenco, doctor hab. în drept, profesor (Moscovia, FR); T. Kolomoș, doctor hab. în drept, profesor (Zaporojie, Ucraina); J. Kovac, doctor hab. în drept, profesor, Universitatea Paneuropeană (Bratislava, Slovenia); A. Lonciacov, doctor hab. în drept, profesor (Habarovsk, FR); V. Stratonov, doctor hab. în drept, profesor (Herson, Ucraina); V. Șepitico, doctor hab. în drept, profesor, membru cor. al AND (Harcov, Ucraina).

Adresa redacției:
Casa presei, et. 5
str. Pușkin 22, mun. Chișinău, MD - 2012,
Republica Moldova
Tel.: 022-233 790;
022-234 132 (contabilitatea)
E-mail: legea_zakon@mail.ru

Index: RM 77030

© Legea și viața
Pagina web: www.legeazakon.md
www.legeasiviata.in.ua

SUMAR

- Victor PUȘCAȘ. Consolidarea statalității Republicii Moldova în contextul actelor juridice – 660 de ani de la întemeierea Țării Moldovei 4
- Mihai CORJ. Abuz de drept al Guvernului și Parlamentului Republicii Moldova sau cum excepția devine regulă 8
- Igor BĂCU. Dreptul la o instanță de judecată independentă – garanție a unui proces echitabil 19
- Andriana COTOROBAI. Aspecte particulare ale tacticii audierii martorilor la infracțiunile de corupție în România 25
- Lilian BELIBOV. Despre formarea experților judiciari în Republica Moldova 33
- Mihai COSTEA. Grafoscopia judiciară ca ramură a tehnicii criminalistice: obiect, sistem, metode . 36
- Б. СОСНА, Р. МОРОЗ. Исполнительный кодекс РМ содержит положения, требующие важной доработки 41
- Александрю СОСНА, Р. МОРОЗ. Право на справедливое судебное разбирательство в разумный срок 46
- Ярослав БИЛЯЕВ. Обобщение мирового опыта государственной политики социальной мобильности молодежи 51
- А. ДОВЖЕНКО. Историко-правовые условия становления категории киберпреступности в международном и национальном праве 55

CZU: 342.15:94(478)

CONSOLIDAREA STATALITĂȚII REPUBLICII MOLDOVA ÎN CONTEXTUL ACTELOR JURIDICE – 660 DE ANI DE LA ÎNTEMEIEREA ȚĂRII MOLDOVEI

Victor PUȘCAȘ,

doctor în drept, conferențiar universitar, USEM

Faptele istorice confirmă întemeierea Țării Moldovei în 1359 și recunoașterea ei ca stat la 2 februarie 1365, unirea Țării Moldovei cu Valahia în 1859, formarea României în 1862 și recunoașterea ei ca stat în 1878. Însă unii cercetători ai istoriografiei contemporane atât din România, cât și unii colegi de ai lor din Republica Moldova fac tot posibilul ca aceste fapte să fie date uitării și să se memorizeze numai informația despre România.

Autorul nu pune la îndoială statalitatea României, dar cercetează statalitatea Moldovei medievale, moderne și contemporane și ajunge la concluzia că anume Moldova, Moldova de Răsărit din 27 august 1991 – Republica Moldova, cum este recunoscută în Declarația de Suveranitate, din 23.06.1990, „are istorie proprie, cultură și tradiții milenare”. Cercetările prezentului material s-au axat la studierea și stabilirea sistemului național de drept. Concluzia – necătând la întreruperea continuității juridice a statului moldovenesc, Republica Moldova a dispus de o identitate constituțională în dezvoltare și de un patrimoniu constituțional propriu.

Cuvinte-cheie: *Condicile, colecțiile legiurilor, cronică, pravilă, hrisov, constituție, dreptul moldovenesc, identitate națională, identitate constituțională, patrimoniu constituțional.*

STRENGTHENING THE STATEHOOD OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE CONTEXT OF LEGAL ACTS - 660 YEARS SINCE THE FOUNDING OF THE MOLDOVAN STATE

Victor PUȘCAȘ,

PhD in Law, Associate Professor, University of European Studies of Moldova,

Historical facts confirm the founding of Moldavia in 1359 and its recognition as a state at February 2, 1365, the union of Moldavia with Wallachia in 1859, forming of Romania in 1862 and its recognition as a state in 1878. However, some scholars of contemporary historiography both in Romania and some of their colleagues from Moldova use all the possibilities for these facts to be forgotten and to memorize only the information about Romania.

The author does not question the statehood of Romania, but examines the statehood of modern and contemporary medieval Moldavia and concludes that Moldova, the Eastern Moldova of August 27, 1991 - the Republic of Moldova, as acknowledged in the Declaration of Sovereignty of 23.06.1990, has its own history, culture and millenary traditions.”The research of this material is focused on studying and establishing the national law system. The conclusion - notwithstanding the interruption of the legal continuity of the Moldovan state, the Republic of Moldova has a constitutional identity in development and its own constitutional patrimony.

Keywords: *Register, collections of laws, chronicle, rule, charter, constitution, Moldovan law, national identity, constitutional identity, constitutional patrimony.*

Acum 660 de ani pe harta Europei a apărut un nou stat – Țara Moldovei. Noua formațiune statală întemeiată în anul 1359 dispunea de un șir de elemente contemporane caracteristice statului: populație, teritoriu, frontiere, putere politică decisivă, limbă și altele. Formațiunea ca stat, a fost recunoscută în context internațional la 2 februarie 1365, prin diploma regală a suveranului statului vecin, ce era o mare putere regională în Europa de atunci – regatului Ungariei [31].

Noul stat, Țara Moldovei, dis-

punea și de un sistem de drept, fie fiind și el aflat în starea sa incipientă, conturată potrivit practicilor statelor medievale.

Instituția politico-administrativă supremă a statului o asigura Domnitorul, fiind nu numai suveranul țării, dar și șeful întregii administrații centrale. Domnitorul era și judecătorul suprem, care la judecarea conflictelor se călăuzea de obiceiurile pământului – reguli tradiționale nescrise.

La Universitatea de Studii Europene din Moldova a fost organi-

zată o conferință la tema „Evoluția constituționalismului în Republica Moldova”. Participanții la conferință au analizat fenomenul constituționalismului, începând cu perioada formării statalității moldovenești și până în ziua de astăzi. Un tânăr cercetător, în referatul prezentat în cadrul conferinței, a ajuns la concluzia că „*statul moldovenesc - Țara Moldovei, a purces pe calea dezvoltării/construirii propriului sistem de drept odată cu formarea statalității moldovenești*” [21]. Nu putem să nu fim de acord

cu această concluzie. Sistemul moldovenesc de drept s-a dezvoltat pe calea reglementărilor juridice potrivit realităților existente perioadelor istorice respective.

Precum apreciază profesorul universitar, doctor habilitat în științe istorice, domnul Alexandru Roman [38], în manualul său recent publicat „Istoria prava Moldovii”, la dezvoltarea sistemului de drept moldovenesc au contribuit, mai întâi de toate Condițiile și colecțiile legiuirilor, ideile cărora își iau începutul încă în secolul XIV, concomitent cu întemeierea Țării Moldovei. Aceste Condiții conțineau nu numai norme religioase, dar și norme ale dreptului civil și penal. Unele dintre ele se componeau în sânul lăcașurilor sfinte, altele se întâlneau de puterea politică.

În timpul domniei lui Ștefan cel Mare (1457-1504) [19] funcționa Cronica de la Bistrița care reglementa structura statului feudal ca o putere centrală consolidată.

Cercetătorii mai numesc „Pravila de la Bisericiani” (1512) [17], „Pravila de la Neamț” (1557) [17], „Pravila de la Putna” (1581) [17], „Pravila de la Bistrița Moldoveană” (1618), „Pravila lui Vasile Lupu” (1646) [45] recunoscută în unele izvoare ca „Pravila Moldovei”, „Hrisovul lui Constantin Mavrocordat” (1741) – cunoscut în Europa sub numele de “Constituție”, fiind publicat în revista franceză “Mercure de France” [20].

Nu putem să nu amintim de încercările ulterioare ale societății moldovenești de a adopta legile fundamentale ale statului. Se poate vorbi de Constituția „Cărvunarilor” de la Iași din 1822 [18]. Ea prevedea principii inspirate de Declarația franceză a drepturilor omului și cetățeanului din 1789, generată de Marea Revoluție Franceză din 1789. Însă Constituția „Cărvunarilor” a rămas ca proiect, nefiind realizat din cauza afectării, cum se afirmă, a intereselor imperiilor rus și otoman.

Aceeași soartă a împărțit și proiectul Constituției Republicii Democratice Moldovenești din ianuarie 1918 (publicat pentru discuții în ziarul „Sfatul Țării”, dar

neadoptat deja după impunerea votului din 27.03.1918) [43].

Orientarea spre conducerea efectivă a Moldovei de Răsărit, de către organul reprezentativ – Sfatul Suprem prevedea și „Așezământul organizării Basarabiei din 29.04.1818. Acest document juridico-administrativ prevedea păstrarea identității naționale a moldovenilor și recunoașterea limbii oficiale – limba moldovenească.

Însă cu regret, regulile progresive ale „Așezământului” au funcționat doar până în 1828, fiind mai apoi înlocuite cu reguli de guvernare prin care patria moldovenilor a fost transformată într-o gubernie ordinară a imperiului rus.

Realitatea istorică cunoaște și alte acte juridice, care ne permit să afirmăm că atât în perioada medievală, cât și cea, numită în Europa secolelor XVIII-XIX, ca modernă, „dreptul moldovenesc capătă un caracter exclusiv național din toate punctele de vedere: percepțional, personal și lingvistic ” [21] și merită să fie recunoscut și studiat ca o disciplină obligatorie în spațiul academic al Republicii Moldova.

Vorbesc despre statuarea dreptului moldovenesc luând în considerație și condițiile de existență a statului care, după afirmațiile lui Grigore Ureche, Moldova s-a dezvoltat, aflându-se „în calea tuturor răutăților” [44], fiind așezată geografic la intersecția imperiilor Roman de Răsărit/bizantin (476-1453), Otoman (1223-1923), Rus (1721-1917), Habsburgic (până în 1867) și Austro-ungar (1867-1918), la intersecția a trei culturi mondiale (slavonă, latină și orientală), la intersecția a trei religii și trei ideologii [34]. La acest capitol vom constata și faptul, că Moldova de Răsărit din interfluviile Nistru, Prut-Dunăre, n-a participat la formarea Statului Român ce s-a produs acum 160 de ani, în 1862. Ea s-a aflat în componența Rusiei Țariste mai mult de o sută de ani, 22 de ani în componența României regale, peste 50 de ani în componența Uniunii Sovietice.

Însă, poporul nostru, dornic de libertate, pe parcursul secolelor și-a păstrat identitatea națională –

moldoveni și limba maternă – moldovenească, iar statul și-a îndeplinit misiunea sa, la nivel regional, în toate perioadele sale de existență – protejarea drumului comercial din nordul Europei spre Marea Neagră, numit – „Drumul comercial moldovenesc”, apărarea creștinătății, păstrarea coridorului între Vest și Est, astăzi numit de unii cercetători „Podul de aur” între două părți ale Europei: Răsărit și Asfințit [25; 36; 39, p. 296-316].

Atunci când se studiază dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova, constituționaliștii moldoveni cercetează dezvoltarea statului moldovenesc în context, nu numai cu actele juridice fundamentale ale Moldovei medievale și a perioadei istorice moderne, dar și în context cu Constituțiile RAS-ȘM din 1925 și 1938 și, mai ales, cu Constituțiile RSSM din 1941 și 1978 [23; 16; 24].

Însă statalitatea Republicii Moldova la nivel contemporan s-a aflat în deplină desfășurare și consolidare la sfârșitul și începutul anilor 80-90 ai secolului trecut.

Cum menționează primul Președinte al Parlamentului, și primul Președinte al Republicii Moldova, domnul Mircea Snegur, la începutul anilor „90”, în fața societății și a statului stăteau obiectivele:

- ”Organizarea cadrului politic și juridic al statului;
- Pregătirea premiselor pentru deetanizarea patrimoniului obștesc și trecerea la economia de piață;
- Crearea condițiilor prielnice pentru emanciparea intelectuală a poporului, angajarea lui în circuitul valorilor spirituale și morale, dominante în spațiul european” [42].

Legea N3464 din 31.08.1989, semnată de domnul Mircea Snegur în calitate de Președinte al Prezidiului Sovietului Suprem, a recunoscut necesitatea de a lua sub ocrotirea statului limba moldovenească ca limbă de stat, care nu este altceva decât una dintre premisele existenței națiunii moldovenești în cadrul formației sale național-statale suverane. În partea introductivă a Legii este di-

rect stipulat că Legea nr. 3464 „are menirea să contribuie la realizarea suveranității depline a republicii” [7].

O însemnătate istorică pentru statalitatea Republicii Moldova o are Declarația de Suveranitate din 23.06.1990 [4]. Primul Parlament de legislatura a XII-a, ales în mod democratic, a recunoscut în acest act istoric, că „înțelegând responsabilitatea istorică pentru soarta Moldovei, care are istorie proprie, cultură și tradiții milenare...” a pronunțat actul de autodeterminare a Republicii Moldova ca stat suveran și separării ei față de URSS. A fost legiferată restaurarea suveranității depline a poporului moldovenesc, limitată în cadrul statului unional totalitar. Potrivit Declarației, legile unionale urmau să fie puse în aplicare pe teritoriul Republicii Moldova numai după ce erau ratificate de Parlamentul Moldav, iar cele în vigoare, ce contraveneau suveranității urmau să fie suspendate. De asemenea, Declarația a instituit cetățenia Moldovei, dreptul suveran la teritoriu, proprietate, menținerea relațiilor diplomatice directe cu toate țările lumii, respectarea Cartei ONU; participarea la crearea unui nou sistem de securitate în Europa și altele.

La 27 iulie 1990, a fost adoptat Decretul cu privire la puterea de stat [8]. Acest act a fundamentat principiile dezideologizării puterii, depolitizării colectivelor de muncă și de învățământ și separării puterilor în stat.

Paralel cu adoptarea acestor acte istorice au fost promovate un șir de legi constituționale: cu privire la noul Drapel de stat [11] și Stema de stat [12], schimbarea denumirii statului [10], înlocuirea formelor de proprietate obștească și cooperativ - colhoznică cu proprietatea publică și privată [6] și altele.

Aceste prevederi au primit un veșmânt constituțional necesar, fiind introduse în Constituția din 15 aprilie 1978, care au funcționat până la 29 iulie 1994 [15].

Procesul de tranziție a consolidării statalității moldovenești la nivel internațional a fost finalizat prin

Declarația de Independență din 27 august 1991 care a proclamat că:

„Republica Moldova este un stat suveran, independent și democratic, liber să-și hotărască prezentul și viitorul, fără de niciun amestec din afară, în conformitate cu idealurile și năzuințele sfinte ale poporului în spațiul istoric al devenirii sale naționale” [5].

Cu siguranță putem constata că actele normative, inclusiv și cele politico-juridice, care stabileau și stabilesc orânduirea statală a statului nostru, reprezintă o identitate constituțională în dezvoltare și constituie patrimoniul constituțional al Republicii Moldova.

Astăzi suveranitatea și independența statului Moldovenesc – Republica Moldova, confirmată prin referendumul național din 6 martie 1994 [13], numit la „Sfat cu poporul” în cadrul căruia peste 95 la sută din participanți s-au expus pentru consolidarea statalității, sunt recunoscute de circa 180 de state ale lumii, dintre care cu peste 150, fiind stabilite relații diplomatice [26]. Republica Moldova este membru cu drepturi depline a celor mai prestigioase organizații internaționale: ONU, OSCE, Consiliul Europei și altele.

Ca răspuns la unele provocări, Parlamentul Republicii Moldova la 31.03.2016, a declarat că „își confirmă devotamentul față de principiul incontestabilității articolului 1 din Constituție, care stabilește că Republica Moldova este un stat suveran și independent, unitar și indivizibil” [14].

Aspirațiile societății moldovenești sunt statornicite în Constituția Republicii Moldova, anul acesta, la 29 iulie vom marca un sfert de secol de la adoptarea acesteia.

În Preambulul Constituției se stipulează că „Având în vedere continuitatea statalității poporului moldovenesc în contextul istoric și etnic al devenirii lui ca națiune” se adoptă actuala Constituție [1].

Articolul 7 al acestui act fundamental confirmă că „Constituția Republicii Moldova este Legea ei supremă. Nicio lege și niciun alt act juridic care contravine preve-

derilor Constituției nu are putere juridică” [1].

Marcând la data de 02 februarie 2019, jubileul de 660 de ani de la întemeierea Statului Moldovenesc, parte a căruia am fost de la înființare, putem concluziona că Republica Moldova ca stat suveran și independent are toate actele în regulă, afirmate prin sistemul de drept național și confirmate de dreptul internațional.

Referințe bibliografice

Acte normative:

1. Constituția Republicii Moldova, 29 iulie 1994, Monitorul oficial al Republicii Moldova, nr.1 din 12 august 1994. [On-line]: http://www.ccrm.md/file/Acte_leg/Constitutia.pdf.
2. Constituția Republicii Moldova: Comentariu, ARC, Chișinău 2012.
3. Blocul de constituționalitate, Curtea Constituțională, 2016.
4. Declarația cu privire la suveranitate. În: Veștile nr. 8, 1990.
5. Lege privind Declarația de independență a Republicii Moldova Nr. 691 din 27.08.1991, în Monitorul Oficial Nr. 11-12, 1991. [On-line]: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=313228&lang=1>
6. Legea cetățeniei Republicii Moldova nr. 1024-XIV din 2 iunie 2000 (Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 98-101/709 din 10 august 2000). [On-line]: <http://lex.justice.md/md/311522/>.
7. Lege cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești Nr. 3465 din 01.09.1989, în Veștile Nr. 9, 1989. [On-line]: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=312813>
8. Decret cu privire la puterea de stat Nr. 201 din 27.07.1990, în Veștile, 1990, Nr. 8. [On-line]: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=289599>
9. Lege privind Drapelul de Stat al Republicii Moldova Nr. 217 din 17.09.2010, în Monitorul Oficial Nr. 231-234, 2010. [On-line]: <http://lex.justice.md/md/336791/>
10. Lege cu privire la schimbarea denumirii statului R.S.S. Moldova în Republica Moldova Nr. 589 din

23.05.1991, în Monitorul Oficial Nr. 7-10, 1991. [On-line]: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=313220>

11. Hotărâre despre aprobarea Regulamentului cu privire la Drapelul de Stat al Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești Nr. 17 din 12.05.1990 (Lege privind Drapelul de Stat al Republicii Moldova Nr. 217 din 17.09.2010, [On-line]: <http://lex.justice.md/md/336791/>)

12. Lege cu privire la Stema de Stat a Republicii Moldova Nr. 337 din 03.11.1990, în Veștile Nr. 11, 1990 (LEGE privind Stema de Stat a Republicii Moldova Nr. 32 din 07.03.2013, în Monitorul Oficial Nr. 97-103, 2013. [On-line]: <http://lex.justice.md/md/347647/>)

13. Referendumul republican din 06 martie 1994, sub titlul "La Sfat cu Poporul".

14. Hotărâre pentru aprobarea Declarației Parlamentului Republicii Moldova cu privire la inviolabilitatea suveranității, independenței și neutralității permanente a Republicii Moldova Nr. 47 din 31.03.2016, în Monitorul Oficial Nr. 90-99, 2016. [On-line]: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=364099>

15. Constituția RSS Moldovenești (1978), abrogată prin Constituția din 29.07.1994. [On-line]: [https://ro.wikipedia.org/wiki/Constituția_RSS_Moldovenești_\(1978\)](https://ro.wikipedia.org/wiki/Constituția_RSS_Moldovenești_(1978))

Monografii, manuale, articole științifice:

16. CÎRNAȚ, Teodor, *Drept constituțional*, Editura "Prin - Caro" SRL. Chișinău, 2010.

17. "Codicii și colecțiile legiuirilor Bisericii Ortodoxe Române" [On-line]: <https://www.crestinortodox.ro/drept-bisericesc/codicii-colectiile-legiuirilor-bisericii-ortodoxe-romane-69923.html>, (accesat 02 Februarie 2019).

18. "Constituția Cărvunarilor", [On-line]: https://ro.wikipedia.org/wiki/Constituția_Cărvunarilor, (accesat 02 Februarie 2019).

19. "Cronica lui Ștefan cel Mare 1457-1499" [On-line]: <http://m.moldovenii.md/md/section/174/content/968>, (accesat 02 Februarie 2019).

20. Domnii Țării Moldovei, Chișinău, Civitas, 2005.

21. GAFTON, Mihai, *Evoluția constituțională în Moldova medievală: o privire asupra actului juridic*, Culegere de materiale a Conferinței științifice inter universitare a tinerilor cercetători la tema „Evoluția constituționalismului în Republica Moldova”, Chișinău, USEM, 2018.

22. GUGEAC, Ion, *Constituția la răscruce de milenii*, Chișinău: S.n., 2013.

23. GUCEAC, Ion, *Evoluția constituționalismului în Republica Moldova*, Chișinău: Tipografia Centrală, 2000.

24. GUCEAC, Ion, *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*, Chișinău, 2003. (coautor: Gheorghe Costachi)

25. LAVRIC, Aurelian, *Misiunea statului moldovenesc: de la origine până în prezent*, Materialele conferinței științifice internaționale, IRIM, 24-25 martie 2017.

26. Politica Externă a Republicii Moldova. [On-line]: <http://www.mfa.gov.md/cooperare-bilaterala/>

27. PUȘCAȘ, Victor, *Consolidarea Statalității: de la Declarația de Suveranitate spre Declarația de Independență*, www.politicon.md, 2015, „Săptămâna” 14 și 21.08.2015.

28. PUȘCAȘ, Victor, *Ireversibilitatea Independenței*, www.politicon.md, 28.08.2013.

29. PUȘCAȘ, Victor, *Dezvoltarea Constituțională a Republicii Moldova: 20 de ani de la adoptarea Constituției*, Revista I.N.J Nr 2, 2014.

30. PUȘCAȘ, Victor, *Independența Moldovei are un caracter ireversibil*, revista „Săptămâna”, din 31.01.2014.

31. PUȘCAȘ, Victor, "Adunarea festivă cu ocazia 660 de ani de la întemeierea țării Moldovei" Președinția Republicii Moldova, 02 Februarie 2019.

32. PUȘCAȘ, Victor, *Conceptul și conținutul suveranității*, revista „Justiția constituțională”, Nr 4, 2006.

33. PUȘCAȘ, Victor, *Adoptarea Constituției în 1994 este cel mai important act istoric*, www.tribuna.md, 2013.

34. PUȘCAȘ, Victor, *Ha neperpĕctmke vĕxĕz zol*, www.vedomosti.md, 24.02.2017.

35. PUȘCAȘ, Victor, *Dacă se dorește, de ce să nu se accepte*, *Săptămâna*, 10.01.2014.

36. PUȘCAȘ, Victor, *Dezvoltarea sistemului național de drept prin prisma continuității istorice*, Materialele conferinței din 24-25 martie 2017, IRIM.

37. Referendumul din Republica Moldova, 1994, [On-line]: https://ro.wikipedia.org/wiki/Referendumul_din_Republica_Moldova,_1994

38. ROMAN, Alexandru, *Istoria prava Moldovî, Ucebnoe posobie*, Chișinău ROMAN, Alexandru, "Slaveanskii Universitet", 2012, 267 p.

39. ROMAN Alexandru, STEPANIUC Victor, LAVRIC Alexandru, „Ștefan cel Mare – făuritor al gloriei Moldovei”, Studiu istoric, Chișinău, 2018.

40. ROMAN Alexandru, *Moldova în cadrul sistemului de relații internaționale din secolele XIV – XVII*. Capitolul III la *Istoria Moldovei, Vol. I*, pp. 161 – 209. Chișinău, 2016.

41. SNEGUR, Mircea, *Afirmarea independenței Republicii Moldova ca stat independent*, www.politicon.md, 30.08.2013.

42. SNEGUR, Mircea, *Consolidarea statalității și integrării europene este ireversibilă*, <https://moldova.europalibera.org/a/3543232.html>, Chișinău, 2011.

43. "7 decembrie 1917 - Primul guvern al Republicii Democratice Moldovenești", 2015' [On-line]: <https://www.timpul.md/articol/7-decembrie-1917---primul-guvern-al-republicii-democratice-moldovene-ti-84137.html>, (accesat 02 Februarie 2019).

44. URECHE, Grigore, COSTIN Miron, NECULCE Ion, *Letopisețul Țării Moldovei*, Editura Garamond

45. Vasile Lupu, [On-line]: <http://www.moldovenii.md/md/people/844/>, (accesat 02 Februarie 2019).

CZU: 342.53(478)

ABUZ DE DREPT AL GUVERNULUI ȘI PARLAMENTULUI REPUBLICII MOLDOVA SAU CUM EXCEPȚIA DEVINE REGULĂ

Mihai CORJ,

doctor în drept, conferențiar universitar, Institutul de Creație Legislativă „LEX SCRIPTA”

Studiul actual este consacrat unor probleme legate de interpretarea și aplicarea instituției juridice a angajării răspunderii Guvernului în fața Parlamentului. În acest demers științific vom analiza, în speță, angajarea răspunderii Guvernului în fața Parlamentului asupra unui proiect de lege.

Cuvinte-cheie: angajarea răspunderii Guvernului, proiect de lege, vot tacit, vot implicit, abuz de drept, limitele temporale.

ABUSE OF LAW OF THE GOVERNMENT AND PARLIAMENT OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA OR HOW THE EXCEPTION BECOMES A RULE

Mihai CORJ,

Doctor of Law, Associate Professor, Institute for Legislative Creation „LEX SCRIPTA”

The present study is devoted to issues related to the interpretation and application of the legal institution of the Government's accountability to the Parliament. In this scientific approach, we will analyze, in the present case, the commitment of the Government to the Parliament on a draft law.

Keywords: engagement of government accountability, draft law, tacit vote, implicit vote, abuse of law, time limits.

Cui îi este permis mai mult decât se cuvine, acela vrea mai mult decât e permis.
/Publilius Syrus/

Introducere. Curtea Constituțională, prin *Adresa* nr. PCC-01/28a, adițional Hotărârii nr. 28 din 22 decembrie 2011, a solicitat Parlamentului Republicii Moldova să soluționeze problema legată de procedura angajării răspunderii Guvernului în fața Parlamentului. În acest context, Curtea a atras atenția Parlamentului asupra necesității modificării și completării Regulamentului Parlamentului în corespundere cu revizuirea Constituției și a reglementării clare a procedurilor de angajare a răspunderii Guvernului în fața Parlamentului. *Inter alia*, Înalta Curte în HCC nr. 11/2015 [8, §59] a menționat faptul că *Adresa* nr. PCC-01/28a din 22 decembrie 2011 a rămas fără examinare. Mai mult, vom spune că, de altfel, *Adresa* în cauză nu a fost executată nici până în prezent.

Așadar, procedura angajării răspunderii Guvernului în fața Parlamentului asupra unui program, asupra unei declarații de politică generală sau a unui proiect de lege a fost introdusă în articolul 106¹ din

Constituția Republicii Moldova, ca urmare a revizuirii Constituției operate prin Legea nr. 1115-XV din 5 iulie 2000 [19]. Prin urmare, legiuitorul constituant a instituit, pe lângă funcția de bază de legiferare a Parlamentului, și alte modalități de legiferare. Astfel, potrivit art. 60 alin. (1), art. 66 lit. a) și al art. 72 alin. (1) din Constituție, funcția de legiferare uzuală aparține Parlamentului, iar celelalte două modalități excepționale de legiferare se află la dispoziția Guvernului, care îi permit acestuia în anumite condiții să intre în sfera de reglementare primară a relațiilor sociale – 1) fie prin angajarea răspunderii în fața Parlamentului (prin proiecte de legi ordinare și/sau organice) (art. 106¹ din Constituție) și 2) fie prin emiterea de ordonanțe (acte normative cu putere de lege ordinară) (art. 106² din Constituție). În temeiul articolului 106¹ alin. (1) din Constituție, Guvernul își poate angaja răspunderea în fața Parlamentului asupra unui program, asupra unei declarații de politică generală sau unui proiect de lege. De asemenea,

norma constituțională stabilește că Guvernul este demis dacă moțiunea de cenzură, depusă în termen de 3 zile de la prezentarea programului, declarației de politică generală sau proiectului de lege, a fost votată cu votul majorității deputaților (*aleși - n.a.*). Dacă Guvernul nu a fost demis, proiectul de lege prezentat se consideră adoptat, iar programul sau declarația de politică generală devine obligatorie pentru Guvern [1, art. 106¹].

Materiale utilizate și metode aplicate. În procesul studiului au fost utilizate metodele analizei, sintezei și comparației. Materialele folosite sunt cercetările din domeniul vizat al Republicii Moldova și României, precum și cercetările legislației în vigoare și jurisprudența Curții Constituționale.

Școpul studiului. În acest demers științific, în general, noi ne vom referi la unele probleme legate de interpretarea și aplicarea instituției juridice a angajării răspunderii Guvernului în fața Parlamentului, iar în speță a angajării răspunderii Guver-

nului în fața Parlamentului asupra unui proiect de lege. Scopul final: înaintarea unor propuneri *de lege ferenda* privind amendarea Regulamentului Parlamentului, astfel ca 1) Adresa Înaltei Curți să fie executată și 2) înlăturat vidul legislativ.

Rezultate obținute și discuții.

Adoptarea legilor în condițiile angajării răspunderii Guvernului prezintă prin sine o procedură legislativă specială, prin care un proiect de lege, la inițiativa Guvernului, cu riscul demiterii sale, poate obține calitatea de lege fără a fi amendat și votat de către deputați. Deci, în acest caz, se va opera cu votul „tacit” al deputaților.

Observăm că, în ultima perioadă, Guvernul Republicii Moldova face abuz/abuzează de instituția juridică a angajării răspunderii în fața Parlamentului. Așadar, pentru a înțelege mai bine lucrurile, vom analiza practica angajării răspunderii Guvernului, în afara oricărei sesiuni, în perioada 2018 – 2019. Astfel, constatăm că sesiunea a doua ordinară, din anul 2018, a Parlamentului de legislatura a XX-a s-a încheiat la 14 decembrie 2018. La 21 decembrie 2018, Guvernul Republicii Moldova a adoptat Hotărârea nr. 1267 privind angajarea răspunderii asupra proiectului de lege pentru modificarea Legii nr. 313/2018 cu privire la acordarea suportului unic unor beneficiari de pensii [41]. Hotărârea Guvernului nr. 1267/2018 a fost publicată la 22 decembrie 2018, în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 504-511, art. 1340 [27]. La 21 decembrie 2018 – Biroul permanent al Parlamentului Republicii Moldova, până la publicarea (22 decembrie 2018) HG nr. 1267/2018 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova [27], a luat act de angajarea răspunderii Guvernului în fața Parlamentului asupra proiectului de lege pentru acordarea suportului unic beneficiarilor de pensii [38; 51]. La 24 decembrie 2018, președintele Parlamentului a semnat Legea nr. 342 din 24.12.2018 pentru modificarea Legii nr. 313/2018 cu privire la acordarea suportului unic unor beneficiari de pensii (*suport unic în sumă de 600 de lei*) care a intrat în vigoare la 18 ianuarie 2019,

data publicării acesteia în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 13-21, art. 78 [28].

Reținem: Legiferarea, *in extremis*, prin angajarea răspunderii Guvernului, are loc în fața Parlamentului [5, §56], fapt neatestat în acces caz. Atenție: Sesiunea a doua ordinară (septembrie - decembrie) din anul 2018 s-a încheiat la 14 decembrie 2018 [13; 26]. La caz, reținem că Parlamentul Republicii Moldova, până la finele anului 2018, nu a mai fost convocat în nicio sesiune extraordinară sau specială [31]. Prin urmare, depunerea la Secretariatul Parlamentului/Biroul permanent al Parlamentului a hotărârii Guvernului privind angajarea răspunderii cu materialele anexate, fără prezentarea acestui act politic de angajare a răspunderii în ședința plenară, nu corespunde cerințelor art. 106¹ alin. (1) din Constituție privind angajarea răspunderii în fața Parlamentului [1; 5 §56; 20].

Trebuie menționat faptul că Guvernul Republicii Moldova, deja în ședințele sale din 11 februarie 2019 [42] și, respectiv, 7 martie 2019 [43] și-a angajat răspunderea asupra mai multor proiecte de legi. Atenție: Aceste proiecte de legi (șapte aprobate în ședința Guvernului din 11 februarie 2019 și, respectiv, nouă proiecte de legi aprobate în ședința Guvernului din 7 martie 2019), de asemenea, nu au fost prezentate în fața Parlamentului, deci în ședința/plenul Parlamentului așa cum e statuat în art. 106¹ alin. (1) din Constituție și Hotărârea Curții Constituționale nr. 28/2011 [5, §56; 20].

Așadar, Guvernul Republicii Moldova, în ședința sa din 11 februarie 2019, a adoptat șapte hotărâri [42; 44] prin care a aprobat șapte proiecte de legi privind angajarea răspunderii în fața Parlamentului. Toate aceste hotărâri ale Guvernului (HG nr. 96/2019, HG nr. 97/2019, HG nr. 98/2019, HG nr. 99/2019, HG nr. 100/2019, HG nr. 101/2019, HG nr. 102/2019) au fost publicate în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 48 din 12 februarie 2019, art. 82 – 88.

Constatăm că, în decurs de trei zile, nu a fost depusă nicio moțiune

de cenzură și astfel, la 15 februarie 2019, președintele Parlamentului Republicii Moldova a semnat legile nr. 12 – 18 prin care Guvernul și-a angajat răspunderea în fața Parlamentului.

Urmare a analizei conținutului proiectelor de lege cu legile adoptate constatăm următoarele:

1. Art. I din Legea nr. 12 din 15.02.2019 pentru modificarea Codului contravențional al Republicii Moldova nr. 218/2008 a fost completat cu sintagmele: „, **cu modificările ulterioare**, ” și „**Articolul 419. Biroul Național de Statistică**”, iar art. II cu textul „**în Monitorul Oficial al Republicii Moldova**”.

2. Art. I – III și art. V din Legea nr. 13 din 15.02.2019 pentru modificarea unor acte legislative au fost completate cu sintagmele „, **cu modificările ulterioare**, ”, iar art. VI alin. (1) din lege a fost completat cu textul „**în Monitorul Oficial al Republicii Moldova**”. În titlul/denumirea Legii sintagma „*cu privire la*” a fost substituită cu cuvântul „*pentru*”. Mai mult, sesiunea art. III din proiectul de lege propus de Guvern a fost publicată în lege într-o nouă variantă/redacție: „**denumirea articolului se completează în final cu textul „, precum și a informației aferente raporturilor de muncă pentru stabilirea drepturilor sociale și medicale”**; **la alineatul (1), dispoziția va avea următorul cuprins: „Prezentarea cu informație neautentică și/sau incompletă a dării de seamă fiscale și a informației aferente raporturilor de muncă pentru stabilirea drepturilor sociale și medicale”**; **la alineatul (2), după cuvintele „dării de seamă fiscale” se introduc cuvintele „și a informației aferente raporturilor de muncă pentru stabilirea drepturilor sociale și medicale”**.”. (*legiferare directă de către Parlament*)

3. La art. I din Legea nr. 14 din 15.02.2019 cu privire la modificarea articolului 10 din Legea bugetului de stat pentru anul 2019 nr. 303/2018 au fost excluse literele „a)”, „b)” și sintagma „**în final**”.

4. La art. I din Legea nr. 15 din 15.02.2019 pentru modificarea articolului 14 din Legea bugetului

asigurărilor sociale de stat pe anul 2019 nr. 300/2018 după alineatul (1) a fost introdus cuvântul „**articolul**”, iar la art. II sintagma „**luna ianuarie 2019**” a fost substituită cu sintagma „**1 ianuarie 2019**”.

5. Art. I - III din Legea nr. 16 din 15.02.2019 pentru modificarea unor acte legislative au fost completate cu sintagma „**cu modificările ulterioare,**”, iar alineatul (1) al art. IV – cu sintagma „**în Monitorul Oficial al Republicii Moldova**”. Mai mult, textul art. I pct. 10 a fost completat cu cuvântul „**alineatul**”, iar pct.11 – cu cuvântul „**Legea**”. Textele art. II și III au fost completate, respectiv, la pct. 2 și 3 cu cuvintele „**Codul**” și „**Legea**”.

Sintagmele „**după expirarea a 6 luni**” și, respectiv, „**după expirarea a 24 de luni**” statuate la art. IV alineatul (3) – nu denotă **nicio urgentă**. Prin urmare, adoptarea acestor prevederi prin angajarea răspunderii Guvernului nu corespunde exigențelor impuse pentru asemenea cazuri.

6. Art. I din Legea nr. 17 din 15.02.2019 pentru modificarea articolului 1 din Legea nr.26/2010 privind Zona Economică Liberă „Bălți” a fost completat cu sintagma „**, cu modificările ulterioare,**”, iar art. II – cu textul „**în Monitorul Oficial al Republicii Moldova**”.

7. Art. 1 din Legea nr. 18 din 15.02.2019 privind declararea utilității publice pentru lucrările de interes național de construcție a Terminalului Vamal Centru și a zonei rezervate de extindere a fost completat cu textul „**În temeiul art. 5 alin. (1) lit. o) și al art. 6 alin. (1) lit. a) din Legea exproprierii pentru cauză de utilitate publică nr. 488/1999,**”, iar art. 7 – cu textul „**în Monitorul Oficial al Republicii Moldova**”.

Atenție: Conform prevederilor art. 106¹ alin. (1) din Constituție și jurisprudenței constante a Curții Constituționale (începând cu HCC nr. 28 din 22 decembrie 2011), Parlamentul nu poate interveni și modifica proiectul legii asupra căruia Guvernul și-a angajat răspunderea (*nu se admit amendamente*).

Observăm că, pe ultima sută de metri, Guvernul reconfirmă

teza că excepția devine regulă, și, în ședința sa din 7 martie 2019 [43; 45], a adoptat nouă hotărâri prin care a aprobat nouă proiecte de legi privind angajarea răspunderii în fața Parlamentului. Toate hotărârile Guvernului (HG nr. 166/2019, HG nr. 167/2019, HG nr. 168/2019, HG nr. 169/2019, HG nr. 170/2019, HG nr. 171/2019, HG nr. 172/2019, HG nr. 173/2019, HG nr. 174/2019) au fost publicate în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 93 din 8 martie 2019, art. 179 – 187.

Atenție: aceste proiecte de legi, nouă la număr, aprobate în ședința Guvernului din 7 martie 2019 nu au fost prezentate în fața Parlamentului, deci în ședința/plenul Parlamentului așa cum e statuat în art. 106¹ alin. (1) din Constituție și Hotărârea Curții Constituționale nr. 28/2011 [5, §56; 20].

Constatăm că, în decurs de trei zile, nu a fost depusă nicio moțiune de cenzură și astfel, la 11 martie 2019, președintele Parlamentului Republicii Moldova a semnat legile nr. 19 – 27 prin care Guvernul și-a angajat răspunderea în fața Parlamentului.

Urmare a analizei conținutului proiectelor de lege cu legile adoptate constatăm următoarele:

1. Art. I din Legea nr. 19 din 11.03.2019 pentru modificarea Codului muncii al Republicii Moldova nr. 154/2003 a fost completat cu sintagma „**, cu modificările ulterioare,**”, iar art. II a fost completat cu textul „**în Monitorul Oficial al Republicii Moldova**”. La art. I, pct.1 din Lege, textele: „*La articolul III:*”, „*1) partea introductivă a alineatului (1) va avea următorul cuprins:*”, „*2) se completează cu alineatul (1¹) cu următorul cuprins:*” și „*3) alineatul (6) se abrogă*” au fost înlocuite cu textele: „**Articolul III:**”, „**la alineatul (1), partea introductivă va avea următorul cuprins:**”, „**articolul se completează cu alineatul (1¹) cu următorul cuprins:**” și, respectiv, „**alineatul (6) se abrogă**”, iar la pct.1 și 3 cuvintele „**(se achită)**” și „**(achitării)**” au fost excluse din lege. În clauza de adoptare și temeiul legal de adoptare, textul „*Constituția Re-*

publicii Moldova” a fost substituit cu cuvântul „**Constituție**”.

2. În Legea nr. 20 din 11.03.2019 cu privire la acordarea suportului unic beneficiarilor de pensii și alocații sociale de stat *cifre romane* ale articolelor au fost substituite cu **cifre arabe**, iar alineatul (1) al art. 6 a fost completat cu textul „**în Monitorul Oficial al Republicii Moldova**”. În clauza de adoptare și temeiul legal de adoptare, textul „*Constituția Republicii Moldova*” a fost substituit cu cuvântul „**Constituție**”. (Atenționăm: numai în legea de modificare și/sau abrogare a mai multor acte normative, fiecărui act normativ i se consacră un articol însemnat cu un număr ordinar exprimat prin cifre romane și urmat de punct, ceea ce nu este specific acestei situații descrise *supra*).

3. Art. I din Legea nr. 21 din 11.03.2019 pentru modificarea articolului 22² din Legea nr. 21/2013 cu privire la oamenii de creație și la uniunile de creație a fost completat cu sintagma „**, cu modificările ulterioare,**”, iar art. II cu textul „**în Monitorul Oficial al Republicii Moldova**”.

4. Art. I și II din Legea nr. 22 din 11.03.2019 pentru modificarea unor acte legislative au fost completate cu sintagma „**, cu modificările ulterioare,**”, iar art. III cu textul „**în Monitorul Oficial al Republicii Moldova**”. La art. II, pct. 2 și 3 textele: „*La articolul 11:*”, „*la alineatul (2): după cuvântul „contribuie” se introduce textul „, în limitele competențelor stabilite de prezenta lege,”; cuvântul „interraională” se substituie cu cuvântul „regională”.*” și „*cu cuvintele*” au fost redactate și înlocuite cu textele: „**Articolul 11:**”, „**la alineatul (2), după cuvântul „contribuie” se introduce textul „, în limitele competențelor stabilite de prezenta lege,”; iar cuvântul „interraională” se substituie cu cuvântul „regională”.**” și, respectiv, „**cu textul**”.

5. Denumirea/titlul Legii nr. 23 din 11.03.2019 pentru modificarea articolului 89 din Legea nr. 131/2015 privind achizițiile publice a fost substanțial modificat de către Parlament. Unul dintre

elementele constitutive ale unui act normativ, precum denumirea acestuia, din proiectul Legii *pentru modificarea Legii nr.131/2015 privind achizițiile publice* [29] a fost modificat de către legiuitor și expus într-o nouă redacție/variantă: „Legea nr. 23 din 11.03.2019 **pentru modificarea articolului 89 din Legea nr. 131/2015 privind achizițiile publice**”. Prin urmare, legea a fost amendată, fapt inadmisibil în procedura angajării răspunderii Guvernului. Art. I din Legea nr. 23 din 11.03.2019 a fost completat cu sintagma „, **cu modificările ulterioare**, ”, iar art. II – cu textul „**în Monitorul Oficial al Republicii Moldova**”.

6. Art. I - III din Legea nr. 24 din 11.03.2019 pentru modificarea unor acte legislative au fost completate cu sintagma „, **cu modificările ulterioare**, ”, iar art. IV cu textul „**în Monitorul Oficial al Republicii Moldova**”. La art. I pct.2, art.II și III cuvântul „*cuvintele*” a fost substituit cu cuvântul „*textul*”, iar la art. II textul „*La articolul 7 alineatul (13)*” a fost substituit cu textul „*La articolul 7 alineatul 1 punctul 13)*”. În denumirea Legii nr. 24/2019, cuvântul „*privind*” a fost substituit cu cuvântul „*pentru*”.

7. Art. I din Legea nr. 25 din 11.03.2019 pentru modificarea Legii bugetului asigurărilor sociale de stat pe anul 2019 nr. 300/2018 a fost completat cu sintagma „, **cu modificările ulterioare**, ”, iar art. II – cu textul „**în Monitorul Oficial al Republicii Moldova**”. În clauza de adoptare și temeiul legal de adoptare, textul „*Constituția Republicii Moldova*” a fost substituit cu cuvântul „**Constituție**”.

8. Art. I și II din Legea nr. 26 din 11.03.2019 pentru modificarea unor acte legislative au fost completate cu sintagma „, **cu modificările ulterioare**, ”, iar art. III – cu textul „**în Monitorul Oficial al Republicii Moldova**”. În denumirea Legii nr. 26/2019, cuvântul „*privind*” a fost substituit cu cuvântul „*pentru*”. În clauza de adoptare și temeiul legal de adoptare, textul „*Constituția Republicii Moldova*” a fost substituit cu cuvântul „**Constituție**”.

9. Art. I din Legea nr. 27

din 11.03.2019 pentru modificarea Legii bugetului de stat pentru anul 2019 nr. 303/2018 a fost completat cu sintagma „, **cu modificările ulterioare**, ”, iar art. II – cu textul „**în Monitorul Oficial al Republicii Moldova**”. În clauza de adoptare și temeiul legal de adoptare, textul „*Constituția Republicii Moldova*” a fost substituit cu cuvântul „**Constituție**”. În denumirea Legii nr. 27/2019, cuvântul „*privind*” a fost substituit cu cuvântul „*pentru*”. De asemenea, legiuitorul a intervenit redacțional și la pct. 3 al art. I din lege.

În definitiv, observăm că Parlamentul a intervenit uneori mai mult decât în aspect redacțional în structura proiectelor de lege prin care Guvernul și-a asumat răspunderea. Prin urmare, aceste legi enumerate *supra* sunt viciate, deoarece adoptarea acestora s-a făcut cu desconsiderarea Constituției și jurisprudenței Curții Constituționale.

Astfel, pentru a elucida unele aspecte legate de angajarea răspunderii Guvernului în fața Parlamentului asupra unui proiect de lege, vom formula câteva întrebări:

1. Care este autoritatea publică îndrituită să adopte legi în procedura angajării răspunderii Guvernului în fața Parlamentului?

2. Reprezentantul cărei autorități publice este în drept să semneze legile adoptate prin procedura angajării răspunderii Guvernului în fața Parlamentului?

3. Poate Președintele Republicii Moldova să remită o lege adoptată prin angajarea răspunderii Guvernului la reexaminare Parlamentului?

4. Atunci când Parlamentul nu mai poate legifera prin legi organice (expirarea mandatului [1, art. 63] sau dizolvarea Parlamentului [1, art. 85]) este îndreptățit Guvernul, investit cu vot de încredere de acesta, să recurgă la procedura angajării răspunderii Guvernului în fața Parlamentului până la validarea alegerilor pentru un nou Parlament?

5. Este îndrituit un Guvern, al cărui mandat a încetat (la data validării alegerilor pentru un nou Parlament), să-și asume angajarea răspunderii în fața unui Parlament nou-ales?

Reținem: La aceste întrebări, nici cadrul normativ în vigoare, nici doctrina juridică [14; 35; 36; 40; 47; 48; 49; 50] și nici jurisprudența Curții Constituționale [24; 32; 33] nu dau un răspuns univoc.

Așadar, mandatul plenipotențiar al Parlamentului Republicii Moldova de legislatura a XX-a a expirat la 30 noiembrie 2018, iar pentru perioada 1 decembrie 2018 – 20 martie 2019 Parlamentul a avut un mandat limitat [18; 30], deci în această perioadă Parlamentul nu putea interveni în sfera/domeniul legilor constituționale și organice [39; 52]. De altfel, mandatul plenipotențiar al Guvernului se exercită ca urmare a voinței Parlamentului, organul reprezentativ suprem al poporului, iar mandatul Guvernului interimar, al cărui mandat a încetat, se asigură în baza prevederilor constituționale cuprinse în articolul 103 din Constituție.

Parlamentul Republicii Moldova de legislatura a XX-a s-a întrunit în prima ședință plenară a sesiunii ordinare din anul 2019 la 7 februarie 2019 [39]. Reținem: Parlamentul Republicii Moldova de legislatura a XX-a, ulterior, nu s-a mai întrunit în nicio altă ședință plenară a sesiunii ordinare și nici în sesiuni extraordinare sau speciale. Prin urmare, **angajarea răspunderii Guvernului asupra proiectelor de legi enumerate supra nu s-a desfășurat în fața Parlamentului**. Astfel, conchidem că angajarea răspunderii Guvernului asupra proiectelor de legi enumerate *supra* nu corespunde exigențelor impuse de norma constituțională [1, art. 106¹ alin. (1); 5, §56; 20].

Curtea Constituțională a reținut că **Parlamentul este și rămâne unica autoritate legiuitoare, chiar și în cazul angajării răspunderii de către Guvern [10, §29; 24]**. De altfel, angajarea răspunderii Guvernului în fața Parlamentului asupra unui proiect de lege urmează a fi efectuată prin adoptarea unei hotărâri a Guvernului privind angajarea răspunderii Guvernului asupra unui proiect de lege. Hotărârea Guvernului privind angajarea răspunderii Guvernului asupra unui proiect de lege urmează a fi publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldo-

va, concomitent cu textul integral al proiectului de lege ce constituie obiectul acestei proceduri [20]. Hotărârea Guvernului de angajare a răspunderii sale în fața Parlamentului, după intrarea în vigoare a hotărârii Guvernului, odată cu proiectul de lege asupra căruia Guvernul își angajează răspunderea se prezintă Parlamentului [5, §65]. Ulterior, legiferarea prin angajarea răspunderii Guvernului în fața Parlamentului se derulează numai în ședință plenară a Parlamentului cu asigurarea obligatorie a cvorumului pentru ca ședința să aibă caracter deliberativ/să fie deliberativă. Deputații au la dispoziție două opțiuni: 1) să adopte *tacit* legea sau 2) să prezinte o moțiune de cenzură.

Astfel, pentru a aduce mai multă lumină asupra conceptului legiferării, prevăzut în secțiunea a 3-a a capitolului IV al titlului III și, respectiv, titlul VI din Constituția Republicii Moldova, vom spune că în Republica Moldova legiferează, *in stricto sensu*, prin adoptarea legilor, numai Parlamentul, care este unica autoritate legislativă a statului, iar în *lato sensu*, activitatea de legiferare, acum mai nou, este prevăzută și în art. 2 și 3 din Legea nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative. Așadar, Parlamentul legiferează, atât în procedură ordinară, cât și în procedură excepțională prin adoptarea legilor. Legiferarea excepțională, *in extremis*, este una fortuită provocată/impusă de către Guvern prin angajarea răspunderii Guvernului în fața Parlamentului asupra unui proiect de lege. În procedura excepțională (*in extremis*) (angajarea răspunderii Guvernului), Guvernul vine în fața Parlamentului pentru a-și angaja răspunderea asupra unui proiect de lege și în acest caz ultimul cuvânt îi aparține Parlamentului (care poate impune o moțiune de cenzură). Mai mult, procedura se desfășoară în ședință plenară a Parlamentului cu asigurarea cvorumului, prezentării proiectului de lege de către Guvern, iar dacă 1) nu a fost înaintată nicio moțiune de cenzură sau 2) aceasta a picat (nu a fost votată), proiectul de lege prezentat se consideră adoptat. Deci e vorba de o adoptare taci-

tă a legii printr-un vot „tacit”. Legea adoptată este semnată de către președintele Parlamentului. În temeiul prevederilor art. 60 alin. (1), art. 66 lit. a) și art. 72 alin. (1) din Constituție, Parlamentul este unica autoritate legislativă a statului care adoptă legi. Așadar, **legea este un act oficial al Parlamentului și nu al Guvernului**. Astfel, conchidem că **autoritatea publică îndrituită să adopte legi în procedura angajării răspunderii Guvernului în fața Parlamentului este Parlamentul Republicii Moldova**. Prin urmare, în Republica Moldova, legile organice și ordinare, inclusiv cele adoptate *in extremis*, se adoptă de către Parlamentul Republicii Moldova. În acest caz, este vorba de o adoptare tacită a legii, dacă nu a fost înaintată o moțiune de cenzură și aceasta din urmă nu a fost votată de către o majoritate absolută a deputaților. Legea adoptată *in extremis* este semnată, după caz, de către Președintele sau vicepreședintele Parlamentului Republicii Moldova, care a prezidat ședința Plenului Parlamentului în cadrul căreia Guvernul și-a angajat răspunderea. Reținem: conform interpretării Curții Constituționale, prevederile articolului 93 alin. (2) din Constituție (*trimiterea spre reexaminare a legii*) nu pot fi aplicate în cazul legilor adoptate prin procedura angajării răspunderii Guvernului în fața Parlamentului. Prin urmare, Președintele Republicii Moldova nu-i poate trimite Parlamentului spre reexaminare o lege în privința căreia Guvernul și-a angajat răspunderea, însă Președintele poate sesiza Curtea Constituțională. Atenție: în limitele temporale, de când mandatul plenipotențiar (de 4 ani) al Parlamentului a expirat sau de când Parlamentul a fost dizolvat și până la întrunirea legală și constituirea Parlamentului nou-ales, Parlamentul nu mai poate legifera prin legi organice (expirarea mandatului [1, art. 63] sau dizolvarea Parlamentului [1, art. 85]). Constituția prevede în mod expres că durata mandatului este de 4 ani, deci și exercitarea funcțiilor Parlamentului poate fi efectuată numai pentru această perioadă. Parlamentului, după expirarea mandatului plenipotențiar și până

la întrunirea Parlamentului nou-ales, îi sunt atribuite doar funcții operative pentru a asigura continuitatea activității permanente - regulă supremă într-un stat de drept. Restrângerea competențelor legislative, stabilite pentru Parlament prin art. 63 alin. (3) din Constituție (nu poate fi modificată Constituția și nu pot fi adoptate, modificate sau abrogate legi organice), se impune din ziua expirării mandatului de 4 ani [2; 15] sau din ziua intrării în vigoare a decretului Președintelui Republicii Moldova privind dizolvarea Parlamentului [4; 16] și durează până la întrunirea legală a noii componente a Parlamentului [3; 17]. Prin urmare, în limitele temporale dintre perioada de după expirarea mandatului (4 ani) și până la întrunirea noului Parlament ales, Parlamentul precedent nu are atribuții și competențe depline. Astfel, pe cale de consecință, nici Guvernul investit de acesta cu vot de încredere nu poate avea un mandat plenipotențiar pentru perioada de după expirarea mandatului deplin al Parlamentului care i-a acordat vot de încredere Guvernului și până la întrunirea noului Parlament ales. Totodată, reținem că fiecare Parlament trebuie să desemneze propriul Guvern, iar Guvernul, ca exponent al puterii executive, este opera comună a legislatorului și a șefului de stat [6, §106]. Astfel, numai având mandatul acordat de Parlament, Guvernul poate exercita atribuțiile de putere executivă, care, în ultimă instanță, se reduc la procesul de executare a legilor adoptate de același Parlament [6, §107]. Observăm că, în temeiul art. 103 alin. (1) din Constituție, Guvernul își exercită mandatul până la data validării alegerilor pentru un nou Parlament. La caz, Curtea Constituțională, la 9 martie 2019, a confirmat rezultatele alegerilor parlamentare din 24 februarie 2019 și a validat mandatele deputaților aleși [11]. Astfel, potrivit articolului 103 alin. (2) din Constituție, Guvernul, în asemenea circumstanțe, îndeplinește numai funcțiile de administrare a treburilor publice.

Problema pusă în discuție se referă la perioada de după/dintre

expirarea mandatului Parlamentului (de 4 ani) și validarea alegerilor pentru un nou Parlament. La caz, în conformitate cu prevederile art. 63 alin. (1) din Constituție, mandatul Parlamentului Republicii Moldova de legislatura a XX-a a expirat la 30 noiembrie 2018, iar, în conformitate cu prevederile art. 103 alin. (1) din Constituție, Guvernul își exercită mandatul până la data validării alegerilor pentru un nou Parlament, deci până la 9 martie 2019 [11]. Prin urmare, în discuție se află perioada de timp cuprinsă între 1 decembrie 2018 și 8 martie 2019.

În conformitate cu prevederile art. 63 alin. (1), (3), art. 103 și art. 106¹ alin. (1) din Constituție în coroborare cu art. 1 alin. (3) și art. 6 din Constituție, conchidem că durata mandatului plenipotențiar al Guvernului nu poate depăși durata mandatului plenipotențiar al Parlamentului. Ori, Guvernul este opera Parlamentului. Guvernul este investit cu mandat de către Parlament. Guvernul este responsabil în fața Parlamentului. Astfel, dacă mandatul plenipotențiar al Parlamentului expiră la împlinirea a patru ani din ziua alegerilor acestuia, atunci nici mandatul plenipotențiar al Guvernului, care este investit cu vot de încredere de către acesta, nu poate depăși limitele temporale ale mandatului plenipotențiar al Parlamentului. Într-adevăr, ambele mandate sunt mandate de drept public și nu de drept privat, dar logica legiuitorului constituant este unică în felul său, astfel că nici Constituția și nici mandantul (Parlamentul) nu-i pot acorda/elibera mandatarului (Guvernului) un mandat ce ar depăși limitele temporale ale propriului mandat. Prin urmare, Parlamentul nu-i poate aproba Guvernului un program de activitate pentru o perioadă ce depășește propriul mandat plenipotențiar. *Or, nu poți da ceea ce nu-ți aparține.* De altfel, Curtea Constituțională reține că votul de încredere este acordat de către Parlament [...] programului de activitate al Guvernului, elaborat pentru durata întregului mandat, și echivalează cu acordarea mandatului de către Parlament. De aici se prezumă că acest program este sarcina și res-

ponsabilitatea întregii componente a Guvernului și a Parlamentului, care-l aprobă prin votul de încredere [6, §80]. Mai mult decât atât, din concluzia anterioară Curtea Constituțională deduce importanța menținerii [...] mandatului acordat de Parlament. Concluzia în cauză se cristalizează și din prevederile art. 103 alin. (1) din Constituție, conform cărora *odată cu încetarea mandatului Parlamentului încetează și mandatul Guvernului [6, §82]*. Deci după cum observăm din interpretarea Curții Constituționale, între mandatele Parlamentului și Guvernului există o interdependență. Așadar, mandatul Guvernului nu poate depăși durata mandatului Parlamentului, deoarece *mutatis mutandis* mandatul Guvernului se exercită ca urmare a voinței Parlamentului, organul reprezentativ suprem al poporului [6, §66]. Curtea Constituțională reține că prevederile Constituției se află într-o strânsă legătură logico-juridică, interpretarea sensului exact al dispozițiilor constituționale și a aplicabilității lor urmează a fi exercitată cu respectarea principiului unității materiei constituționale. Prin urmare, mandatul plenipotențiar al Guvernului încetează la data expirării mandatului plenipotențiar al Parlamentului care i-a acordat vot de încredere acestui Guvern. La caz, dacă mandatul plenipotențiar al Parlamentului Republicii Moldova de legislatura a XX-a a expirat la 30 noiembrie 2018, atunci și durata mandatului plenipotențiar al Guvernului nu poate depăși această dată/perioadă. Prin urmare, pentru perioada 1 decembrie 2018 – 8 martie 2019, Guvernul a avut atribuții limitate, care nu puteau depăși competențele Parlamentului, care, *inter alia*, la acel moment nu putea legifera prin legi organice. Astfel, conchidem că Guvernul, investit cu vot de încredere de acest Parlament, pentru perioada 1 decembrie 2018 – 8 martie 2019, nu era îndreptățit să recurgă la procedura angajării răspunderii Guvernului în fața Parlamentului până la validarea alegerilor pentru un nou Parlament. Prin urmare, nicio autoritate nu poate legifera, *in extremis*, prin angajarea răspunderii Guvernul

în fața Parlamentului în perioada prelungirii *ordinare* a mandatului până la validarea noului Parlament. Or, dacă e să admitem contrariul, atunci trebuie să recunoaștem că de la bun început ar exista diferențe între durata mandatului Parlamentului și Guvernului căruia Parlamentul i-a acordat vot de încredere. De altfel, mandatul plenipotențiar al Parlamentului este de patru ani, iar mandatul prelungit (în sensul statuat în art. 63 alin. (3) din Constituție) se extinde până la întrunirea legală a noului Parlament ales. La caz, Parlamentul de legislatura a XX-a a avut mandatul alegătorilor pentru perioada 30 noiembrie 2014 – 30 noiembrie 2018, iar mandatul prelungit de la 1 decembrie 2018 – 20 martie 2019, în conformitate cu norma constituțională. Cu referire la mandatul Guvernului trebuie să menționăm faptul că acesta intră în exercitarea atribuțiilor de la data depunerii jurământului de către membrii săi până la validarea alegerilor pentru un nou Parlament, iar pentru perioada până la depunerea jurământului de către membrii noului Guvern, Guvernul, a cărui mandat a încetat, îndeplinește numai funcțiile de administrare a treburilor publice. La caz, Curtea Constituțională a validat rezultatele alegerilor Parlamentului de legislatura a X-a la 9 martie 2019. Prin urmare, mandatul Guvernului a încetat de drept la 8 martie 2019. Iată această perioadă de timp cuprinsă în limitele temporale 1 decembrie 2018 – 8 martie 2019, care se află implicit sub protecția art. 103 alin. (1) din Constituție, trebuie interpretată și aplicată cu bună-credință. La o interpretare textuală a acestor prevederi constituționale (art. 103 alin. (1)) rezultă că Guvernul a avut până la 8 martie 2019 un mandat deplin, însă la o interpretare logică a prevederilor art. 103 alin. (1) combinat cu art. 63 alin. (1) din Constituție și coroborate cu art. 1 alin. (3) și art. 6 din Constituție conchidem că durata mandatului plenipotențiar al Guvernului nu poate depăși durata mandatului plenipotențiar al Parlamentului. Mai mult decât atât, o asemenea teză se regăsește și în considerentele Curții Constituționale la §82 din

HCC nr. 7 din 18.05.2013 unde Înalta Curte a statuat: „Din concluzia anterioară Curtea deduce importanța menținerii echipei guvernamentale **pe toată durata mandatului acordat de Parlament**. Concluzia în cazul se cristalizează și din prevederile art. 103 alin. (1) din Constituție, conform cărora **odată cu încetarea mandatului Parlamentului încetează și mandatul Guvernului**” [6, §82; 21]. Or, urmând logica legiuitorului constituant trebuie să spunem că o autoritate publică care este emanația altei autorități nu poate avea un mandat plenipotențiar de o altă durată decât însăși durata mandatului „mandantului”. Prin urmare, odată cu încetarea mandatului plenipotențiar al Parlamentului încetează și mandatul plenipotențiar al Guvernului. Astfel, deducem că, în perioada 1 decembrie 2018 – 8 martie 2019, Guvernul, fiind emanația Parlamentului de legislatura a XX-a, nu a fost îndrituit să intervină către Parlament cu inițiative de angajare a răspunderii sale în fața Parlamentului, deoarece Parlamentul era limitat în atribuții și nu putea adopta legi organice, iar **Guvernul și prin excepție nu putea să facă mai mult decât Parlamentul**. Argumentul *a majori ad minus* (cine poate mai mult poate și mai puțin) și nu viceversa reconfirmă această teză. Cu toate că Parlamentul în această perioadă putea să intervină asupra proiectelor de legi privind angajarea răspunderii Guvernului prin moțiunea de cenzură, care, de regulă, se adoptă printr-o hotărâre a Parlamentului, aceasta nicidecum nu înseamnă că un Guvern care este opera Parlamentului poate face mai mult decât acesta. Or, un Guvern niciodată nu poate avea o perioadă de guvernare mai lungă decât cea a Parlamentului care i-a acordat vot de încredere, deci „i-a eliberat” mandat de a guverna. Prin urmare, Guvernul care a primit votul de încredere de la Parlament guvernează în perioada mandatului plenipotențiar al Parlamentului, iar ulterior nu mai administrează treburile publice până la depunerea jurământului de către membrii noului Guvern. În definitiv, atunci când Parlamentul nu mai poate legifera

prin legi organice (expirarea mandatului [1, art. 63] sau dizolvarea Parlamentului [1, art. 85]), Guvernul, investit cu vot de încredere de acesta, nu este îndreptățit să recurgă la procedura angajării răspunderii Guvernului în fața Parlamentului, inclusiv și până la validarea alegerilor pentru un nou Parlament. De altfel, reținem că nicio autoritate de pe pământ nu e nelimitată. Prin urmare, mandatul plenipotențiar al Guvernului trebuie circumscris acelorași limite care sunt impuse pentru Parlament, autoritate de la care emană acesta (Guvernul).

În ceea ce privește perioada cuprinsă între data validării alegerilor (9.03.2019) pentru un nou Parlament și data constituirii (21.03.2019) acestuia (Parlamentul de legislatura a X-a), reținem că Guvernul este îndrituit numai să administreze treburile publice [1, art. 103]. De altfel, după data validării alegerilor parlamentare și până la depunerea jurământului de către membrii noului Guvern, Guvernul nu mai este plenipotențiar, ci unul demisionar. În acest segment de timp Guvernul își continuă activitatea, îndeplinind, în temeiul art. 103 alin. (2) din Constituție, numai funcții de administrare a treburilor publice, indispensabile asigurării continuității serviciilor publice. În temeiul prevederilor constituționale [1, art. 103] și legale [12, art. 9, 11, 12 și 15], mandatul Guvernului încetează de drept la data confirmării rezultatelor alegerilor pentru un nou Parlament și validării de către Curtea Constituțională a mandatelor noilor deputați aleși. Or, un Guvern, a cărui mandat a încetat (la data validării alegerilor pentru un nou Parlament), nu mai poate să-și asume angajarea răspunderii în fața Parlamentului [12, art. 15]. Astfel, Guvernul, al cărui mandat a încetat, nu este în drept să adopte și să prezinte Parlamentului spre examinare proiecte de acte normative [12, art. 15 alin. (2) lit. a)]. Deci, Guvernul, pentru perioada 9.03.2019 - 20.03.2019, nu a fost îndrituit să-și asume angajarea răspunderii în fața Parlamentului. De altfel, un Guvern demisionar nu-și poate angaja răspunderea în fața Parlamentului, deoarece un Guvern demisionar nu

mai este susceptibil de a fi sancționat de către Parlament. Mai mult decât atât, un Guvern demisionar nu poate fi perpetuu în timp [7, 22]. De asemenea, este evident că un Guvern demisionar nu mai poate fi răsturnat [6, §115].

Începând cu 21 martie 2019 (data constituirii legale a Parlamentului de legislatura a X-a), suntem în situația când un Guvern continuă exercitarea mandatului său limitat până la depunerea jurământului de către noua componență a Guvernului. Curtea Constituțională reține că fiecare Parlament trebuie să desemneze propriul Guvern, or componența Guvernului și programul său de activitate trebuie să corespundă configurației politice rezultate din alegeri [9, §111]. *Inter alia*, Curtea Constituțională subliniază că într-un stat de drept este inadmisibilă adoptarea de norme ce ar permite permanentizarea unei guvernări în condiții de interimat. Dimpotrivă, toate normele și acțiunile autorităților publice trebuie să fie direcționate în vederea desemnării în cel mai scurt termen a demnitarilor titulari, ce și-ar asuma responsabilitatea deplină pentru actul guvernării [6, §94]. Astfel, numai având mandatul acordat de Parlament, Guvernul poate exercita atribuțiile de putere executivă, care, în ultimă instanță, se reduc la procesul de executare a legilor adoptate de același Parlament [6, §107]. Curtea reține că un Guvern demisionar continuă să administreze treburile publice în așteptarea unui nou Guvern, care să fie plenipotențiar. Aceasta înseamnă că Guvernul demisionar exercită doar o parte limitată a puterii, el „administrează”, și nu „guvernează” [6, §111]. Administrarea treburilor publice se referă la deciziile zilnice, curente ale Guvernului, care sunt necesare funcționării neîntrerupte a serviciului public. Această activitate se reduce la faptul că, în așteptarea finalizării negocierilor pentru formarea unei noi echipe guvernamentale, să se evite o lipsă totală a puterii executive, care este una operativă și vitală pentru necesitățile societății [6, §112]. În acest sens, administrarea treburilor publice de către un Guvern demisionar vizează trei categorii: (1) *tre-*

burile banale, uzuale care permit statului să funcționeze; (2) *treburile în curs*, care au fost începute atunci când Guvernul era plenipotențiar și care trebuie finalizate; (3) *treburile urgente*, care trebuie în mod imperativ să fie soluționate pentru a evita pericole foarte grave pentru stat și cetățeni, pentru viața economică și socială [6, §113]. Reducerea funcțiilor Guvernului demisionar la administrarea treburilor publice, de care acesta să poată face uz în mod liber în scopul asigurării continuității serviciilor publice, este, în același timp, o limită care i se impune – *capitis diminutio*, a cărei încălcare poate conduce la o sancțiune jurisdicțională. Această limitare a puterilor Guvernului demisionar este un principiu general al dreptului [6, §119]. Odată cu lipsirea Guvernului de mandatul deplin, marja de manevră a acestuia este limitată. De altfel, spiritul Constituției obligă actorii politici să desfășoare activitățile într-o astfel de manieră încât perioada interimatului să fie redusă la maximum [6, §120]. Logica internă a parlamentarismului constă în faptul că libertatea de activitate a Guvernului trebuie să fie proporțională încrederii de care se bucură acesta în cadrul Parlamentului. Din dispozițiile constituționale și Legea cu privire la Guvern rezultă că în această perioadă Guvernul este limitat numai în dreptul său de asigurare a realizării politicii externe și de inițiativă legislativă, deoarece aceste domenii implică elaborarea și aprobarea unor noi programe de activitate. În această situație, Guvernul, limitat exclusiv la îndeplinirea funcțiilor de administrare a treburilor publice, emite numai acte cu caracter general obligatoriu necesare pentru conducerea generală a administrației publice. Curtea Constituțională reține că prezentarea bugetului este prerogativa fundamentală a unui Guvern plenipotențiar. În context, un Guvern demisionar poate elabora proiectul bugetului, însă prezentarea acestuia pentru adoptare de către Parlament urmează a fi făcută de către un Guvern plenipotențiar, care își asumă responsabilitatea pentru promovarea și executarea acestuia [6, §144]. *Inter alia*, Înalta

Curte în § 156 din HCC nr. 7/2013 remarcă faptul că situațiile ipotetice invocate [...] reflectă intenția de a menține starea de interimat o perioadă îndelungată de timp. Având în vedere întinderea atribuțiilor acordate, precum și în coroborare cu extinderea atribuțiilor Guvernului demis, în condițiile lipsei unor norme imperative privind limitele temporale, Curtea constată riscul permanentizării situațiilor de interimat guvernamental, cu excluderea controlului parlamentar și în afara câmpului constituțional. De altfel, pentru Curte este evident că normele și spiritul Constituției urmăresc să asigure perpetuarea exercitării puterii de către instituțiile statului, constituite în conformitate cu prevederile Constituției, iar situațiile provizorii precum interimatul, menite să evite crearea vidului de putere și să asigure organizarea mecanismelor de formare a instituțiilor funcționale plenipotențiare, trebuie să fie înlăturate cât mai curând [6, §157]. În context, Curtea reamintește că aplicarea articolului 78 din Constituție (până la revigorarea acestuia, în 2016, de către Înalta Curte – *n.a.*) [34] a creat o situație fără precedent când interimatul funcției de Președinte al țării a consumat mai mult de jumătate din durata mandatului unui Președinte, în perioada 11 septembrie 2009 – 16 martie 2012. Astfel, a fost estompată norma constituțională care denotă intenția legiuitorului constituțional de a limita o astfel de situație la un termen de 2 luni [...] [6, §158]. Reținem: legiuitorul constituant în art. 85, sub sancțiunea constituțională a dizolvării Parlamentului, a prevăzut expres un termen comun de 3 luni, în interiorul căruia trebuie să aibă loc formarea Guvernului și adoptarea legilor. Prin urmare, o situație de incertitudine nu poate depăși termenul constituțional statuat la art. 85 alin. (1). Mai mult, Curtea Constituțională, în §159 din HCC nr. 7/2013, reține că, indiferent de circumstanțele care au determinat demisia Guvernului, **Parlamentul și Președintele Republicii Moldova au obligația imperativă de a se subordona Constituției și, pentru asigurarea continuității puterii executive, de a desfășura**

formarea noului Guvern plenipotențiar în conformitate cu prevederile art. 98 alin. (1) - (4) din Constituție. Prin urmare, situațiile de interimat și incertitudine trebuie să aibă un caracter provizoriu și să nu fie permanentizate. De altfel, Curtea Constituțională în §119 din HCC nr. 21/2015 [9, §119] a reiterat că situațiile provizorii precum interimatul, menite să evite crearea vidului de putere și să asigure organizarea mecanismelor de formare a instituțiilor funcționale plenipotențiare, trebuie să fie eliminate cât mai curând. Reținem: Guvernul, după validarea alegerilor pentru un nou Parlament, nu are mandatul Parlamentului nouales pentru exercitarea atribuțiilor, astfel se urmărește asigurarea continuității exercitării atribuțiilor Guvernului demisionar, care, în virtutea caracterului lor special, nu permit intermitențe.

Concluzii. Urmare celor relevate și constatate *supra* reținem:

1. Guvernul Republicii Moldova (Cancelaria de Stat), urmare a intervenției subsemnatului către autoritățile publice, a început să respecte prevederile normelor constituționale și legale cu referire la data actelor oficiale adoptate/aprobate/emise de către Guvern. *Inter alia*, reținem: Parlamentul Republicii Moldova, luând în considerare argumentele judicioase invocate de către subsemnat, adoptă art. 50 alin. (4) al Legii nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative în redacția propusă de noi: „**Data actelor normative ale Guvernului este data adoptării acestora în cadrul ședinței Guvernului. [...]**”, și nu în redacția propusă de către Guvernul Republicii Moldova: „**Data actelor normative aprobate de Guvern este data înregistrării acestora după semnarea de către prim-ministru. [...]**”.

2. Odată ce legiuitorul ordinar a dezvoltat instituția juridică a angajării răspunderii Guvernului și în art. 43 din Legea nr. 136 din 7.07.2017 cu privire la Guvern [12; 25], atunci este imperios necesar că în toate hotărârile Guvernului Republicii Moldova prin care acesta își angajează răspunderea asupra unui proiect de lege să-și găsească reflectare în

clauza de adoptare a actului normativ respectiv și temeiul legal de adoptare a acestuia. Astfel, pentru toate aceste hotărâri ale Guvernului: (HG nr. 1267/2018; HG nr. 96 – 102 din 11.02.2019 și HG nr. 166 – 174 din 7 martie 2019) temeiul legal în clauza de adoptare trebuia completat cu textul: „**art. 43 din Legea nr. 136/2017 cu privire la Guvern (Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2017, nr. 252, art. 412)**”.

3. Angajarea răspunderii Guvernului asupra unui proiect de lege este o modalitate de legiferare care nu este specifică „mâinii libere” a deputatului („pentru” sau „contra”), ci mai degrabă „**de forțare a mâinii/votului deputatului**” *to stand by* și, astfel, numai prin simpla prezență a deputatului în ședința plenului Parlamentului, atunci când cvorumul este asigurat, proiectul de lege după prezentare se consideră adoptat. Prin urmare, **la angajarea răspunderii Guvernului asupra unui proiect de lege nu este vorba despre un vot explicit, ci unul „tacit” al deputaților. Or, votul implicit exprimă poziția Parlamentului față de Guvern și față de proiectul de lege propriu-zis.**

4. Legiferarea *in extremis*, prin angajarea răspunderii Guvernului, are loc în fața Parlamentului. Atenție: proiectele de legi (șapte aprobate în ședința Guvernului din 11 februarie 2019 și, respectiv, nouă proiecte de legi aprobate în ședința Guvernului din 7 martie 2019) nu au fost prezentate în fața Parlamentului, deci în ședința/plenul Parlamentului așa cum e statuat în art. 106¹ alin. (1) din Constituție și Hotărârea Curții Constituționale nr. 28/2011 [5, §56; 20]. Or, **depunerea la Secretariatul Parlamentului/Biroul permanent al Parlamentului a hotărârii Guvernului privind angajarea răspunderii cu materialele anexate, fără prezentarea acestui act politic de angajare a răspunderii în ședința plenară, nu corespunde cerințelor art. 106¹ alin. (1) din Constituție privind angajarea răspunderii în fața Parlamentului [5, §56; 20].**

5. La caz, Parlamentul Republicii Moldova a intervenit în pro-

iectele de legi enumerate mai sus asupra cărora Guvernul și-a angajat răspunderea. Astfel, constatăm că a fost comis un abuz de drept al Parlamentului Republicii Moldova care a cauzat adoptarea unor acte oficiale cu desconsiderarea Constituției și jurisprudenței Curții Constituționale. Conform prevederilor art. 106¹ alin. (1) din Constituție și jurisprudenței constante a Curții Constituționale (începând cu HCC nr. 28 din 22 decembrie 2011), **Parlamentul nu poate interveni și modifica proiectul legii asupra căruia Guvernul și-a angajat răspunderea. Prin urmare, efectuarea modificărilor (completărilor), redactării, cu excepția redactării greșelilor gramaticale și de punctuație, a proiectelor de legi asupra cărora Guvernul și-a angajat răspunderea, este inadmisibilă în procedura de legiferare in extremis.**

6. **Unica autoritate publică îndrituită să adopte legi, inclusiv în procedura angajării răspunderii Guvernului în fața Parlamentului, este Parlamentul Republicii Moldova.** Mai mult, procedura se desfășoară în ședință plenară a Parlamentului cu asigurarea cvorumului, prezentării proiectului de lege de către Guvern. Deputații, în acest caz, sunt lipsiți de dreptul de a prezenta amendamente și/sau dezbateri a proiectului de lege în comisii sau plenul Parlamentului. Deci e vorba de o adoptare tacită a legii printr-un vot „tacit”. În temeiul prevederilor art. 60 alin. (1), art. 66 lit. a) și art. 72 alin. (1) din Constituție, Parlamentul este unica autoritate legislativă a statului care adoptă legi. Așadar, **legea este un act oficial al Parlamentului și nu al Guvernului.** În definitiv, **adoptarea legilor este apanajul exclusiv al Parlamentului Republicii Moldova și nu al Guvernului.**

7. **Legea** adoptată, inclusiv în procedura angajării răspunderii Guvernului în fața Parlamentului (*in extremis*), **este semnată, după caz, de către Președintele sau vicepreședintele Parlamentului Republicii Moldova, care a prezidat ședința Plenului Parlamentului în cadrul căreia Guvernul și-a angajat răspunderea.**

8. **Președintele Republicii Moldova nu-i poate remite Parlamentului spre reexaminare o lege în privința căreia Guvernul și-a angajat răspunderea,** însă Președintele poate sesiza Curtea Constituțională dacă consideră că legea adoptată prin angajarea răspunderii Guvernului este neconstituțională.

9. În conformitate cu prevederile art. 63 alin. (1), (3), art. 103 și art. 106¹ alin. (1) din Constituție, în coroborare cu art. 1 alin. (3) și art. 6 din Constituție, conchidem că **durata mandatului plenipotențiar al Guvernului nu poate depăși durata mandatului plenipotențiar al Parlamentului.** Astfel, conchidem că **Guvernul, investit cu vot de încredere de acest Parlament, pentru perioada 1 decembrie 2018 – 8 martie 2019, nu era îndreptățit să recurgă la procedura angajării răspunderii Guvernului în fața Parlamentului până la validarea alegerilor pentru un nou Parlament.** De altfel, un Guvern nicio-dată nu poate avea o perioadă de guvernare mai lungă decât cea a Parlamentului care i-a acordat vot de încredere, deci „i-a eliberat” mandat de a governa. Prin urmare, Guvernul care a primit vot de încredere de la Parlament guvernează în perioada mandatului plenipotențiar al Parlamentului, iar ulterior numai administrează treburile publice până la depunerea jurământului de către membrii noului Guvern. În definitiv, atunci când Parlamentul nu mai poate legifera prin legi organice (expirarea mandatului [1, art. 63] sau dizolvarea Parlamentului [1, art. 85]), Guvernul, investit cu vot de încredere de acesta, nu este îndreptățit să recurgă la procedura angajării răspunderii Guvernului în fața Parlamentului, inclusiv până la validarea alegerilor pentru un nou Parlament. De altfel, reținem că nicio autoritate de pe pământ nu e nelimitată. Prin urmare, **mandatul plenipotențiar al Guvernului trebuie circumscris aceluiași limite temporale care sunt impuse pentru Parlament, autoritate de la care emană acesta (Guvernul).**

10. În ceea ce privește perioada cuprinsă între data validării

alegerilor (9.03.2019) pentru un nou Parlament și data constituirii (21.03.2019) acestuia (Parlamentul de legislatură a X-a), reținem că Guvernul este împuternicit numai să administreze treburile publice [1, art. 103]. Or, **un Guvern, a cărui mandat a încetat, nu mai poate să-și asume angajarea răspunderii în fața Parlamentului.** Astfel, Guvernul, al cărui mandat a încetat, nu este în drept să adopte și să prezinte Parlamentului spre examinare proiecte de acte normative [12, art. 15]. Deci, **Guvernul, pentru perioada 9.03.2019 - 20.03.2019, nu a fost îndrituit să-și asume angajarea răspunderii în fața Parlamentului.** De altfel, un Guvern demisionar nu-și poate angaja răspunderea în fața Parlamentului, deoarece un Guvern demisionar nu mai este susceptibil de a fi sancționat de către Parlament. Mai mult decât atât, un Guvern demisionar nu poate fi perpetuu în timp [7; 22]. De asemenea, este evident că un Guvern demisionar nu mai poate fi răsturnat [6, §115].

11. Incepând cu 21 martie 2019 (data constituirii legale a Parlamentului de legislatură a X-a), suntem în situația când un Guvern, a cărui mandat plenipotențiar a încetat, continuă exercitarea mandatului său limitat până la depunerea jurământului de către noua componență a Guvernului. Odată cu lipsirea Guvernului de mandatul deplin, marja de manevră a acestuia este limitată. De altfel, spiritul Constituției obligă actorii politici să desfășoare activitățile într-o astfel de manieră încât perioada interimatului să fie redusă la maximum [6, §120]. Mai mult, Curtea Constituțională, în §159 din HCC nr. 7/2013, reține că, indiferent de circumstanțele care au determinat demisia Guvernului, **Parlamentul și Președintele Republicii Moldova au obligația imperativă de a se subordona Constituției și, pentru asigurarea continuității puterii executive, de a desfășura formarea noului Guvern plenipotențiar în conformitate cu prevederile art. 98 alin. (1) - (4) din Constituție.** Prin urmare, situațiile de interimat și incertitudine trebuie să aibă un

caracter provizoriu și să nu fie permanentizate. **În definitiv, Guvernul, a cărui mandat a încetat, nu poate interveni către Parlamentul nou-constituit prin angajarea răspunderii asupra unui proiect de lege, deoarece acest Guvern nu mai poate fi sancționat de către Parlament.**

În final, propunem:

1) modificarea alineatului (2) al articolului 119 din Regulamentul Parlamentului, adoptat prin Legea nr. 797/1996 (republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2007, nr. 50, art. 237), și expunerea acestuia într-o nouă redacție, după cum urmează: „(2) Angajarea răspunderii politice în fața Parlamentului se declară prin hotărâre a Guvernului, care se publică împreună cu textul programului, al declarației de politică generală sau al proiectului de lege în Monitorul Oficial al Republicii Moldova. Hotărârea Guvernului, după intrarea în vigoare, împreună cu textul programului, al declarației de politică generală sau al proiectului de lege asupra căruia Guvernul își angajează răspunderea, se prezintă Parlamentului”;

2) completarea articolului 119 din Regulamentul Parlamentului, după alineatul (2), cu un nou alineat (2¹): „(2¹) În cazul în care Parlamentul nu se află în sesiune ordinară, Președintele Parlamentului va convoca o sesiune specială în legătură cu angajarea răspunderii Guvernului și va dispune de îndată distribuirea hotărârii Guvernului și a materialelor adiționale deputaților. Chestiunea privind angajarea răspunderii Guvernului se examinează în prima ședință a sesiunii în care hotărârea respectivă a Guvernului a fost depusă în Parlament. Proiectele de acte legislative privind angajarea răspunderii Guvernului se prezintă plenului Parlamentului de către Prim-ministru. În proiectele programului, declarației de politică generală sau proiectul de lege asupra căruia Guvernul și-a angajat răspunderea nu se admit amendamente (modificări). Proiectele în cauză nu se supun dezbaterilor. După angajarea răspunderii

Guvernului în fața Parlamentului, ședința se sistează/suspendă pentru o perioadă de 72 de ore”.

Bibliografie

1. Constituția Republicii Moldova. Republicată în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 78 din 29.03.2016, art. 140.
2. Hotărârea Curții Constituționale nr. 31 din 10.11.1997 cu privire la interpretarea art. 61 alin. (2) și (3), art. 63 alin. (1), (2) și (3), art. III din Titlul VII „Dispoziții finale și tranzitorii” din Constituția Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 77 din 27.11.1997.
3. Hotărârea Curții Constituționale nr. 40 din 24.12.1998 cu privire la interpretarea unor dispoziții din art.85 alin.(1) din Constituția Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 1 din 07.01.1999.
4. Hotărârea Curții Constituționale nr.32 din 03.08.2000 privind interpretarea dispozițiilor art. 85 din Constituția Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.102-105 din 17.08.2000, art. 34.
5. Hotărârea Curții Constituționale nr. 28 din 22.12.2011 privind controlul constituționalității Legii nr. 184 din 27 august 2011 pentru modificarea și completarea unor acte legislative (Sesizarea nr. 28a/2011) În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 7-12 din 13.01.2012, art. 3.
6. Hotărârea Curții Constituționale nr. 7 din 18.05.2013 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr.64-XII din 31 mai 1990 cu privire la Guvern, în redacția Legilor nr.107 și nr.110 din 3 mai 2013, și a Decretelor Președintelui Republicii Moldova nr.634-VII și nr.635-VII din 16 mai 2013 și a Hotărârii Guvernului nr. 364 din 16 mai 2013 (Sesizarea nr. 16a/2013). În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 122-124 din 07.06.2013, art. 13.
7. Hotărârea Curții Constituționale nr. 30 din 01.10.2013 pentru interpretarea articolului 85 alin. (1) și alin. (2) din Constituția Republicii Moldova (dizolvarea Parlamentului) (Sesizarea nr. 22b/2013) În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 352-357 din 28.11.2014, art. 42.
8. Hotărârea Curții Constituționale nr. 11 din 13.05.2015 pentru controlul constituționalității unor hotărâri ale Guvernului privind angajarea răspunderii asupra unor proiecte de legi și a legilor adoptate prin angajarea răspunderii (Sesizările nr.

16a/2015 și 17a/2015) În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 224-233 din 21.08.2015, art. 14.

9. Hotărârea Curții Constituționale nr. 21 din 24.06.2015 pentru interpretarea articolelor 69 alin. (2), 70 alin. (1), 99 și 100 din Constituția Republicii Moldova (*incompatibilitățile deputaților*) (*Sesizarea nr. 1b/2015*) În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 340-346 din 18.12.2015, art. 39.

10. Hotărârea Curții Constituționale nr. 5 din 02.03.2016 pentru interpretarea articolului 106¹ alin. (1) din Constituția Republicii Moldova (*angajarea răspunderii Guvernului*) (*Sesizarea nr. 24b/2015*) În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 134-139 din 20.05.2016, art. 40.

11. Hotărârea Curții Constituționale nr. 4 din 09.03.2019 cu privire la confirmarea rezultatelor alegerilor parlamentare din 24 februarie 2019 și la validarea mandatelor deputaților aleși (*Sesizarea nr. 48e/2019*) În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 111-118 din 29.03.2019, art. 54.

12. Legea nr. 136 din 7.07.2017 cu privire la Guvern. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 252 din 19.07.2017, art. 412.

13. Hotărârea Parlamentului nr. 341 din 14.12.2018 cu privire la încheierea sesiunii a doua ordinare din anul 2018. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 526-528 din 29.12.2018, art. 850.

14. http://dspace.usarb.md:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/3969/kruglitki_angajarea_raspunderii.pdf?sequence=1&isAllowed=y

15. <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=285990&lang=1>

16. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=285994>

17. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=286018>

18. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=286363>

19. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=311032>

20. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=341842>

21. <http://lex.justice.md/md/348149/>

22. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=355617>

23. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=362320>

24. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=364870>

25. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=370935>

26. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=378662>

27. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=378601>

28. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=378897>

29. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=379644>

30. <http://parlament.md/LinkClick.aspx?fileticket=r9gU59RwX%2bU%3d&tabid=128&mid=506&language=ro-RO>

31. <http://parlament.md/SesiuniParlamentare/%C5%9Eedin%C5%A3eplenare/tabid/128/language/ro-RO/Default.aspx>

32. <http://www.constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=7&id=128&t=/Media/Notati/Declararea-neconstitucionala-a-unei-legi-adoptate-prin-angajarea-raspunderii-Guvernului-in-fata-Parlamentului-in-perioada-vacantei-parlamentarev>

33. <http://www.constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=7&id=756&t=/Media/Notati/Preedintele-nu-i-poate-trimite-Parlamentului-spre-reexaminare-o-lege-adoptata-prin-angajarea-raspunderii-Guvernului>

34. <http://www.constcourt.md/public/ccdoc/hotariri/ro-h704032016roa6c41.pdf>

35. http://www.constcourt.md/public/files/file/informatie_utila/Comentariu_Constitutie.pdf

36. [http://www.credo.md/site-doc/CRedo_AngRaspGuV_draft_29.04.2015\(2\).pdf](http://www.credo.md/site-doc/CRedo_AngRaspGuV_draft_29.04.2015(2).pdf)

37. <http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2015/6/1.pdf>

38. <http://www.parlament.md/Actualitate/Comunicatedepresa/tabid/90/ContentId/4942/language/ro-RO/Default.aspx>

39. <http://www.parlament.md/Actualitate/Comunicatedepresa/tabid/90/ContentId/4998/language/ro-RO/Default.aspx>

40. https://drept.unibuc.ro/dyn_doc/oferta-educationala/scoala-doctorala/rezummat-teza/oprican-mariana-iun-2015-ro.pdf

41. <https://gov.md/ro/content/sedinta-guvernului-din-21-decembrie-2018-ora-1000>,

42. <https://gov.md/ro/content/sedinta-guvernului-din-11-februarie-2019-ora-900>

43. <https://gov.md/ro/content/sedinta-guvernului-din-7-martie-2019-ora-1400>

44. https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/extras_3_1.pdf

45. https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/extras_5.pdf

46. https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/extras45_0.pdf,

47. [derii%20guvernului%20%E2%80%93%20metoda%20de%20E2%80%9Einterventie%E2%80%9D%20in%20functionia%20legislativa%20a%20statului_1.pdf](https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/2_7_Angajarea%20raspun-</p>
</div>
<div data-bbox=)

48. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/21_26_E%20%20posibila%20%20oare%20%20edificarea%20%20statului%20%20de%20%20drept%20atunci%20%20cand%20%20guvernantii%20%20uneori%20%20neglijjeaza%20%20cu%20desavarsire%20acest%20principiu%20%E2%80%9Eesacramental%E2%80%9D.pdf

49. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Data%20emiterii%2C%20aprobarii%20sau%20adoptarii%20actului%20oficial.pdf

50. <https://www.ccr.ro/uploads/Publicatii%20si%20statistici/Buletin%202010/safta.pdf>

51. <https://www.moldova.org/parlamentul-a-luat-act-de-angajarea-raspunderii-guvernului-ce-pot-sa-faca-deputatii-care-nu-sunt-de-acord/>

52. <https://unimedia.info/ro/news/dfd-b08f319aac8d3/cele-sapte-proiecte-de-lege-asupra-carora-guvernul-si-a-asumat-raspunderea-au-fost-inregistrate-in-parlament.html>

DESPRE AUTOR:

Mihai CORJ,

doctor în drept, conferențiar universitar,

Președinte al A.O. Institutul de Creație Legislativă „LEX SCRIPTA”, e-mail: lex-scripta.eu@mail.ru

ABOUT AUTHOR:

Mihai CORJ,

Ph.D in Law, Associate Professor, President of A.O. Institute for

Legislative Creation «LEX SCRIPTA», e-mail: lex-scripta.eu@mail.ru

CZU: 342.56

DREPTUL LA O INSTANȚĂ DE JUDECATĂ INDEPENDENTĂ – GARANȚIE A UNUI PROCES ECHITABIL

Igor BĂCU,

doctorand în cadrul Școlii Doctorale în Drept, Științe Politice și Administrative a Consorțiului instituțiilor de învățământ ASEM și USPEE

Deoarece justiția se desfășoară prin intermediul sistemului judecătoresc, alcătuit din judecători, aceasta înseamnă că puterea judecătorească este exercitată numai de instanța judecătorească în persoana judecătorului, singurul purtător al acestei puteri. Însă putem vorbi de o putere și nu o oarecare autoritate, doar atunci când independența magistraților este garantată, iar exercitarea puterii judecătorești este suverană.

Cuvinte-cheie: independența sistemului judiciar, garanțiile independenței, recrutarea judecătorilor, aparența de independență, interzicerea presiunilor externe

Since justice is carried out through the judiciary, composed of judges, this means that the judicial power is exercised only by the court in the person of the judge, the sole bearer of that power. But we can speak of a power and not just authority, unless organically the independence of the members of the judiciary is guaranteed and the exercise of the power to judge is sovereign.

Keywords: independence of the judiciary, guarantees of independence, recruitment of judges, appearance of independence, prohibition of external pressure.

Introducere. Una dintre preocupările statelor democratice pentru a realiza o protecție concretă drepturilor persoanei a fost aceea a organizării unui sistem judiciar care să asigure înfăptuirea unei justiții credibile, imparțiale și independente.

Imperativul unei justiții independente, după cum s-a remarcat în literatura de specialitate, [9, p.7] are rolul de a pune la adăpost autoritatea judecătorească de amestecul unor factori exteriori, de diferite influențe, presiuni sau alte ingerințe în pronunțarea unei hotărâri judecătorești. În plan teoretic, problema care se poate examina privește sinonimia independenței judecătorilor și a independenței justiției. Aparent, așa cum remarca prof. I. Deleanu, cele două concepte par a fi identice, deoarece justiția este înfăptuită de judecători [7, p.366]. În realitate, este o mare diferență între independența judecătorilor și independența justiției. Acest fapt se datorează raportării judecătorilor la o dublă realitate a justiției: cea privită în sens material, care vizează organizarea judecătorească, și cea privită în sens funcțional, care se referă la opera de justiție realizată de judecător.

Sub primul aspect, judecăto-

rul nu este independent, deoarece întreaga sa activitate este supusă unui set de reguli administrative referitoare la salarizare, program de activitate, zile și ore libere, posibile sancțiuni etc., care intervin din exterior, respectiv din partea Ministerului Justiției și a Consiliului Superior al Magistraturii. Aceste constrângeri în activitatea judecătorului pot părea, la prima vedere, impedimente în desfășurarea normală a activității de judecată. În realitate, aceste exigențe nu au nimic de a face cu independența justiției, respectiv cu dreptul judecătorului de a soluționa în mod independent cauzele pe care le judecă, ci constituie garanții ale desfășurării procesului în condiții de legalitate. Sancțiunile ce pot interveni, pe acest fond organizatoric, nu țin de independența judecătorului.

În ceea ce privește cel de-al doilea aspect, acela al independenței judecătorului în opera de înfăptuire a justiției, este necesar să precizăm că orice imixtiune, indiferent care ar fi sursa acesteia, este inadmisibilă. După cum remarcă, somitățile constituționalismului românesc (I. Muraru și S. E. Tănăsescu), „independența judecătorului exprimă posibilitatea de protecție a guvernaților, fiind în fond o garanție

în fața abuzurilor autorităților. Desigur, independența judecătorului este substanțial tributară caracterului, moravurilor și tradițiilor specifice fiecărei țări, ea nu poate fi garantată absolut prin lege.” [23, p.281]

Materiale și metode aplicate. În prezentul studiu au fost consultate lucrări din doctrina națională și internațională, precum și legislația aferentă. Pentru atingerea scopului, s-a recurs la următoarele metode de cercetare: metoda analizei logice, a analizei sistemice, metode prospective, metoda clasificării, precum și metoda analizei comparative, necesară pentru efectuarea studiului comparat dintre pozițiile diferiților specialiști din domeniu, dar și între diferite acte normative naționale și străine, convenții internaționale.

Rezultate obținute și discuții. Despre valoarea și importanța acestui principiu, al independenței judecătorului, ne vorbește însăși Legea Fundamentală a RM, care proclamă în art. 116 alin. 1 că judecătorii sunt independenți, imparțiali și inamovibili. [5] Chintesenta acestei dispoziții constituționale a fost preluată și de alte acte normative. Astfel, Legea privind organizarea judecătorească [21] în articolul 1, stipulează următoarele: „Puterea judecătorească este independentă,

separată de puterea legislativă și puterea executivă, are atribuții proprii, exercitate prin instanțele judecătorești, în conformitate cu principiile și dispozițiile prevăzute de Constituție și de ale legii.”

În același sens, și în literatura de specialitate s-a reținut [2, p.27] că, independența judecătorului necesită a fi analizată sub aspectul raportului dintre puterea judecătorească și puterea legislativă, dar și a raportului dintre puterea judecătorească și puterea executivă.

După cum remarca prof. francez J. F. Renucci, în una dintre lucrările sale consacrate drepturilor omului [24, p.430] „exigența de independență a tribunalului este înțeleasă în mod tradițional în raport cu puterea politică, și anume cu cea legislativă, dar mai ales cu cea executivă unde, *a priori*, riscul este mai mare.”

Caracteristic puterii judecătorești este că ea nu se pronunță pe cale de reglementare. Judecătorul realizează o aplicare concretă a legii în scopul soluționării unui litigiu determinat, Legiuitorul acționează de o manieră diferită, edictând norme cu caracter general și abstract care nu sunt menite să reglementeze cazuri particulare, ci raporturi și situații nedeterminate.

Echilibrul dintre cele două puteri se poate sintetiza în aceea că puterea judecătorească nu poate interveni în mod direct asupra puterii legislative, iar aceasta din urmă nu poate interveni în activitatea de judecată.

În lumina celor arătate, este evident că Parlamentul, în calitate de titular al dreptului de legiferare delegată, nu poate, prin acte de putere, să se substituie puterii judecătorești, respectiv să soluționeze, prin decizii proprii, litigiile ce țin de competența instanțelor judecătorești. Legiuitorul nu poate modifica sau stinge efectele unei hotărâri judecătorești irevocabile. În același respect al justiției, legile nu pot avea caracter retroactiv și nu pot modifica sau stinge raporturile juridice născute înainte de intrarea în vigoare a legii. Este semnificativ în acest context, art.76 din Constituția RM care stabilește că, „Legea se publică în Monitorul Oficial al Republicii Moldova și intră în

vigoare la data publicării sau la data prevăzută în textul ei. Nepublicarea legii atrage inexistența acesteia.” [5] Acest articol constituțional trebuie coroborat cu dispozițiile art.22 din Legea fundamentală, care stabilește că, „nimeni nu va fi condamnat pentru acțiuni sau omisiuni care, în momentul comiterii, nu constituiau un act delictuos. De asemenea, nu se va aplica nicio pedeapsă mai aspră decât cea care era aplicabilă în momentul comiterii actului delictuos.” [5]

Din conținutul acestor prevederi constituționale rezultă că neretroactivitatea legii a devenit un principiu constituțional, iar legiuitorului îi este interzisă adoptarea unor legi retroactive exprese sau tacite, inclusiv a unor legi de interpretare cu caracter retroactiv, după cum subliniază doctrina [9, p.9].

Totodată, trebuie să menționăm că, este posibil ca, în proces de înfăptuire a justiției, judecătorul să devină el însuși legiuitor, în sensul că prin interpretarea textelor de lege pe care le aplică să dea o altă semnificație voinței exprimate de legiuitor, uneori contrară politicii legislative a statului. În acest sens, sunt necesare câteva precizări pentru a marca mai bine limitele puterii judecătorești în raport cu puterea legislativă, încălcarea acestor limite reprezentând un exces de putere din partea judecătorului:

a) Judecătorul nu poate să refuze aplicarea legii pe motivul că aceasta ar fi imperfectă. Art.5 al.2 din Codul de procedură civilă a RM prevede că: „Nici unei persoane nu i se va refuza apărarea judiciară din motiv de inexistență a legislației, de imperfecțiune, coliziune sau obscuritate a legislației în vigoare.” [4] Din aceste prevederi rezultă că, judecătorul este obligat să soluționeze cauza dedusă judecării potrivit legilor aplicabile, iar „în cazul inexistenței normei de drept care să reglementeze raportul litigios, instanța judecătorească aplică norma de drept care reglementează raporturi similare (analogia legii), iar în lipsa unei astfel de norme, se conduce de principiile de drept și de sensul legislației în vigoare (analogia dreptului)” (art.12 al.3). [4] Astfel, dacă

cauza nu poate fi soluționată în temeiul legii, judecătorului îi este permisă raportarea la alte criterii, totul pentru a particulariza elementele cauzei pe care o soluționează.

b) De cele mai multe ori judecătorul este obligat să interpreteze textul de lege și să îl adapteze la ipoteze pe care legiuitorul nu și le-a imaginat, dar care au apărut în cauza sa. Totodată, judecătorul nu încalcă principiul separației puterilor în stat interpretând legea atunci când ea este obscură sau ambiguă, deoarece face acest lucru tocmai pentru a determina voința reală a legiuitorului. Este adevărat că judecătorul nu creează legea, ci numai o aplică la un caz concret, dar nu este vorba de o aplicare automată. Judecătorul poate interpreta legea realizând un echilibru între litera și spiritul acesteia.

c) În activitatea de înfăptuire a justiției, judecătorul nu este ținut de soluțiile precedente adoptate de instanțele judecătorești în alte spețe similare, soluția sa urmând a se raporta numai la textele legale aplicabile cauzei. În dreptul nostru, bazat pe tradiția romano-germanică precedentul judiciar nu reprezintă izvor de drept, motiv pentru care autoritatea ce emană dintr-o jurisprudență creată în legătură cu o anumită situație juridică nu poate sta la baza motivării unei hotărâri judecătorești. Mai mult decât atât, Curtea Supremă de Justiție, ca unică instanță judecătorească supremă în stat, își exprimă opinia asupra anumitor probleme de drept, prin emiterea unor hotărâri explicative sau recomandări, contribuind astfel la unificarea practicii judiciare. Însă, opiniile exprimate de instanța supremă nu sunt obligatorii, acestea având rolul doar să asigure interpretarea unitară a legii, de obicei, în acele cazuri în care instanțele pronunță soluții diferite pe cauze similare.

Trebuie să menționăm că relativ recent Curtea Constituțională a RM a emis o hotărâre, care vine să confirme cele afirmate mai sus. Astfel, în cadrul hotărârii se menționează că, „independența judecătorului implică cerința soluționării litigiilor fără nicio ingerință, inclusiv din partea instanței ierarhic superioare.

Un sistem în care este acordată Curții Supreme posibilitatea de a adresa instanțelor de rang inferior „recomandări/explicații” în probleme de aplicare a legislației nu este de natură să favorizeze apariția unei puteri judecătorești cu adevărat independente. Mai mult, aceasta implică riscul ca judecătorii să se comporte ca funcționarii publici, care primesc ordine de la superiorii lor. Adoptarea de către instanța supremă sau alte instanțe superioare a unor ghiduri de practică obligatorii pentru jurisdicțiile inferioare, situația întâlnită în câteva țări post-sovietice, ridică probleme în această privință, fapt reținut și de Comisia de la Veneția în rapoartele sale. Astfel, asemenea „recomandări/explicații” în mod individual nu pot sta la baza unei hotărâri judecătorești, care urmează a fi întemeiată exclusiv pe prevederile legale. Judecătorii trebuie să beneficieze de libertate neîngrădită de a soluționa în mod imparțial cauzele, în conformitate cu legea și cu propria apreciere a faptelor.” [11]

d) Judecătorul are dreptul să verifice în mod direct dacă legislația RM este în concordanță cu tratatele internaționale privind drepturile fundamentale ale omului la care țara noastră este parte, în caz contrar urmând a prevala acestea din urmă, constatare care rezultă fără echivoc din art.4 al.2 al Constituției RM.

e) Judecătorul nu poate să se pronunțe în legătură cu constituționalitatea unui text de lege. Aceasta revine în competența Curții Constituționale, în rezultatul invocării excepției de neconstituționalitate. După cum remarcă judecătorul Curții Constituționale, V. Zaporojan, în una din lucrările sale, „excepția de neconstituționalitate, reprezintă o acțiune procesuală de apărare, prin care Curtea Constituțională este sesizată asupra neconcordanței unor dispoziții legale, aplicabile sau deja aplicate în cauza dedusă judecării, cu dispozițiile Constituției. Pentru Republica Moldova, excepția de neconstituționalitate reprezintă o cale de acces indirect al persoanei, prin intermediul instanțelor de drept comun la justiția constituțională, pentru sesizarea

actelor normative prin care se încalcă drepturile sale.” [27, p.412]

Formularea excepției de neconstituționalitate obligă instanța, în fața căreia aceasta este ridicată să verifice strict îndeplinirea condițiilor de admisibilitate prevăzute de lege și, în cazul în care constată îndeplinirea acestora, să sesizeze, în virtutea dispozițiilor art.12¹ CPC, Curtea Constituțională. Totodată, în literatura de specialitate s-a menționat că, [3, p.13] în cadrul competenței sale, Curtea Constituțională nu poate da o altă formulare textelor de lege pe care, printr-un control de constituționalitate, le-ar socoti nesatisfăcător redactate. În raport cu alte autorități jurisdicționale, Curtea Constituțională nu se poate substitui instanțelor în ceea ce privește calificarea unei situații de fapt. Curtea Constituțională nu are dreptul să-și asume, prin deciziile pe care le pronunță, rolul de legiuitor pozitiv, subrogându-se astfel funcției legiuitoare a Parlamentului, care, potrivit art. 60 alin. 1 din Constituția RM, este unica autoritate legislativă a statului.

Cât privește interacțiunea dintre autoritatea judecătorească și executiv, sub acest aspect, nici puterea executivă și nici administrația publică nu se pot substitui justiției, după cum nici justiția nu poate lua locul acestora în exercitarea atribuțiilor conferite de lege. Aceasta nu exclude, în niciun caz, posibilitatea judecătorului, garantată de art.53 și 114 din Constituție, de a anula actele administrative ilegale emise de autoritățile publice și de a dispune repararea pagubelor produse prin astfel de acte ori prin nesoluționarea în termenul legal a unei cereri.

Totodată, pentru a determina dacă o instanță poate fi considerată independentă, în special, în ceea ce privește executivul, în jurisprudența CtEDO s-au reținut [24, p.433-434] următoarele criterii de apreciere:

- modul de desemnare și durata mandatului judecătorilor,
- existența garanțiilor împotriva presiunilor exterioare,
- faptul dacă există sau nu aparența de independență.

În prezența diferitelor sisteme de desemnare a judecătorilor, ideea fundamentală care-și face tot mai

mult loc în mentalitatea modernă este că, față de reglementările juridice foarte numeroase în vigoare, care guvernează relații economice, sociale și politice deosebit de complexe, este necesar ca judecătorii să posede o serioasă pregătire de specialitate și o temeinică experiență. Recrutarea și promovarea lor în spiritul acestui imperativ, după cum menționează prof. T. Drăganu, nu sunt însă imposibile decât dacă ele au loc pe bază de concurs, desfășurat în fața unei comisii formate din personalități de înalt prestigiu profesional, în majoritatea lor aparținând însuși corpului judecătorec, căci numai așa triumful meritului personal poate fi asigurat, iar influențele politicianiste eliminate [8, p.343].

În Republica Moldova, competențele în privința recrutării judecătorilor sunt îndeplinite de către Consiliul Superior al Magistraturii, organism ce poate fi considerat ca aparținând corpului magistraților. Numirea în funcție a judecătorilor este realizată de Președintele RM, dar numai la propunerea Consiliului Superior al Magistraturii (art.11 al.1 din Legea cu privire la statutul judecătorului) [20]. Sistemul adoptat acordă întâietate Consiliului Superior al Magistraturii, care este competent în ce privește impunerea criteriilor de pregătire profesională avute în vedere la selectarea judecătorilor, actul de numire fiind condiționat de propunerea formulată de Consiliul Superior al Magistraturii.

Prin acest sistem, se acordă prioritate organului profesional, și în cazul unui conflict cu reprezentantul puterii executive, în privința numirii în funcție a unui anumit candidat. Astfel, Președintele RM poate refuza o singură dată numirea judecătorilor propuși de către Consiliul Superior al Magistraturii. Refuzul trebuie să fie motivat. În această situație, dacă Consiliul Superior al Magistraturii susține propunerea inițială, trebuie să motiveze opțiunea sa, iar șeful executivului este obligat să procedeze la numire, actul său devenind unul formal (art.11 al.3-5 din Legea cu privire la statutul judecătorului) [20].

Desigur, un asemenea sistem nu este lipsit de carențe, fapt care s-a

demonstrat cu prisosință în perioada președinției D-lui N. Timofti, când domnia sa a respins unele candidaturi a căror moralitate dubioasă a stârnit un val de critici în societate. Cert însă, rămâne faptul că președintele țării nu ar trebui nici într-un caz să decidă ce judecător să rămână în funcție și ce judecător să fie concediat, altfel vom asista la un șir de abuzuri, care au periclitat justiția moldovenească și în trecut, când cei care nu conveneau sistemului politic și nu-i executau ordinele erau demiși, iar cei docili guvernanților erau promovați.

În cazul în care există disfuncții la nivelul CSM în ceea ce privește evaluarea judecătorilor, atunci probabil ar trebui fortificat mecanismul de evaluare al judecătorilor. Dacă CSM consideră că acești judecători sunt buni în urma unui proces sigur de evaluare, atunci președintele țării nu are decât fie să accepte propunerea CSM, fie să vină cu obiecții publice în acest sens. Acest lucru ar putea contrabalansa poziția CSM prima dată, iar în cazul în care totuși a doua oară CSM acceptă aceeași poziție, atunci efectul va fi scăderea încrederii în corpul de judecători și acest risc trebuie să și-l asume CSM.

Cât privește durata mandatului, în literatura de specialitate s-a menționat [24, p.434] că, această expresie este una înșelătoare, întrucât ar putea lăsa să se înțeleagă că aspectul temporal este determinant, ceea ce nu este cazul. În fapt, ceea ce contează sunt garanțiile oferite judecătorului pe durata mandatului său, în special, inamovibilitatea.

Prin inamovibilitate se înțelege dreptul pe care îl au persoanele ce dețin funcția de judecător de a fi protejate față de orice măsură arbitrară referitoare la: detașarea (în scopul îndeplinirii unei funcții în cadrul secretariatului Consiliului Superior al Magistraturii sau al Institutului Național al Justiției), suspendarea, demisia, eliberarea din funcție sau chiar promovarea și transferarea acestuia.

Inamovibilitatea nu trebuie privită ca o favoare pentru judecători, ci mai degrabă ca o garanție pentru justițiabili. De aceea, inamovibilita-

tea trebuie să se aplice și cu privire la modul de desemnare a judecătorilor în colegiile instanțelor și cu privire la repartizarea dosarelor și posibilitatea de schimbare a judecătorului.

Cât privește existența garanțiilor împotriva presiunilor exterioare, este evident că o instanță de judecată nu mai este independentă în cazul în care solicită opinia unei autorități externe cu privire la interpretarea unui text și ulterior trebuie să se conformeze acesteia. Astfel, în cauza Chevrol contra Franței, [19] reclamanta Yamina Chevrol, cetățean francez, introduce o acțiune în contencios administrativ, în cadrul căreia Consiliul de Stat solicită, ca o chestiune prejudicială, Ministerului Afacerilor Externe să se pronunțe asupra existenței reciprocității în aplicarea unui tratat internațional, instanța administrativă considerându-se legată de soluția primită. În hotărârea sa Curtea a precizat că exercitarea întregii jurisdicții de către un tribunal presupune ca acesta să nu renunțe la niciuna dintre componentele funcției de a judeca, apreciind că reclamanta nu poate fi considerată a fi avut acces la un tribunal care are sau căreia să îi fi fost recunoscută o competență suficientă pentru a se pronunța asupra tuturor problemelor de fapt și de drept pertinente pentru a tranșa litigiul.

Interzicerea presiunilor exterioare este consacrată și în Standardele Minime de Independență Judiciară [25], care prevăd că miniștrii nu vor exercita niciun fel de presiuni asupra judecătorilor nici vădit, nici în secret și nu vor face declarații care afectează negativ independența judecătorilor, priviți individual sau a puterii judecătorești, ca întreg (pct. 16). Intervențiile autorităților guvernamentale, a șefului Statului într-o procedură în curs, oricare ar fi motivele invocate pentru a le justifica, pot să fie incompatibile cu independența tribunalelor, prin conținutul și modalitatea în care ele sunt exercitate. Oricare ar fi impactul real al unor asemenea intervenții asupra derulării procedurii, în mintea justițiabililor pot trezi suspiciuni obiective privind independența justiției. Acestea relevă „o lipsă de respect

față de puterea judiciară” (CEDO, Hotărârea Sovtransavto Holding vs. Ucraina din 25 iulie 2002) [18].

Trebuie să menționăm că presiunile exterioare pot fi exercitate ale statului, ci și de diferite grupuri de interese, care utilizează în calitate de instrument de presiune mijloacele mass-media. În literatura de specialitate, [26, p.17] s-a arătat în acest sens că, atât în cadrul audiovizualului, cât și în presa scrisă se abuzează de libertatea de exprimare consacrată constituțional, precum și de dreptul de a participa la dezbaterea publică din sălile de judecată. Deseori, televiziunea filmează persoane în stare de arest preventiv, indicându-li-se numele și prenumele, date din cazier, informații legate de profesie și date personale, familiare și din conținutul relatării și montajul filmului se extrage concluzia că persoana a comis fapta și va fi cu siguranță condamnată. Nu de puține ori s-au făcut arestări în fața camerelor de luat vederi inducându-se publicului telespectator ideea că persoana reținută este răufăcător (se atașează de multe ori alte epitete grăitoare pentru a reliefa că persoana a comis cu certitudine fapta ilicită) și cu siguranță va fi condamnată, mai ales prin indicarea limitelor de pedeapsă cu închisoarea.

Prezentarea acestora în cursul urmăririi penale a creat pentru judecători o presiune atunci când aceștia au fost sesizați, de pildă, cu luarea măsurii prelungirii arestului preventiv, sau trimiși în judecată și din probele administrate nu a reieșit vinovăția suspectului ori a rezultat o altă stare de fapt ce a condus la aplicarea unei pedepse mai blânde.

Pentru a relata cu acuratețe asemenea stări și împrejurări este recomandabil și obligatoriu din punct de vedere al eticii și deontologiei profesiei de ziarist să se apeleze la autoritățile judiciare, care prin biroul de informare și relații publice să prezinte un punct de vedere oficial în măsura în care informațiile solicitate nu sunt exceptate de la accesul liber al cetățenilor.

Un alt criteriu de apreciere a independenței este cel al aparenței. Din jurisprudența Curții de la

Strasbourg (CEDO Campbell și Fell vs. UK), rezultă că este necesar nu numai ca justiția să se realizeze în fapt, ci să existe și toate aparențele din care să reiasă îndeplinirea condițiilor prevăzute de lege pentru ca judecata să se desfășoare în mod echitabil. [15] Aparența de independență semnifică în acest sens încrederea pe care tribunalele trebuie să o inspire populației într-o societate democratică. Această cerință este consacrată pe plan internațional prin adagiul preluat din sistemul anglosaxon potrivit căruia: „*justice must not only be done, it must be seen to be done*” (justiția nu trebuie numai să fie îndeplinită, trebuie să fie văzută ca fiind îndeplinită) [10].

În aprecierea bănuielilor cu privire la posibila lipsă de aparență a independenței, se are în vedere punctul de vedere al celui vizat, însă susținerile sale trebuie să fie justificate din punct de vedere obiectiv. Astfel, s-a decis că, din moment ce într-un tribunal se află o persoană care este subordonată ca funcție și sarcini față de una din părți, justițiabilii pot să se îndoiască în mod legitim de independența acelei persoane [1, p. 197] - se consacră astfel necesitatea independenței nu doar față de executiv și legislativ, ci și față de părți (CEDO, Chevrol vs. Franța 13.02.2003 par 77). [19]

În raportul de independență față de părți, este cert faptul că o instanță nu poate fi considerată independentă atunci când una dintre părți este și judecător, așa cum se întâmplă de multe ori în situația procedurilor administrativ-jurisdicționale. Concluzia rămâne valabilă și atunci când o parte are un rol determinant în cadrul procedurii. Spre exemplu, Curtea europeană a infirmat din punct de vedere al conformității cu Convenția, procedura din fața curții marțiale britanice. În cadrul acesteia, judecătorii erau numiți de un ofițer care exercita și funcția de acuzator. Mai mult, același ofițer putea dizolva instanța, iar executarea deciziei judecătorilor era suspendată aprobării acestuia. În aceste condiții, Curtea a constatat de mai multe ori încălcarea dreptului de a fi judecat de un tribunal independent și imparțial. [14] În mod identic, nu este un

tribunal independent, un colegiu al medicilor din care face parte un medic ce este subordonat administrativ medicului care a formulat sesizarea în fața colegiului. [6, p.82]

Pentru a fi luate însă în considerare, aparențele trebuie să fie de natură a crea temeri privitoare la lipsa de independență sau imparțialitate, care să fie justificate în mod obiectiv. Și percepția acuzatului sub acest aspect trebuie luată în considerare, fără însă ca ea să joace un rol decisiv.

Din aceste motive, Curtea Europeană a Drepturilor Omului în cauza Altay c. Turcia [17] a statuat că acuzatul a avut motive obiective să se îndoiască de independența și imparțialitatea instanței judecătorești care l-a judecat, datorită prezenței în compunerea ei a unui judecător militar. În cauză, chiar dacă se constată existența unor garanții constituționale și legale privind independența și imparțialitatea judecătorilor militari, alte elemente ale statutului lor sunt de natură să le pună în discuție (cum ar fi faptul că este vorba de militari continuând să aparțină armatei, care, la rândul ei, depinde de puterea executivă, precum și faptul că ei rămân supuși disciplinei militare, iar desemnarea și numirea lor necesită în mare măsură intervenția administrației și a armatei). Faptul că acuzatul, un civil, a fost judecat penal de o instanță în compunerea căreia intră chiar și un singur judecător militar, alături de 2 judecători civili, este de natură să îl facă pe acuzat, în mod legitim, să se teamă că instanța s-ar putea lăsa condusă de considerente străine naturii cauzei sale. Altfel spus, temerile reclamantului cu privire la lipsa de independență și de imparțialitate a jurisdicției pot fi considerate ca fiind justificate în mod obiectiv.

În afara acelor criterii pe care le-am analizat mai sus este indispensabil să amintim în acest context și despre componenta financiară, care are și ea un rol deosebit în asigurarea independenței justiției, de aceea credem că sistemul judecătoresc și, în special Consiliul Superior al Magistraturii, trebuie să militeze cu mai multă determinare pentru alocarea unui procent rezonabil din PIB pen-

tru justiție și pentru descentralizarea deciziilor bugetare.

Independența justiției presupune asigurarea resurselor materiale necesare bunei funcționări a justiției ca serviciu public, precum și asigurarea independenței individuale a magistraților și sub aspect financiar, prin salarizarea acestora pe baza unor criterii obiective, stabilite prin lege, spre a se afla la adăpost de puterea discreționară a executivului și la un nivel al indemnizației care să ia în considerare importanța socială a funcției exercitate, riscurile inerente acesteia și regimul incompatibilităților și interdicțiilor la care sunt supuși magistrații.

De asemenea, CSM trebuie să susțină creșterea bugetului instanțelor, pentru a acoperi nu doar majorarea necesară a numărului de judecători, ci și creșterea fondurilor alocate pentru pregătirea profesională a magistraților și pentru investiții, care trebuie să țină pasul cu necesitatea măririi numărului de judecători și personal auxiliar.

Concluzii

- Esența principiului independenței justiției este libertatea deplină a judecătorului de a judeca și soluționa cauzele deduse instanței; nimeni din afară – nici guvernul, nici grupurile de presiune, niciun individ sau chiar niciun alt judecător – nu ar trebui să se implice, sau să încerce să deturneze calea justiției, în situația în care un judecător conduce o cauză și ia o decizie.

- Sunt trei condiții minime pentru independența puterii judecătorești: a) siguranța funcției: de exemplu, mandatul judecătorului, indiferent că este pe viață, sau până la vârsta pensionării, sau pe durată determinată, trebuie să fie protejat față de amestecul arbitrar sau discreționar al executivului sau a altei autorități competente în procedura de numire; b) independența instituțională, care presupune nu doar interdicția imixtiunilor din partea legislativului sau executivului, dar și independența în ceea ce privește chestiunile administrative legate direct de exercitarea funcției judecătorești; c) siguranța financiară, prin asigurarea unui nivel de trai decent membrilor corpului judecă-

toresc și un buget rezonabil pentru funcționarea eficientă a instanțelor de judecată.

- Este esențial pentru independența puterii judecătorești și pentru păstrarea încrederii populației în sistemul de justiție ca nici executivul, nici legislativul și nici judecătorul să nu dea impresia că deciziile judecătorești ar putea fi influențate.

- Este indispensabilă găsirea unui just echilibru între nevoia de a responsabiliza mai mult magistrații prin diverse instrumente legale și obiectivul păstrării independenței acestora. În acest sens, este esențială crearea unui cadru unitar de interpretare a elementelor constitutive ale fiecărei abateri în parte, astfel încât procedurile disciplinare să nu fie utilizate ca mijloace de constrângere sau de influențare indusă a instanțelor și să nu se aducă atingere unor principii fundamentale ale înfăptuirii justiției: independența puterii judecătorești, securitatea raporturilor juridice și dreptul la un proces echitabil.

Referințe bibliografice

- Berger V. *Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului*. Ediția a 5-a. București: I.R.D.O., 2005. 829 p.
- Briciu T. C. *Instituții judiciare. Principiile de organizare a justiției. Magistratura. Avocatura*. București: C.H. Beck, 2012. 427 p.
- Chelaru I., Ionescu C. *Aspecte generale ale competenței actuale a Curții Constituționale*. În: *Revista Universul Juridic*, 2015, nr. 7, p. 9-16.
- Codul de procedură civilă al Republicii Moldova: nr.225-XV din 30.05.2003. Monitorul Oficial al R.M., 2003, nr.111.
- Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994. Monitorul Oficial al R.M. nr.1 din august 1994.
- Danileț C. *Independența justiției în statul de drept (I): Standardele de independență structurală*. În: *Revista THEMIS a Institutului Național al Magistraturii*, 2010, nr.1, p.75-86.
- Deleanu I. *Instituții și proceduri constituționale – în dreptul român și dreptul comparat*. București: C.H. Beck, 2006. 936 p.
- Drăganu T. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat elementar*. Vol.I. București: Lumina Lex, 1998. 416 p.
- Enache M. *Statutul constituțional și legal al autorității judecătorești*. În: *Revista de Drept Public*, nr. 2 din 2011, anul XVII (37). București: C.H. Beck, 2011. P.1-20
- Formularea completă a acestui adagiu este „Justice should not only be done, but should manifestly and undoubtedly be seen to be done” și îi aparține lui Lord Hewart, Lord Chief Justice în perioada 1922-1940, în cauza *The King vs Sussex Justices*, ex parte McCarthy, din 9.11.1923.
- Hotărârea Curții Constituționale din 22 iulie 2016, privind excepția de neconstituționalitate a articolului 125 lit. b) din Codul penal, articolelor 7 alin. (7), 39 pct. 5) 313 alin. (6) din Codul de procedură penală și a unor prevederi ale articolele 2 lit. d) și 16 lit. c) din Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție (Sesizarea 37g/2016). [on line] Disponibil: www.constcourt.md
- Hotărârea CtEDO în cauza *Tocono și Profesorii Prometești c. Moldovei*, din 26.07.2007, definitivă din 26.09.2007. [on line] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-81193>
- Hotărârea CtEDO în cauza *Piersack c. Belgiei*, din 01.10.1982. [on line] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57557>
- Hotărârea CtEDO în cauza *Findlay c. Marea Britanie*, din 25 februarie 1996. În „Recueil des arrêts et décisions”, Conseil de l’Europe, Greffe de la Cour”, 1997 – I, paragraful 77.
- Hotărârea CtEDO în cauza *Campbell și Fell c. Marea Britanie*, 1984, § 76. [on line] Disponibil: <http://jurisprudentacedo.com/>
- Hotărârea CtEDO în cauza *Vasilescu c. România* din 22.05.1998, par 41. [on line] Disponibil: http://www.hotararicedo.ro/index.php/article_access/view_article/89 (vizitat: 18.04.2019)
- Hotărârea CtEDO în cauza *Altay c. Turcia* din 22 mai 2001. [on line] Disponibilă: <http://jurisprudentacedo.com/Altay-c.-Turcia-DREPTUL-LA-UN-PROCES-ECHITABIL.-CONDITIA-JUDECARII-CAUZEI-DE-UN-MAGISTRAT-INDEPENDENT-SI-IMPARTIAL.html> (vizitat:18.04.2019)
- Hotărârea CtEDO în cauza *Sovtransavto Holding c. Ucraina* din 25 iulie 2002, cererea nr. 48553/1999. [on line] Disponibil: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/sovtransavto-xolding-protiv-ukrainy-postano>
- vlenie-evropejskogo-suda (vizitat: 18.04.2019)
- Hotărârea CtEDO în cauza *Chevrol c. Franței* din 13 februarie 2003. [on line] Disponibilă: <http://jurisprudentacedo.com/Chevrol-c.-Franta-Dreptul-la-un-proces-echitabil.-Judecarea-cauzei-de-o-instanta-judecătoreasca.-Plenitudine-de-jurisdictie.html> (vizitat:18.04.2019)
- Legea privind statutul judecătorului: nr.544-XIII din 20.07.95. Monitorul Oficial al R.M. nr.59-60/664 din 26.10.1995.
- Legea privind organizarea judecătorească: nr.514-XIII din 06.07.95. Monitorul Oficial al R.M. nr.58/641 din 19.10.1995.
- Legea privind selecția, evaluarea performanțelor și cariera judecătorilor: nr. 154 din 5 iulie 2012. Monitorul Oficial al RM nr.190-192 din 14.09.2012.
- Muraru I., Tănăsescu E.S. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. II. Ediția a 13-a. București: C.H. Beck, 2009. 304 p.
- Renucci J. F. *Tratat de drept european al drepturilor omului*. București: Hamangiu, 2009. 1115 p.
- Standardele Minime de Independență Judiciară, adoptate de International Bar Association în 1982, la New Delhi. Disponibil: <http://www.ibanet.org>.
- Ungur L. *Biroul de informare și relații publice din structura instanțelor judecătorești și a parchetelor de pe lângă acestea*. În: *Fiat Justitia*, 2009, nr.2, p.8-28
- Zaporojan V. *Procedura ridicării excepției de neconstituționalitate în instanțele de judecată*. În: *Manualul judecătorului pentru cause civile*, ediția a 2-a. Chișinău, 2013, p.411-432.

Igor BĂCU,
phd student
of the Doctoral School in Law,
Political and Administrative
Sciences
of the Consortium of educational
institutions
AESM and the UEPES

CZU: 343.541(498)

ASPECTE PARTICULARE ALE TACTICII AUDIERII MARTORILOR LA INFRAȚIUNILE DE CORUPȚIE ÎN ROMÂNIA

Andriana COTOROBAL,

absolventă a Facultății de Drept și Științe administrative, specializarea Drept, Universitatea „Ovidius” din Constanța, România, absolventă masterat Științe penale, Universitatea „Ovidius” din Constanța, România, studentă în anul al II-lea, Facultatea de litere, specializarea Jurnalism, Universitatea „Ovidius” din Constanța, România

Audierea martorilor este una dintre cele mai importante etape absolut necesare, în deosebi, în faza de urmărire penală și se cere respectată în toate împrejurările, indiferent de gradul de dificultate a cauzei. Audierea martorilor referitoare la infracțiunile de corupție reprezintă cea mai importantă etapă în faza de urmărire penală, întrucât declarațiile martorilor care dețin informații ce vizează o infracțiune de corupție pot constitui probele de bază în aflarea adevărului și soluționarea cauzei. Corupția, din perspectiva istorică constituie fenomenul ce are la bază cel mai vechi tip de criminalitate care a însoțit practic evoluția societății, având un impact direct asupra dezvoltării economice și sociale prin distrugerea beneficiilor forțelor de piață libere, făcând ca societățile comerciale să „liciteze pe comision” pentru a obține un acord economic profitabil. Ca urmare a complexității temei abordate, prezentul articol cuprinde informațiile esențiale referitoare la audierea martorilor în general, dar și la audierea martorilor la infracțiunile de corupție.

Cuvinte-cheie: *audiere, martori, corupție, infracțiuni, criminalitate, lege, România.*

PARTICULAR ASPECTS OF WITNESS HEARING TACTICS TO THE CORRUPTION CRIMES IN ROMANIA

Andriana COTOROBAL,

graduate of the Faculty of Law and Administrative Sciences, major Law, „Ovidius” University of Constanța, Romania master graduate of Criminal Sciences, „Ovidius” University of Constanța, Romania second year student, Faculty of Letters, major Journalism, „Ovidius” University of Constanța, Romania

The hearing of the witnesses is one of the most important absolutely necessary stages, in distinguishing in the criminal pursuit phase, and requires observance in all circumstances, irrespective of the degree of difficulty of the case. The hearing of the witnesses concerning the corruption crimes represents the most important stage in the criminal pursuit phase, as the statements of the witnesses that have information related to corruption crime can represent basic evidence in finding the truth and settling the case. Corruption, in the historical perspective constitutes the phenomenon based on the oldest type of criminality that practically accompanied the evolution of society, having a direct impact on the economic and social development by destruction of the benefits of free market forces, leading to the point of the trade companies „tendering against a fee” in order to achieve a profitable economic agreement. As a consequence of the complexity of the approached subject the present article comprises the essential information regarding the hearing of the witnesses in general, but also to the hearing of the witnesses to the corruption crimes.

Keywords: *hearing, witnesses, corruption, crimes, criminality, law, Romania.*

Introducere. Fenomenul corupției este prezent chiar din cele mai vechi timpuri, corupția ca fenomen social universal s-a dezvoltat odată cu societatea, cu statul și cu dreptul, căpătând noi forme de existență.

În contemporaneitate, fenomenul corupției se manifestă ca un fenomen tipic statului birocratic, bugetar, reprezentând o amenințare pentru democrație, subminând principiile de bună administrare, echitate și justiție socială, denaturând concurența și împiedicând dezvoltarea economică a statului

și stabilirea instituțiilor democratice.

Pregătirea ascultării martorilor, în special, la infracțiunile de corupție este o regulă absolut necesară, în deosebi, în faza de urmărire penală, și se cere respectată în toate împrejurările, indiferent de gradul de dificultate al cauzei.

În prezentul demers științific se analizează etapele audierii martorilor în general, acestea aplicându-se în majoritatea situațiilor indiferent de cauza în care este audiat martorul, dar în special se analizează cum are loc audierea martorilor

care dețin informații referitoare la o faptă de corupție. Este extrem de importantă audierea unui martor care deține informații despre o faptă de corupție, întrucât în urma declarațiilor oferite de către acesta se poate descoperi adevărul și finaliza cauza, bineînțeles, dacă martorul este de bună credință.

Din punct de vedere statistic se observă un număr de persoane condamnate relativ mic pentru infracțiunile de corupție, cu toate acestea, deși numărul de persoane este relativ mic, fenomenul corupției ia amploare și pătrunde cu ușurință

în tot mai multe sectoare sociale, fapt care demonstrează capacitatea redusă a instituțiilor abilitate de a interveni prin intermediul actului de justiție în contracararea acestor fenomene. În cele mai multe cazuri chiar în spatele autodenunțului, ca formă de sesizare a organelor judiciare în cazul săvârșirii unei *infracțiuni de dare de mită* se află un interes al denunțatorului ca urmare a faptului că funcționarul public nu și-a îndeplinit obligația ilicită în urma înțelegerii cu acesta.

Scopul studiului. Pornind de la aceste caracteristici ale corupției, se abordează această temă complexă a audierii martorilor la infracțiunile de corupție, având scopul explicării etapelor audierii martorului într-o cauză de corupție, felurile de întrebări adresate, analiza comportamentului organului judiciar și, nu în ultimul rând, tactica ascultării tuturor categoriilor de martori, fie aceștia minori, handicapați, vârstnici.

Rezultate obținute și discuții.

A. Audierea martorilor referitoare la infracțiunile de corupție.

Audierea martorilor *în special la infracțiunile de corupție* este o regulă absolut necesară, în deosebi în faza de urmărire penală, și se cere respectată în toate împrejurările, indiferent de gradul de dificultate la cauze. În linii mari, pregătirea audierii martorilor ce au cunoștință despre *săvârșirea unei infracțiuni de corupție*, presupune studierea datelor existente la dosar, stabilirea persoanelor care trebuie ascultate, cunoașterea personalității acestora, a naturii relațiilor pe care le pot avea subiecții infracțiunii, stabilirea locului, a momentului și a modului de citare, precum și pregătirea actelor materiale ce pot fi folosite de către organul judiciar cu acest prilej.

Audierea, în calitate de martor, a persoanei care are cunoștință despre o anumită faptă sau împrejurare ce vizează o infracțiune de corupție, în legătură cu cauza penală, astfel informația obținută din respectiva mărturie este de natură să servească aflării adevărului.

În cazul infracțiunilor de corupție, de exemplu *dare de mită*, persoana care a dat mita și apoi denunță fapta nu se mai poate con-

sidera ca fiind *vătămată*, deoarece ea însăși a comis o faptă penală, dar beneficiază de imunitatea legală. În atare situație poate fi audiată în calitate de *martor*. Dacă însă calitatea de parte/subiect procesual principal s-a pierdut pe parcursul procesului penal, persoana respectivă poate fi audiată în calitate de *martor*, fiind respectiv aplicabile regulile convenite.

O astfel de situație poate fi avută în vedere și atunci când, ca urmare, a solicitării unui inculpat de a fi judecat în baza recunoașterii vinovăției, s-a dispus disjungerea cauzei și condamnarea acestuia, ulterior inculpatul față de care instanța de judecată s-a pronunțat putând fi audiat în calitate de martor în dosarul disjuns, chiar dacă sentința de condamnare nu este definitivă.

De asemenea, în practică au fost numeroase cauze în care un dosar de urmărire penală complex a fost disjuns în dosare de urmărire penale mai mici, astfel încât persoane care aveau calitatea de inculpați într-un dosar, au fost trimiși în judecată în această calitate, pentru ca în celelalte dosare disjuncte să figureze în calitate de martori.

Pentru stabilirea adevărului în cauză și pentru a determina ca martorul audiat să adopte o atitudine sinceră, procurorul trebuie să se comporte adecvat, manifestând stăpânire de sine, cunoașterea temeinică a normelor de drept, precum și a detaliilor faptelor deduse cercetării. Un principiu dovedit de practică *în audierea faptelor de corupție*, de altfel general valabil, este ca pe parcursul audierii procurorul să adopte față de martorii audiați – același gen de comportament, în care să se evidențieze caracterul său integru, de respect pentru lege și adevăr.

A.a. Citarea martorilor și studierea dosarului cauzei infracțiunilor de corupție.

În scopul audierii ca martor ce are cunoștință despre infracțiunea de corupție vizată, persoana este citată, aceasta având obligațiile: de a se prezenta în fața organului judiciar care a citat-o la locul, ziua și ora arătate în citație, de a depune jurământ sau declarație solemnă în fața instanței, de a spune adevărul.

Chemarea martorului ce are *cunoștință despre comiterea*

infracțiunii de corupție în fața organului de urmărire penală sau a instanței de judecată se face prin citație scrisă. Citarea se poate face și prin notă telefonică sau telegrafică, încheindu-se în acest sens un proces-verbal.

Studierea dosarului cauzei ce vizează infracțiunile de corupție, *dare de mită, luare de mită, traficul de influență, cumpărarea de influență*, are ca scop în primul rând stabilirea faptelor și împrejurărilor ce pot fi clarificate pe baza declarațiilor martorilor, precum și stabilirea acestor persoane care cunosc, în totalitate sau în parte, aceste fapte, dintre care vor fi selecționați martorii.

Analizarea și studierea materialului cauzei ce implică una dintre *infracțiunile de corupție* nu se rezumă însă numai la aspectele menționate. Aceasta presupune o aprofundare a tuturor datelor, detaliilor, informațiilor existente în caz, a altor materiale cu caracter probator, inclusiv o eventuală documentare, în vederea elucidării unor aspecte de ordin tehnic, care ies din cadrul judiciar, dar care pot servi indirect elucidării unor împrejurări ale cauzei.

A.b. Stabilirea martorilor care pot fi audiați.

Stabilirea persoanelor care pot fi ascultate în calitate de martori și care dețin informații referitoare la *comiterea unei fapte de corupție*, se va face pe baza criteriilor procesuale penale și criminalistice.

Prima etapă este cea de identificare a persoanelor care au avut posibilitatea să perceapă direct faptele și împrejurările comiterii uneia dintre infracțiunile de corupție, dar și acelea care cunosc sau dețin indirect date referitoare la faptă, din surse sigure, cât mai concrete și aproape de adevăr. Respectiv din acest rând vor fi selecționate persoanele care, potrivit legii, pot depune mărturie.

În situația în care există un număr mare de persoane care dețin informații referitoare la săvârșirea uneia dintre infracțiunile de corupție, este posibilă o *selectare a martorilor pe baza calității datelor pe care le dețin*, a personalității lor, a obiectivității și poziției față de cauza cercetată, astfel sunt evitate

datele inutile, colaterale, lipsite de semnificație, sau care pot deruta ancheta. *Clarificarea naturii relațiilor acestora* cu persoanele implicate în comiterea infracțiunii de corupție, cunoscut fiind sentimentul de tipul prietenie, dușmănie față de făptuitori sau existența altor interese conduc la alterarea declarațiilor și în multe cazuri chiar la mărturie mincinoasă, de aceea acest aspect trebuie luat în considerare serios la selecționarea martorilor.

A.c. Importanța analizei și cunoașterii personalității martorilor.

Cunoașterea *personalității martorilor* care au cunoștință despre *săvârșirea faptelor de corupție*, este absolut necesară și extrem de importantă pentru eficiența ascultării, presupune date cu privire la profilul psihologic, la pregătirea și ocupația, la natura eventualelor relații cu persoanele antrenate în săvârșirea infracțiunii.

Cu certitudine, trebuie cunoscută poziția martorului față de fapta coruptă săvârșită, precum și față de condițiile în care a perceput aspectele în legătură cu care este ascultat.

În principiu datele despre martor sunt necesare în prima fază a procesului penal și mai puțin în faza de judecată când, de regulă faptele și împrejurările cauzei sunt conturate. Oricum, aceasta nu înseamnă că instanța, pentru pronunțarea unei soluții temeinice, pentru înfirmarea sau confirmarea învinuirii, nu trebuie să manifeste un rol activ și pe planul cunoașterii martorilor.

Organele judiciare pot obține datele referitoare la persoana martorului din studierea materialelor cauzei, din audierea altor persoane ascultate în cauza de corupție, de asemenea pot lua cunoștință despre personalitatea martorului de la locul în care își desfășoară activitatea, de la domiciliu etc.

A.d. Stabilirea ordinii, momentului și locului audierii martorilor.

Ordinea de audiere a martorilor se stabilește după planificarea problemelor ce se cer clarificate sau verificate. În principiu, *cei care au perceput nemijlocit faptele, adică martorii principali*, vot fi ascultați

înaintea *martorilor indirecti* care au obținut datele prin intermediul altor persoane sau din zvon public.

Determinarea ordinii de ascultare a martorilor se mai stabilește și în funcție de natura relațiilor dintre martorul ce urmează a fi audiat și părțile din proces, la fel ca și poziția lor față de cauză. În funcție de complexitatea și specificul anchetei, audierea martorilor poate fi efectuată fie înainte, fie după ascultarea persoanei vătămate sau a suspectului.

Atunci când se stabilește ordinea de audiere a martorilor, totodată, se are în vedere și posibilitatea *verificării declarațiilor* obținute de la alți martori, suspecti, în scopul obținerii unor date reale și concrete. Un element tactic, aflat în strânsă corelație cu ordinea de ascultare relatată anterior, este stabilirea *momentului și locului audierii* martorilor. *Momentul audierii* unui martor principal care deține informații *directe într-o cauză de corupție* sau unui martor *indirect*, care a obținut datele prin intermediul altor persoane, este ales în funcție de mai mulți factori, de care organul judiciar este obligat să țină seama. Respectiv:

a) Este necesară *evitarea posibilității înțelegeri între martori*, ca și influențarea celui care va fi audiat de către diverse persoane interesate în cauză (inculpat, suspect, parte vătămată, parte civilă), astfel, pentru aceasta trebuie ca citarea să se facă de urgență, la ore sau zile diferite, în așa mod încât să nu existe posibilitatea întâlnirii martorilor la sediul organului judiciar și nici suficient timp pentru a-și comunica date referitoare la declarațiile făcute, sau referitoare la întrebările puse de anchetator. Indicată și de preferat ar fi, când condițiile o permit, martorii să fie citați în aceeași zi la intervale mici de timp și respectiv invitați în diferite încăperi, astfel se reduce mult posibilitatea contactului și a unei eventuale înțelegeri între martori. În practică, în special între declarațiile martorilor ce au cunoștință despre *săvârșirea unei infracțiuni de corupție*, apar situații de contradicții izbitoare, latură de natură să pună sub semnul întrebării buna lor credință, cu atât mai mult cu cât, în situația dată, nu se constată o diferență evidentă în

posibilitățile de percepere fixare și redare.

b) Tot la stabilirea *momentului audierii*, trebuie de avut în vedere programul de activitate și profesia martorului care urmează a fi ascultat, desigur *numai dacă este posibil* și fără a se submina obiectivitatea anchetei și autoritatea magistratului, de asemenea, dacă situația nu o impune, martorii pot fi ascultați în afara orelor de program, excepție fac cazurile deosebite, de genul infracțiunilor flagrante sau al infracțiunilor cu un grad ridicat de pericol. *Locul audierii* martorilor nu este indicat expres în lege, de regulă, martorul este audiat la sediul organului judiciar, însă nu se exclude posibilitatea audierii la serviciu, la locul săvârșirii faptei, la spital, la domiciliu sau reședință și nu este recomandabilă audierea în sediile unor persoane juridice, ale unor instituții, servicii administrative etc.

Nu se are în vedere, sub nicio formă, poziția socială, „forța” economică, politică sau diverse demnități mai mult sau mai puțin onorabile, deținute temporar de către martorii principali sau indirecti audiați cu referire la comiterea unei infracțiuni de corupție.

B. Modalitatea tactică identificării martorului la infracțiunile de corupție.

Etapa identificării martorului care deține informații și date despre săvârșirea unei infracțiuni de corupție, în care o includem și pe aceea a *depunerii jurământului* de către martor, constă potrivit prevederilor art. 119 NCPP, în adresarea întrebărilor acestuia despre nume, prenume, poreclă, starea civilă, cetățenie, studii, situația militară, profesia ori ocupația, domiciliul, locul de muncă și adresa unde locuiește momentan. În cele din urmă relatate, trebuie de menționat faptul că martorul este întrebat și cu privire la adresa la care dorește să-i fie comunicate actele de procedură, antecedentele penale sau dacă împotriva sa se desfășoară un alt proces penal, dacă solicită un interpret în cazul în care nu vorbește sau nu înțelege limba română ori nu se poate exprima, precum și cu privire la orice alte date pentru stabilirea situației personale.

Respectiv, martorului i se comunică obiectul cauzei și apoi este întrebat dacă este membru de familie sau fost soț al suspectului, inculpatului, persoanei vătămate ori al celorlalte părți din procesul penal, dacă se află în relații de prietenie sau de dușmănie cu aceste persoane, la fel și dacă a suferit vreo pagubă în urma infracțiunii de corupție comise. Conform art. 120 NCPP, după stabilirea situației personale a martorului, i se comunică drepturile și obligațiile, acestea fiind:

a) dreptul de a fi supus măsurilor de protecție și de a beneficia de restituirea cheltuielilor prilejuite de chemarea în fața organelor judiciare, atunci când sunt îndeplinite condițiile prevăzute de lege;

b) obligația de a comunica în scris, în termen de 5 zile, orice schimbare a adresei la care este citat, atrăgându-i-se atenția că, în cazul neîndeplinirii acestei obligații, se poate dispune împotriva sa sancțiunea prevăzută de art. 283 alin.(2);

c) obligația de a se prezenta la chemările organelor judiciare, atrăgându-i-se atenția că. În cazul neîndeplinirii acestei obligații, se poate emite mandat de aducere împotriva sa. După îndeplinirea acestor condiții absolut importante, potrivit art. 121 NCPP, martorul depune jurământul sau declarația solemnă, iar organul judiciar este obligat să se conducă după câteva reguli tactice, proprii debutului audierii, absolut necesare creării unui climat psihologic adecvat obținerii de declarații complete și sincere.

a) Este important ca primirea martorului să aibă loc într-o manieră corectă, civilizată, care trebuie să fie prezentă din momentul așteptării până în momentul audierii propriuzise, astfel reamintim necesitatea luării de măsuri destinate evitării contactului cu alți martori, cu alte părți din proces.

b) Necesitatea creării unui cadru de ascultare sobru, caracterizat de *seriozitate*, lipsit de factori stresanți, care pot distrage atenția martorului, de exemplu, cum ar fi, prezența unor persoane străine, a unor obiecte, aparate sau instalații ce pot stârni teamă sau curiozitate.

c) Comportarea organului judi-

ar într-un mod încurajator, calm, în așa fel încât să fie redusă încordarea neliniștea firească a martorului audiat, în sens juridic doar făptuitorul este persoana care comite o faptă, săvârșită cu vinovăție, care prezintă pericol social și este prevăzută de legea penală.

De asemenea, este total contraindicată atitudinea de răceală, de sfidare, de aroganță, care poate conduce la inhibarea martorului sau chiar la determinarea acestuia să evite declarații complete și concrete, mai ales dacă este bruscat. Un comportament necivilizat și neadecvat determină martorul să nu declare tot ce știe *cu privire la faptele și împrejurările cauzei de corupție* sau să refuze să răspundă la întrebări, deși este de bună credință.

În concluzie, *crearea climatului psihologic favorabil confesiunii* se obține prin *discuții libere*, prin abordarea degajată a unor probleme care nu intră imediat pe terenul investigat, dar care privesc persoana martorului, cum ar fi de exemplu, activitatea desfășurată la locul de muncă, situația familială etc. În acest context, se pot cunoaște, în mare parte, și personalitatea martorului, la fel și eventualele raporturi cu alte persoane antrenate în *comiterea faptei de corupție* și alte date care pot fi utile în clarificarea ei. Atitudinea încurajatoare, calmă, sobră, dar nu rigidă, trebuie menținută pe întreaga perioadă a audierii martorului, în special în ipoteza primei audieri, când anchetatorul și martorul se află la primul lor contact.

B.a. Conduita tactică din momentul relatării libere a martorului.

A doua etapă a audierii, este denumită *relatare liberă*, după crearea cadrului psihologic favorabil obținerii unor declarații sincere, martorului i se comunică calitatea în care este audiat și faptele sau împrejurările de fapt pentru dovedirea cărora a fost propus ca martor și i se aduc apoi la cunoștință drepturile și obligațiile (art. 120 NCPP).

Relatarea liberă a martorului care deține date despre faptele sau împrejurările de fapt referitoare la infracțiunea de corupție pentru dovedirea căreia a fost propus ca martor, prezintă un avantaj față de

declarațiile obținute pe cale interogativă, datorită *spontaneității* sale, faptele fiind prezentate așa cum au fost percepute și memorate de către martor. Pentru acest rezultat, martorul trebuie lăsat să expună, potrivit personalității sale, așa cum își reamintește, ceea ce a perceput și conform modului său de ordonare a ideilor, astfel se creează și posibilitatea studierii și cunoașterii mai bune a martorului. Se susține pe bună dreptate că *o depoziție liberă prezintă garanția unei mari fidelități*, dacă martorul nu are ceva de ascuns sau pe cineva de protejat. În cele din urmă, conduita magistratului, anchetatorului, se va ghida după următoarele reguli:

a) *Martorul trebuie ascultat cu răbdare și calm, fără a fi întrerupt*, chiar dacă relatează faptele cu lux de amănunte, unele fără nicio semnificație pentru a clarifica cauza, dar în schimb altele extrem de importante.

b) *Evitarea oricărui gest, reacție sau expresie, mai ales ironică*, prin care se resping sau se aprobă afirmațiile martorului audiat, respectiv încruntarea, limbajul ironic, gesturile de nervozitate, lipsa de atenție, expresii de genul: „Nu mai spune?”, „Hai, fii serios”, „Ce vorbești, domnule?”, au influența de a bloca martorul și de a-i crea neîncredere în organul judiciar.

c) *Ajutarea cu tact a martorului*, în deosebi dacă nivelul intelectual îl împiedică să facă o relatare liberă cât de cât coerentă, fără însă a-l sugestia.

d) *Dacă martorul se abate în mod deliberat de la subiectul relatării sau se pierde în amănunte*, organul judiciar trebuie să intervină cu suficientă fermitate, dar civilizată, în reorientarea relatării spre obiectul mărturiei, astfel martorul va fi întrerupt și rugat să se concentreze asupra problemelor care fac obiectul cauzei *ce vizează infracțiunea de corupție*, fără ca prin aceasta să fie anulată spontaneitatea declarației.

e) Aspectele mai semnificative și le va nota organul judiciar, precum și eventualele contradicții sau neclarități din expunere, dar fără să se procedeze cu ostentație sau să se întrerupă martorul audiat cerându-i

să mai repete o anumită idee sau să fie mai explicit.

B.b. Reguli tactice în etapa formulării de întrebări referitoare la infracțiunile de corupție.

Teoretic, această etapă a adresării de întrebări martorilor nu are caracter obligatoriu, în cazul în care martorii fac declarații complete și clare, încă din faza relatării libere, fără a mai fi nevoie de întrebări, însă referitor la martorii atât principali, cât și indirecti care dețin informații și date referitoare la săvârșirea uneia dintre infracțiunile de corupție, organul judiciar este nevoit să intervină cu întrebări de natură să limpezească relatările martorului sau să le verifice.

Această etapă mai este denumită Interogarea martorului, Relatarea ghidată, Depoziție - interogatoriu. Întrebările pentru martorii ce au cunoștințe despre o faptă de corupție sunt extrem de necesare, deoarece depoziția martorului poate conține denaturări de natură obiectivă sau subiectivă ce vizează infracțiunea de corupție, frecvente fiind: *denaturarea prin adăugare* (adiție) în care martorul deținător de informații despre o faptă de corupție relatează mai mult decât ceea ce a perceput, exagerând sau născocind fapte imaginare; *denaturarea prin omisiune*, referitoare la o infracțiune de corupție, relatarea martorului are caracter incomplet, ca urmare a uitării, a subestimării importanței unui anumit aspect, ca și urmare a unei eventuale rele-credețe, adeseori întâlnite în răspunsurile martorilor ce vizează o infracțiune de corupție; *denaturarea prin transformare*, în urma modificării succesiunii reale a faptelor cunoscute referitoare la o infracțiune de corupție, a modificării locului unor detalii în timp și în spațiu; *denaturarea prin substituție*, în care faptele, persoanele implicate într-o cauză de corupție, obiectele reale percepute sunt înlocuite, substituie cu altele, percepute anterior, ca urmare asemănărilor existente între ele.

Prin urmare, pentru înlăturarea acestor denaturări, dar și pentru stabilirea corectitudinii sau exactității depoziției, organul judiciar va trebui să intervină cu întrebări către martorii ce dețin informații refe-

ritoare la infracțiunea de corupție cercetată, întrebări care se împart în mai multe categorii, din perspectiva tacticii criminalistice:

a) Întrebări de precizare, necesare, de pildă, pentru determinarea cu exactitate a circumstanțelor de loc, timp, mod de desfășurare a unui eveniment, spre exemplu precizarea locului și perioadei în care se afla martorul când a aflat sau văzut evenimente importante, *ce ar putea constitui una dintre infracțiunile de corupție, darea de mită, luarea de mită, traficul de influență*, precum și stabilirea *surselor din care martorul a obținut date despre fapta coruptă*.

b) Întrebări de completare a aspectelor omise din *declarația martorului referitoare la infracțiunile de corupție* sau care conțin detalii suficiente pentru stabilirea împrejurărilor de fapt.

c) Întrebări ajutătoare, acestea sunt destinate reactivării memoriei, ca și înlăturării denaturărilor, de genul substituțiilor sau transformărilor, prin referiri, de exemplu, la evenimente importante din viața martorului, *evenimente desfășurate concomitent cu faptele de corupție despre care este ascultat*.

d) Întrebări problemă, destinate să lămurească un anumit aspect din multitudinea faptelor, împrejurărilor cunoscute de către martorii ce dețin informații referitoare la comiterea infracțiunii de corupție, astfel întrebările pot fi de genul: „*Ce cunoașteți despre modul în care numitul...și-a petrecut ziua de...?*”.

e) Întrebări detaliu, acestea sunt mult mai concrete, folosirea lor are menirea să ducă la obținerea unor amănunte de natură să asigure verificarea afirmațiilor martorilor care au cunoștințe despre fapta de corupție cercetată, de exemplu: „*Cine mai era de față în momentul când a avut loc discuția la care vă referiți?*”; „*Cu ce era îmbrăcată persoana care ați văzut-o?*”.

f) Întrebări de control, acestea sunt destinate verificării informațiilor, pe baza unor date certe, în ipoteza sesizării de denaturări, în special prin adăugare sau transformare ca și în ipoteza existenței suspiciunii cu privire la buna credință a martorului.

Întrebările se vor referi la problemele cuprinse în planul de audiere a martorilor ce dețin informații referitoare la infracțiunea de corupție cercetată, însă formularea lor ca atare, stabilirea ordinii în care vor fi puse se fac în funcție de datele desprinse din relatarea liberă a martorului din coroborarea acestora cu alte informații deținute de organul judiciar. Din punct de vedere tactic criminalistic, potrivit opiniilor exprimate în literatura de specialitate, fundamentate pe o îndelungată practică a organelor judiciare, în formularea și adresarea întrebărilor anterior scrise este absolut necesar să se respecte următoarele reguli:

a) Întrebările trebuie să fie clare, precise, concise și exprimate într-o formă accesibilă persoanei ascultate, potrivit vârstei, experienței, pregătirii și inteligenței sale.

b) Întrebările trebuie să vizeze strict faptele de corupție percepute de către martor, iar nu punctul său de vedere referitor la natura acestora sau la probleme de drept.

c) Întrebările nu trebuie să conțină elemente de intimidare, de punere în dificultate a martorului sau promisiuni pe care organul judiciar nu le poate respecta.

d) Prin modul de formulare a întrebărilor și tonul pe care sunt adresate *nu trebuie, în nici un caz*, să se sugereze răspunsul. *Raportat la gradul lor de sugestibilitate*, întrebările referitoare la infracțiunile de corupție ar putea fi:

a) Întrebări determinative, deschise, lipsite de elemente de sugestibilitate („*În ce zi a săptămânii s-au întâlnit cei doi presupuși inculpați mituitul și mituitorul?*”) ca și întrebări la care se răspunde prin „da” și „nu” („*Presupusul mituitor avea servietă?*”).

b) Întrebări incomplet sau complet disjunctive, închise, care conțin elemente de sugestie, în special ultimele, martorul fiind pus să aleagă între cele două alternative („*Presupusul mituitor avea sau nu servietă?*”, „*Servietă era de culoare neagră sau albăstră?*”). În exemplul dat, martorul este pus, practic, în situația de a opta între cele două culori, mai ales dacă își amintește că presupusul mituitor avea într-adevăr servietă, dar nu i-a reținut culoarea.

c) Întrebări implicative (ipotetice), cu mare grad de sugestibilitate, întrucât pornesc de la presupunerea că martorul a perceput împrejurarea în care s-a comis fapta de corupție („*Servieta era în mâna dreaptă sau stângă?*”), deși este posibil să nu fi realizat acest lucru. În exemplul prezentat martorului i se sugerează că mituitorul a avut o servietă în mână, însă sugestia devine și mai categorică, atunci când întrebarea începe cu cuvintele: „*Nu este așa că...?*” („*Nu este așa că presupusul mituitor avea o servietă în mâna dreaptă, iar după ce a intrat în biroul presupusului mituit a încuiat ușa?*”).

Este important de atras atenția și asupra modului în care sunt adresate întrebările, întrucât, însăși modularea vocii, ca și tonul vocii, pe lângă faptul că dezvăluie starea de nemulțumire a anchetatorului, pot constitui un serios factor de sugestie.

B.c. Ascultarea răspunsurilor la întrebări.

Ascultarea răspunsurilor la întrebări presupune, obligatoriu, respectarea unei conduite tactice specifice, importanța ei fiind confirmată în practică, respectiv ține de atitudinea anchetatorului care trebuie să fie aceeași ca și în momentul relatării libere, dar cu unele nuanțări tactice, impuse de faptul că dialogul cu martorii, în această fază, devine mai complex, inclusiv pe plan psihic. Regulele tactice ascultării răspunsurilor sunt, în esență, următoarele:

a) Ascultarea martorului cu toată atenția și seriozitatea, evitându-se plictiseala, enervarea, expresiile ori gesturile de aprobare sau dezaprobare care îl pot deruta pe martor.

b) La sesizarea unor contradicții în răspunsurile martorului, organul judiciar nu trebuie să reacționeze imediat, să-și exteriorizeze surprinderea ori nemulțumirea, ci să o înregistreze, pentru clarificarea ei ulterioară.

c) Urmărirea cu atenție, dar fără ostentație, a modului în care reacționează martorul la întrebări, sau dacă și-au făcut apariția indicii de posibilă nesinceritate.

Dacă se constată că martorul încearcă să mintă, raportat la

particularitățile fiecărei cauze, procedeele tactice sunt diferite, unele apropiindu-se de cele specifice tacticii ascultării suspectului, firește fără depășirea cadrului legal.

În aceste împrejurări, se va ceda la repetarea audierii, la reformularea și diversificarea întrebărilor, inclusiv la confruntare, cu alți martori sau făptuitori, insistându-se asupra unor amănunte care nu pot fi avute în vedere de către aceia care își „pregătesc” declarația prin înțelegere cu părțile sau alți martori.

Dacă un martor își aduce aminte mai greu unele date, el poate să-și reamintească prin întrebări de referință, fără să i se sugereze răspunsul, respectiv presupunând că martorul a depășit momentul de tensiune firească de la începutul audierii și că s-a realizat *contactul psihologic* între el și anchetator, nu trebuie exclusă reapariția unor manifestări emoționale în timpul audierii (congestionarea feței, tremurarea mâinilor, respirație neregulată, schimbarea mimicii, a modului de verbalizare, o anumită crispăre ș.a.). Aceste reacții vor fi interpretate de la caz la caz diferențiat, ele nereprezentând întotdeauna un indiciu de nesinceritate.

În evaluarea *martorului care deține informații referitoare la o infracțiune de corupție și a mărturiei* trebuie să se țină seama și de alte două tipuri de atenție, și anume:

a) **Tipul static** - când mărturia va prezenta grade egale de fidelitate pe tot parcursul actului perceptiv;

b) **Tipul dinamic** - mărturia va conține informații mai exacte asupra faptelor petrecute la un scurt interval de timp de la declanșarea fenomenului spre care și-a îndreptat atenția.

Din analiza acestora se impun două concluzii în evaluarea mărturiei și tactica ascultării martorilor:

1. Dacă martorul nu reușește să furnizeze informații cu privire la pricină în întreaga sa desfășurare, nu înseamnă neapărat că este *de rea-credință*;

2. Când la producerea unui fapt au asistat mai multe persoane este indicat a fi ascultați cât *mai mulți martori* pentru a se putea, în felul

acesta, reproduce întreg tabloul faptei.

C. Verificarea și aprecierea declarațiilor martorilor.

Verificarea declarațiilor martorilor care *dețin informații referitoare la o faptă de corupție*, este absolut necesară pentru stabilirea veridicității unei mărturii, respectiv verificarea va fi efectuată pe baza altor probe sau date existente la dosar, prin întrebări referitoare, la modul în care *martorul a perceput faptele de corupție* ori a aflat despre acestea, neexcluzându-se nici efectuarea de *reconstituiri*, atunci când se consideră necesar.

Aprecierea declarațiilor ce vizează *o faptă de corupție*, reprezintă momentul semnificativ în activitatea de cunoaștere și de stabilire a adevărului, astfel operația de analiză a unei declarații se efectuează în cadrul examinării și aprecierii întregului probatoriu, ea presupunând un *studiu comparativ al faptelor* stabilite, inclusiv prin intermediul martorilor, *cât și un studiu al calității surselor* directe sau indirecte, din care provin datele. În cele din urmă, se constată că evaluarea condițiilor martorilor impune o analiză de conținut pe baza căreia organul de urmărire penală sau instanța de judecată interpretează și evaluează materialul informativ comunicat de martor, pentru a stabili în ce măsură acesta servește, coroborat cu alte date, la aflarea adevărului.

C.a. Consemnarea declarațiilor martorilor.

Conform prevederilor procesuale, *depoziția martorilor se consemnează* în scris, aceasta reprezentând principalul mijloc de fixare a rezultatelor ascultării, astfel declarația se scrie pe formulare tip și cuprinde mai multe părți. De regulă, declarația este scrisă la mașina de scris, dar este posibil ca și martorul să-și scrie singur declarația ce vizează *infracțiunea de corupție*, în cabinetul de anchetă, atrăgându-i-se atenția să se răspundă la toate problemele care fac obiectul declarației, urmând să fie citită imediat, în vederea completării cu răspunsurile la întrebări sau cu clarificarea aspectelor insuficient de precis redade de martor.

Consemnarea depoziției martor-

rului care conține informații referitoare la o faptă de corupție se va face într-o formă cât mai fidelă și precisă, cât mai apropiată de modul de exprimare a martorului, fiind interzisă modificarea sau înlocuirea cuvintelor acestuia, cu excepția celor vulgare sau triviale.

În practică, se manifestă uneori tendința de reformulare a expresiilor martorului, de sintetizare a relațiilor, aspect de natură să altereze obiectivitatea declarației sau să se dea un alt înțeles afirmațiilor.

După fixarea declarațiilor, făcută în etapa expunerii libere, se vor consemna întrebările și răspunsurile date de martor, astfel declarația este citită persoanei ascultate și semnată pe fiecare pagină și la sfârșit, de către organul judiciar care a efectuat ascultarea, de către martor, eventual interpret, dacă prezența acestuia a fost necesară.

C.b Strategii și atitudini în identificarea martorului de rea credință.

Posibilitatea ca cel din față să spună adevărul este relativă, iar speranța că martorul va declara liber ceea ce știe referitor la fapta de corupție despre care are cunoștință este prea departe, iar îndoiala și practica dovedesc acest lucru. În obținerea mărturiei, anchetatorul va trebui să aibă cunoștințe atât psihologice, cât și criminalistice, astfel în vederea ascultării martorului, anchetatorul trebuie să se pregătească atât pe sine, cât și mediul audierii.

Martorul care deține informații referitoare la o faptă de corupție adoptă fie o poziție de sinceritate, de bună credință, manifestată în dorința de a face declarații sincere și complete, fie o poziție de rea credință manifestată în tendința de denaturare, de contrafacere a faptelor despre care are cunoștințe.

De regulă, atitudinea de rea credință a martorului se dezvăluie într-un moment ulterior audierii, în urma confruntării declarațiilor sale cu celelalte probe existente în cauza de corupție urmărită, astfel față de această situație, organul judiciar va adopta o atitudine specifică, și anume, cea folosită în anchetarea inculpatului, deoarece psihologia martorului mincinos este asemănătoare cu cea a inculpatului.

Motivele care pot duce la mărturie mincinoasă sunt diferite și în funcție de acestea, anchetatorul va trebui să adopte o anumită poziție pentru a preveni sau determina martorul să renunțe la atitudinea de rea credință.

Martorul trece sub tăcere împrejurări esențiale sau denaturează împrejurări în defavoarea învinuitului/inculpatului, datorită resentimentului față de acesta, sentimentelor de ură, invidie ce apar sub forma răzbunării, respectiv atitudinea negativă se va reflecta în depoziția sa prin aprecierile pe care le va face la adresa părților, îngroșarea și exagerarea voită a împrejurărilor care vin în defavoarea inculpatului.

Anchetatorul, observând acest lucru, va trebui să-l determine pe martor să renunțe la această atitudine.

Adesea martorul nu declară tot ce știe sau prezintă faptele denaturat pentru că dacă ar face depoziții sincere, ar putea fi implicat ca învinuit sau inculpat în cauză sau din teama de a nu fi tras la răspundere penală pentru o faptă săvârșită anterior. În cele din urmă anchetatorul, presupunând că acestea sunt motivele atitudinii de rea credință, îl va convinge pe martor că, mai devreme sau mai târziu, faptele vor fi dovedite, iar declarațiile sale sincere, ajutorul acordat îi va ușura situația, însă nu i se va promite că nu va fi tras la răspundere penală dacă va coopera.

Tendința de mărturie mincinoasă mai poate fi cauzată și de resentimente, de antipatie față de organul judiciar, datorită unor raporturi avute anterior, în pofida acestui fapt organul judiciar chiar dacă observă resentimentele martorului, trebuie să adopte un comportament calm și respectuos.

D. Protecția martorilor amenințați care dețin informații despre o faptă de corupție.

În scopul ocrotirii unor persoane chemate să contribuie la aflarea adevărului într-o cauză de corupție și pentru buna desfășurare a procesului penal, în noul Cod de procedură penală au fost introduse dispoziții speciale referitoare la ascultarea martorilor aflați în situații speciale, respectiv s-au avut în vedere marto-

ri amenințați și martorii vulnerabili. Potrivit art. 125 din Codul de procedură penală, martorul amenințat este cel cu privire la care există o suspiciune rezonabilă că viața, integritatea corporală, libertatea, bunurile sau activitatea profesională a sa ori a unui membru de familie al acestuia ar putea fi puse în pericol ca urmare a datelor referitoare la infracțiunea de corupție pe care le furnizează organelor judiciare sau a declarațiilor sale.

Acordarea statutului de martor amenințat reprezintă un act de dispoziție al procurorului, judecătorului de cameră preliminară sau al instanței de judecată, prin urmare, statutul de martor amenințat se particularizează prin luarea de către organul judiciar competent a unor măsuri de protecție, diferențiate în funcție de faza în care se află procesul penal. Pentru audierea martorilor amenințați se aplică procedura prevăzută pentru audierea martorilor, astfel organul judiciar va stabili situația personală a martorului amenințat, îi va comunica drepturile și obligațiile, apoi martorul amenințat va fi audiat după ce va depune jurământul.

D.a. Protecția martorilor vulnerabili.

Procurorul sau, după caz, instanța de judecată poate decide acordarea statutului de martor vulnerabil următoarelor categorii de persoane [art.130 alin. (1)]:

1. martorului care a suferit o traumă psihică ca urmare a faptei de corupție cercetate ori ca urmare a comportamentului ulterior al suspectului sau inculpatului;

2. martorului minor. În practică rar există posibilitatea ca un minor să fie audiat în calitate de martor într-un dosar de corupție, totuși există posibilitatea ca acesta să fi fost prin preajma efectuării unei acțiuni suspecte, care ar putea reprezenta respectiva faptă coruptă. Pentru protecția unui astfel de martor, în faza de urmărire penală el poate fi însoțit, ca de altfel și membrii familiei sale ori poate fi audiat prin mijloace audio, video de transmitere, cu vocea și imaginea distorsionate, fără a fi prezent la sediul organului de urmărire penală. În faza de judecată, protecția se poate

realiza prin însoțirea martorului ori a membrilor familiei sale, prin protejarea identității, audierea intermediată și prin desfășurarea nepublică a ședinței de judecată.

Ascultarea martorului minor, ca și în cazul majorului, parcurge, desigur, aceleași etape principale: pregătirea ascultării, identificarea persoanei, ascultarea propriu-zisă, respectiv, relatarea liberă, urmată de întrebări și răspunsuri. Factorii de natură să influențeze declarația minorului sunt, în primul rând, vârsta, dezvoltarea sa psiho-somatică, mediul din care provine, pe lângă ceilalți factori amintiți anterior. Acestor factori li se adaugă condițiile de audiere și tactica adoptată de către organul judiciar.

Cel care face audierea trebuie să aibă în vedere că procesul de formare a declarațiilor, deși este asemănător adulților (recepție-decodare-memorare-reactivare) va fi marcat de factori cum sunt: emotivitatea ridicată, lipsa experienței de viață, nivelul scăzut de cunoștințe, subiectivitatea, reflectată mai ales în tendințele de exagerare.

Concluzii. Martorul este acea persoană care are cunoștință despre vreo faptă sau împrejurare de natură să servească la aflarea adevărului, potrivit art. 114 N.C.P.P. Conform informațiilor deținute, martorul direct sau indirect și de bună credință, poate fi principalul pilon în aflarea adevărului și lămurirea cauzei existente.

După minuțioasa analiză a etapelor de audiere a unui martor, se constată faptul că audierea martorilor în faza de urmărire penală prezintă o activitate extrem de importantă, întrucât declarațiile martorilor pot servi drept probe fundamentale la aflarea adevărului.

Referitor la audierea martorilor ce dețin date și informații despre o faptă de corupție, se evidențiază faptul că aceasta se realizează de către organul de urmărire penală cu multă precauție, respectând cele trei etape importante: de identificare a martorului, relatarea liberă a martorului și etapa care constă în adresarea de întrebări martorului ce deține informații despre o faptă de corupție.

Corupția poate fi considerată

un „acord” care are la bază un flux negociabil infrațional între două părți ale căror interese și principii coincid la un moment dat, din care o parte are calitatea de funcționar public, iar cealaltă își materializează intențiile căutând variante de exteriorizare a dorinței de obținere a rezultatului profitabil. Fenomenul corupției fiind unul dintre cele mai grave și dur sancționate, reprezintă impedimente și frică în cele mai multe cazuri în declarațiile martorilor la audieri, de aceea *Legea nr. 682/2002*¹⁷³ explică faptul că acea calitate de martor protejat se dobândește la semnarea Protocolului de protecție.

Pentru o rezolvare rapidă a cauzei de corupție și a aflării imediate a adevărului, autorul consideră că ar trebui nepedepsită fapta de corupție a martorului care o recunoaște în timpul audierii de către organul de urmărire penală, dar mai ales înaintea audierii acesta să fie înștiințat că dacă recunoaște complicitatea alături de suspect, nu i se va diminua pedeapsa, ci nu i se va pedepsi fapta coruptă, eventual va fi sancționat cu o amendă care să echivaleze în mare parte anii de detenție pe care ar fi trebuit să-i primească.

Aceasta este o propunere „de lege ferenda” referitoare la audierea martorilor care dețin informații referitoare la comiterea unei fapte de corupție, respectiv autorul consideră că utilitatea acestei propuneri o dată implementate ar duce la descoperirea din prima și imediat a corupților și la sancționarea lor prin modalitatea financiară, excluzând-o pe cea a detenției. Nepedepsirea unui martor care își recunoaște fapta coruptă la audieri, schimbându-se statutul din martor în inculpat achitat, datorită sincerității și bunei credințe, în schimbul unei amenzi, ar duce spre descoperirea imediată a faptelor de corupție și spre rezolvarea rapidă a cauzelor propriu-zise.

În cele din urmă menționate această propunere de „lege ferenda” totodată ar ușura și munca organului de urmărire penală, cauza rezolvându-se imediat, fără a mai fi nevoie de o continuitate a procesului de ani de zile neori.

Bibliografie

1. Ioan Doltu, Vasile Drăghici, *Criminologie*, Ed. Fundației „Andrei Șaguna”, Constanța, 2004.
2. Vasile Drăghici, *Curs universitar, Drept penal partea generală*, Ed. Pro Universitaria, București, 2008.
3. Cristina Banciu, Liliana Ciupercă, *Infrațiunile de corupție, Ghid de interpretare și investigare*, Ed. C.H. Beck, București, 2017.
4. A. Bogdan-Turcicov, S. Chelcea, M.Golu, P.Golu, C.Mamali, *Dicționar de psihologie socială*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1981.
5. Dan Botez, *Audierea martorilor în procesul penal, Procedee tactice. Practică judiciară. Formulare pentru audiere*, ed. a II-a revăzută și adăugită, Ed. Universul Juridic, București, 2016.
6. Ioana-Teodora Butoi, Tudorel Butoi, *Psihologie judiciară, Curs universitar*, ed. a II-a, Ed. Fundației România de Măine, București, 2004.
7. Aurel Ciopraga, *Criminalistica. Tactica*, Universitatea Al. I. Cuza, Iași, 1986.
8. Marian Alexandru, *Curs universitar, Procedură penală partea generală*, Ed. Pro Universitaria, București, 2016.
9. Gabriel Naghi, *Criminalistică. Fundamente*, Ed. Universul Juridic, București, 2014.
10. Ion Neagu, Mircea Damaschin, *Tratat de procedură penală. Partea generală. În lumina noului Cod de procedură penală*, Ed. Universul Juridic, București, 2014.
11. Gina Negruț, *Măsura confiscării în cazul infracțiunilor de corupție*, Ed. Universul Juridic, București, 2014.
12. Emilian Stancu, Adrian Cristian Moise, *Criminalistica elemente de tehnică și de tactică a investigației penale*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Ed. Universul Juridic, București, 2014.
13. Emilian Stancu, *Tratat de criminalistică*, ediția a VI-a, Ed. Universul Juridic, București, 2015.
14. N. Dan, „Aprecierea declarațiilor martorilor și informatorilor”, în *Probleme de Medicină judiciară și criminalistică*, vol. V, Ed. Medicală, București, 1966.
15. Alin Leș, „Metode diferite în analiza criminală și comportamentală (analiza psihologică criminologică)”, în *Criminologie, Criminalistică și Penologie*, nr. 1-2/2015.
16. I. Mircea, „Despre tactica audierii primare a martorului”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Jurisprudentia*, 1973.
17. *Legea nr. 286/2009 privind Codul penal*, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 510 din 24 iulie 2009.
18. *Legea nr. 135/2010 privind Codul de procedură penală*, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 486 din 15 iulie 2010.
19. *Lege privind protecția martorilor, Legea nr. 682/2002*, Publicată în *Monitorul Oficial, Partea I nr. 964 din 28/12/2002*, Modificare și completare *OUG nr. 157/2005*. http://www.dreptonline.ro/legislatie/legea_protectiei_martorilor_682_2002.php.
20. Psihologie judiciară. <https://psihoconsultanta.wordpress.com/discipline/psihologie-judiciara/>.

e-mail:
andreeacotorobai@yahoo.com

DESPRE FORMAREA EXPERTILOR JUDICIARI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Lilian BELIBOV,

Centrul Național de Expertize Judiciare de pe lângă Ministrul Justiției, mun. Chișinău, R. Moldova,
Prisăcaru Victoria, Centrul Național Anticorupție, mun. Chișinău, R. Moldova

În lucrarea de față dorim să atenționăm opinia de specialitate, dar și cea de decizie asupra unei probleme de importanță majoră în activitatea practică de expertiză judiciară, după cum este cea a formării experților judiciari. Considerăm importantă această temă, datorită faptului, că actualmente, la noi în țară este creată o situație precară în mai multe specialități de expertiză judiciară cu privire la pregătirea cadrelor de experți. Spre exemplu, la specialitățile 11.13. Examinarea substanțelor de proveniență a solului, 14.01. Expertiza produselor industriei ușoare de larg consum, 14.02. Expertiza produselor alimentare și altele, este doar câte un expert judiciar calificat, alte domenii deja sunt "pierdute", adică nu mai există experți judiciari calificați (ex. 12.01, 12.03)^[8,9]

Nu vom discuta consecințele insuficienței/lipsei experților judiciari calificați în anumite specialități de expertiză, dar vom încerca să propunem anumite soluții în scopul redresării situației create, făcând comparație cu alte state la capitolul respectiv.

Cuvinte-cheie: expertiza judiciară, specialități de expertiză judiciară, formarea experților judiciari, formare inițială primară, formare inițială secundară, statut de cercetare științifică, suport metodico-științific.

In this work we would like to pay attention to the specialized opinion, but also to the decision-making on a matter of major importance in the practical activity of judicial expertise, as is the case with the training of judicial experts. We consider this issue important due to the fact that at present, in our country is created a precarious situation in several specialties of judicial expertise regarding the training of experts.

For example, at specialties 11.13. Examination of soil-source substances, 14.01. Expertise of light consumer products 14.02. Expertise of food products and others is only a qualified legal expert, other areas are already "lost", that there are no qualified legal experts (ex. 12.01, 12.03)^[8,9].

We will not discuss the consequences of the shortage/lack of qualified judicial experts in some specialties of expertise, but we will try to propose some solutions in order to redress the created situation by comparing it with other states in that chapter.

Keywords: judicial expertise, specialties of judicial expertise, judicial expert training, primary initial training, second initial training, scientific research status, methodological and scientific support.

ANALIZE, CONSTATĂRI: Înainte de a expune situația referitoare la formarea experților judiciari în cadrul țării, este necesar de a face unele precizări. Pentru a facilita înțelegerea corectă a acestui proces, vom menționa, că nu există "expert judiciar" calificat în toate specialitățile de expertiză judiciară, având în vedere, că anume așa s-a înțeles atunci când a fost elaborat proiectul Legii cu privire la expertiza judiciară și statutul expertului judiciar nr. 68 din 14.04.2016, în prezent fiind în vigoare. O altă noțiune specifică, necesar de evidențiat, este clasificarea tipurilor de formare a experților judiciari^[2] în:

1. formare inițială primară,
2. formare inițială secundară și
3. formare continuă.

O astfel de clasificare a tipurilor de formare nu se întâlnește în alte profesii, de aceea o să explicăm pe scurt esența, fără a intra în detalii.

Formarea inițială primară semnifică instruirea candidatului în anumite specialități de expertiză judiciară pentru prima dată, adică persoana nu mai deține o altă specialitate de expertiză judiciară. Candidații respectivi dețin doar studiile de bază superioare și, careva stadiu de activitate în domeniul profesional (ex. contabil, inginer-constructor, inginer-tehnolog, fizician, biolog, medic legist, etc.).

Formarea inițială secundară, înseamnă că persoana deține deja calitatea de expert judiciar în anumite specialități (specialitate) și se formează doar în altă specialitate, permisă de studiile sale de bază. De menționat, că studiile de bază definesc acele specialități de expertiză judiciară, în care persoana are dreptul să se califice.

Formarea continuă, este acea formare, în sensul în care este percepută pentru orice tip de activitate umană.

Vom prezenta starea de lucruri la moment pentru fiecare tip de formare a experților judiciari la noi în țară, anumite paralele cu cea din alte țări.

Formarea inițială primară și secundară a experților judiciari, pentru marea majoritate a specialităților de expertiză judiciară se face prin metoda tutorilor, în laboratoarele instituțiilor publice și în cele ale birourilor de expertiză private. La specialitățile de criminalistică tradițională (cod. 1-10 conform nomenclatorului HG 195/2017), formarea inițială primară se face inclusiv peste hotarele țării, după care persoanele susțin examen de calificare la Ministerul Justiției (aici este problema, că aceste persoane trebuie să susțină doar examen de admitere în profesie, nu de calificare^[4]). Pentru primele specialități de expertiză judiciară cod 1 și 2 din nomenclator, se formează experți judiciari și în Academia Ștefan cel

Mare, care pentru a accede în profesie trec prin procedura descrisă mai sus. Specialitățile de expertiză judiciară din domeniul criminalistic tradițional sunt cele mai solicitate și, în perioada anilor 2001-2013, în cadrul MAI a fost luată decizia respectivă, și formarea se desfășoară, paralel cu tutoria, în acest mod, până în prezent. Dacă e să luăm în comparație, formarea în străinătate la specialitățile 1-10 cuprinde circa 70%, restul 30%, revenindu-i formării prin intermediul tutorilor.

Cu referire la formarea inițială a experților judiciari din domeniul medicinei legale, inclusiv a psihiatriei medico-legale, situația de fapt este, că la catedrele respective ale Universității de medicină, aceștia nu studiază bazele științifice ale expertizei judiciare (expertologia, teoria identificării și diagnosticării științifice și criminalistice, ceea ce se vede și în rezultatele evaluărilor, și din conținutul rapoartelor lor de expertiză judiciară), urmând să o facă doar în cadrul laboratoarelor unde se angajează după absolvirea facultăților/rezidenturii.

Formarea continuă a experților judiciari este realizată diferit, în funcție de instituție. De ex. CNEJ realizează formare continuă în cadrul INJ, câte 40 ore semestrial și alte ore (cât este necesar) în cadrul laboratoarelor, inclusiv peste hotare, (Kiev, Harkov, Lvov, România, Rusia, Belarus, în cadrul grupurilor de lucru ENFSI sau CML - pentru obținerea specialității în ADN, au trecut formarea inițială secundă în laboratorul din Iași). În Inspectoratul General al Poliției, Departamentul Poliției de Frontieră al MAI, Centrul de Medicină Legală - instruirile în acest sens sunt făcute la fel în cadrul laboratoarelor proprii și în străinătate, în funcție de programele disponibile.

Sectorul expertizelor judiciare în republică, pe an ce trece rămâne cu un șir de specialități de expertiză neacoperite. De mai mulți ani sunt pierdute expertizele din domeniul biologic, foarte puțini experți judiciari calificați avem în domeniul expertizelor din domeniul criminalistic special, etc. Nu ne vom referi la analiza cauzelor ce au creat așa situație, deoarece sunt menționate într-un șir de alte documente, doar vom evidenția, că acele specialități, pe care a fost posibil, deja le-am reabilitat (psihologia, materialele documentelor, domeniul construcțiilor). Pentru seg-

mentul de expertiză judiciară, rezultatele acestor reabilitări nu pot fi simțite imediat, având în vedere, că pe parcursul insuficienței experților judiciari de aceste specialități, s-au acumulat sute de materiale, iar cei nou-formați nu dispun de capacități și experiență pe măsura să soluționeze materialele în timp foarte scurt.

Anterior expunerii soluției propuse, considerăm necesar întru susținerea relațiilor noastre în continuare, să facem referire la viziunile internaționale asupra calității de expert^[7].

1. Acumularea de experiență ca expert nu acordă competență pentru a activa ca expert în alte cazuri.

Experience as an expert witness, standing alone, does not qualify someone as an expert in later cases. For example in Bogosian v. Mercedes-Benz of N.Am., Inc., 104 F.3d 472, 477 (1st Cir.1997), the court rejected an opinion of a witness who had testified as an expert 126 times.

2. Curtea a stabilit că „este absurd a concluziona că cineva poate deveni expert acumulând experiență prin efectuarea de expertize”.

One court even noted ‘it would be absurd to conclude that one can become an expert by accumulating experience in testifying’ – Thomas J. Kline, Inc. v. Lenillard, Inc., 878 F.2d 791, 800 (4th Cir. 1989).

3. Chiar și cel mai experimentat expert trebuie să aibă prima sa zi de expert în fața curții.

Având în vedere, cele menționate supra, este clar, că expertul judiciar nu se formează peste noapte și nici nu este suficient să deții studii superioare sau anumită experiență pentru a avea această calitate procesuală, dar este nevoie de o instruire și activitate practică în acest sector.

În întreaga lume, cadrele de experți se formează, în special, prin metoda tutoriei (îndrumării), la locul de muncă, în laboratoarele în care urmează să activeze candidatul la acest statut.

În același timp, dacă ne referim la Belarus, experții judiciari se formează nu doar prin metoda menționată mai sus (îndrumare), dar în cadrul Comitetului de Stat de Expertize Judiciare, în Instituția de Stat de formare (Institut de perfecționare a cadrelor de experți judiciari). Instituția respectivă are curriculum standard pentru fiecare specialitate de expertiză judiciară, aprobat

la Ministerul Învățământului. Durata studiilor pentru formarea în specialitate de expertiză depinde de însăși specialitatea de expertiză și este de 10-12 luni. Cu referire la cerințele față de candidați, în cazul discutat este pusă doar deținerea studiilor de bază (superioare cu masterat) în domeniul de știință din care face parte specialitatea de expertiză judiciară. De menționat, că obligatoriu, indiferent de specialitatea de expertiză, audienții studiază bazele criminalisticii, accent fiind pus pe cercetarea locului faptei, depistarea, fixarea, ridicarea și interpretarea urmelor și mijloacelor materiale de probă prin prisma științei identificării și diagnosticării criminalistice, argumentării științifice, cu respectarea procedurii, prevăzute^[2].

În Rusia, spre exemplu, de câțiva ani s-au deschis instituții superioare de învățământ, care pregătesc experți judiciari în domeniile mult solicitate. Spre exemplu, în specialitatea de expertiză a materialelor documentelor și scrisului. În cazul dat, primii trei ani, studenții învață bazele chimiei, cu înclinație spre chimia analitică, iar în ultimii doi – criminalistica și metoda de efectuare a expertizei judiciare, în special, a expertizei judiciare a materialelor documentelor și scrisului. Pe același drum se formează și experții judiciari în domeniul TI, economico-financiar^[2].

În România, calitatea de expert tehnic judiciar se poate dobândi pe bază de examen/interviu, organizat de Ministerul Justiției, cu respectarea condițiilor prevăzute la art. 10, art. 10[^]1 și art. 12 din Ordonanța Guvernului nr. 2/2000^[5]. Calitatea de expert judiciar criminalist, se capătă în conformitate cu prevederile expuse în Ordonanța nr.75 din 24 august 2000 privind autorizarea experților criminaliști.

Se poate de continuat fără capăt expunerea modalității de a accede în profesia de expert judiciar pentru fiecare dintre țările lumii, dar ținem să menționăm, că comun între acestea (modalitățile de obținere a calității de expert) sunt faptele, că persoanele care candidează trebuie să dețină studii de bază, în România se cere obligatoriu și stagiul în domeniul profesional respectiv, și să treacă prin examen organizat de Ministerul Justiției. Cerințele respective nu sunt întâmplătoare, derivând din sensul termenului

de "cunoștințe speciale/specializate sau de specialitate" (numite diferit în acte normative de domeniu, funcție de țară) – ce înseamnă cunoștințe din anumite domenii ale științei, tehnicii, culturii, artei, meșteșugăritului, etc., utilizate în procesul judiciar special pentru depistarea, fixarea, ridicarea și cercetarea urmelor și mijloacelor materiale de probă. Cu referire la faptul, dacă cunoștințele juridice fac sau nu parte din domeniul cunoștințelor speciale, abordarea expertologică modernă specifică, că acestea se referă la cele speciale, atâta timp, cât nu se utilizează pentru stabilirea legalității sau ilegalității acțiunilor^[2].

Iată de ce anume Ministerul Justiției, de fiecare dată este responsabil de admiterea în profesie a experților judiciari, și nu o altă instituție, primul fiind hegemon în procesul jurisprudențial desfășurat în orice țară.

În consecința celor expuse, venim cu următoarele soluții:

1. *Propuneri de separare a proceselor de calificare și de admitere în profesia de expert judiciar.*

În condițiile reformei pe cale radicală a sistemului de expertize judiciare din țară, este rațional de pus în competența instituției de expertiză judiciară instruirea inițială primară și secundară (la fel și continuă) a cadrelor de experți, cu finalizarea acestora prin examen de calificare, iar admiterea în profesia de expert judiciar, de pus în competența Ministerului Justiției (după cum este menționat mai sus).

În condițiile reformei conservative a sistemului de expertiză judiciară, oportună este opțiunea propusă pe platforma INJ, care necesită modificarea cadrului legal (L68/2016 și legea 152/08.06.2006), iar partea practică să fie asigurată de laboratoarele instituțiilor de expertiză. Nu trebuie anulată nici posibilitatea instruirilor peste hotare (în cazuri de expertize "rare"). Doar, că calificarea să fie făcută exclusiv de comisia instituției coordonatoare, iar admiterea – la fel de MJ.

Astfel, va fi asigurată respectarea principiilor științifice referitoare la personalitatea expertului judiciar^[10], revelând structura personalității acestuia. Potrivit cercetătorilor problemei, aceștia evidențiază patru substructuri:

- 1) Trăsături social-dependente;
- 2) Cunoștințe, deprinderi și abilități, căpătate prin învățare;

3) Particularități individuale ale persoanei expertului;

4) Particularități psihologice, condiționate de activitatea nervoasă superioară a omului - care pot fi formate numai în condițiile de instruire descrise supra.

2. *Propuneri de repunere pe fundament științific a expertizei judiciare.*

După cum am menționat mai de vreme, precum și după cum se reiterează într-un șir de lucrări de specialitate, și însăși din definiția expertizei judiciare, în esență, expertiza judiciară nu poate fi concepută fără suport metodic și științific. Acest lucru este dovedit de practica cotidiană. Actualmente, toate instituțiile de expertiză judiciară de la noi din țară utilizează metodicile sovietice de care dispun și donate de partenerii din alte țări. Foarte multe acte ordonatorii se restituie fără executare (ce-i drept, în ultimul timp, mai puține, datorită dezvoltării legăturilor cu laboratoarele de profil din țările vecine). Problema este, că expertiza judiciară nu este un proces tehnologic, care se ocupă cu cercetarea obiectelor cunoscute, standarde, dar de fiecare dată, obiectele expertizei sunt diferite și sarcinile înaintate expertului - la fel. De aceea abordarea către procesul de investigare este individuală în fiecare caz în parte. Acest lucru impune deja o atitudine științifică, creatoare față de obiectul și obiectivele expertizei concrete. În același timp, fără anumite recomandări de ordin metodic, cu lămuriri științifice și interpretări ale rezultatelor obținute sau preconizate, nu se poate de purces la efectuarea expertizei. Aceste soluții de abordare (nu gata, expertul trebuie să le încerce și să le explice prin prisma cunoștințelor sale și recomandările metodice) sunt oferite de metodicile elaborate și validate de lucrători științifici, care au anumită experiență de activitate în calitate de expert judiciar.

Iată de ce, în domeniul de expertiză judiciară nu este posibil de activat fără suport metodic-științific, iar acest suport poate fi elaborat și validat doar de persoane, care deja au experiență de activitate în domeniu, încât cunoștințele și aptitudinile lor de cercetare, modul de gândire abstractă și imagină s-au transformat în stereotip dinamic, devenind obișnuință. Știința fundamentală oferă soluții, dar generale, care fără adaptare metodică

nu pot fi utilizate "brut" în practica de expertiză judiciară^[6].

Din cele expuse se deduc logic trei **concluzii**:

- Fără o formare sistemică a experților judiciari nu este posibilă o activitate adecvată în domeniul de expertiză judiciară;

- Statutul științific pentru domeniul de expertiză judiciară este indispensabil;

- Acest statut referitor la persoane, poate fi atribuit doar celor cu o experiență impunătoare în domeniul de expertiză judiciară.

Bibliografie

1. Alămoreanu Sorin Conf. Univ. dr. hab. Facultatea de Drept, Universitatea "Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca, Laboratorul interjudețan de expertize criminalistice Cluj, România "Problematicele expertizelor criminalistice. Note de curs pentru studenții de master.", editura "Tampangiu", 2013;
2. Alămoreanu Sorin, Conf. Univ. dr. hab. Facultatea de Drept, Universitatea "Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca, Laboratorul interjudețan de expertize criminalistice Cluj, România ș.a. CZU: 340.69 CONSIDERAȚIUNI CU PRIVIRE LA FORMAREA EXPERȚILOR JUDICIARI,;
3. Alămoreanu Sorin, Conf. Univ. dr. hab. Facultatea de Drept, Universitatea "Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca, Laboratorul interjudețan de expertize criminalistice Cluj, România ș.a. CZU: 343.98 Expertiza judiciară. erori în percepția conceptuală și aplicativă;
4. Cataraga Olga, CZU: 61:340.69(478) Erori în concepția contemporană a profesiei de expert judiciar, INFO MED, Conferința consacrată aniversării de 65 ani de la fondarea Centrului de Medicină legală, 5-6 octombrie 2016, pag.8;
5. România ORDONANȚA nr. 2 din 21 ianuarie 2000(*actualizată*) privind organizarea activității de expertiza tehnică judiciară și extrajudiciară
6. Studiul cu privire la acordarea statului de instituție științifică Centrului Național de Expertize Judiciare. (L. Florea, C. Melnic);
7. Expertizele judiciare în Europa și în practica CEDO (Simpozion București 2009, 2018);
8. Nomenclatorul expertizelor judiciare (HG 195/2017);
9. Registrul de Stat al experților judiciari MJ, Republica Moldova (justice.gov.md);
10. Скоротягин Д.А. и др. Судебная экспертиза, Москва, 2016.

CZU: 343.982

GRAFOSCOPIA JUDICIARĂ CA RAMURĂ A TEHNICII CRIMINALISTICE: OBIECT, SISTEM, METODE

Mihai COSTEA,

doctorand, Universitatea Liberă Internațională din Moldova

În lucrare autorul analizează domeniul grafoscopiei ca parte componentă a tehnicii criminalistice în care se elaborează metodologia cercetării scrisului și a semnăturii utilizată în activitatea practică a experților judiciari. Se evidențiază specificul obiectului de studiu, a metodelor și a sistemului grafoscopiei judiciare. Ca ramură a tehnicii criminalistice grafoscoopia este privită ca o teorie aparte, un concept despre mecanismul procesului de scriere, bazele formării stereotipului dinamic al scrierii, însușirile scrisului – individualitatea, stabilitatea relativă, variabilitatea lui.

Cuvinte-cheie: scris, semnătură, expertiză grafoscopică, metoda grafoscopică, sistemul grafoscopiei judiciare

JUDICIAL GRAPHOLOGY AS A BRANCH OF FORENSIC TECHNIQUE: OBJECT, SYSTEM, METHODS

Mihai COSTEA,

PhD student, Free International University of Moldova

The author of the present work analyses graphology as a part of the forensic technique, which establishes the methodology of handwriting and signature research, used in the practical activity of judicial experts. The specific features of the object of study, system and methods of judicial graphology are emphasised. As a branch of the forensic technique, graphology creates a distinguished theory, a concept about the mechanism of the writing process, the bases of the dynamic stereotype of writing and its attributes – individuality, relative stability and variability.

Keywords: handwriting, signature, graphological expertise, graphological methodology, system of judicial graphology.

Introducere. Analiza practicii judiciare mărturisește tendința accentuată a sporirii numărului de infracțiuni din sfera economiei naționale, o bună parte dintre care este legată de utilizarea documentelor parțial sau total falsificate. S-a modificat calitativ și cercul de subiecți ai acestor infracțiuni, nivelul intelectual al plastografilor. La horul dintre secole, au apărut noi forme de opunere de rezistență organelor de urmărire penală în activitatea de investigație a astfel de infracțiuni (ascunderea originalelor de documente, modificarea intenționată a scrisului și semnăturii, alcătuirea de copii falsificate, aplicarea pe larg a tehnologiilor computerizate la realizarea contrafacerilor ș.a.). Toate acestea dictează necesitatea precizării și perfecționării fundamentelor științifice și a cunoștințelor specializate în domeniul cercetării scrisului și a semnăturii – activitate desfășurată în cadrul tehnicii criminalistice.

Rezultate și discuții. Scrisul, ca mijloc de fixare și comunicare a ideilor, prezintă unul din elementele cele mai importante ale complexului identificator al omului și, în acest sens, identifi-

care grafoscopică trebuie privită, pe de o parte, ca ramură a tehnicii criminalistice și, totodată, ca un gen de expertiză a domeniului expertologiei judiciare. În cea din urmă ipostază, grafoscoopia se înfățișează ca sistem de cunoștințe despre legitățile scrisului și metodele (metodicile) procesului de examinare ale acestuia în scopul stabilirii datelor faptice cu valoare probantă, necesare luării de hotărâri judecătorești în procesul penal, civil sau contravențional. Însă, ca ramură a compartimentului de tehnică criminalistică, grafoscoopia formează o teorie aparte, un concept desăvârșit al științei criminalistice, servind drept sprijin teoretic în activitatea profesională de efectuare a expertizei scrisului pe diversele documente în litigiu, prezentate expertului. Conținutul lor, de altfel, ca oricare altă examinare expertală, este un gen de activitate practică.

Legat de aceasta, trebuie notat că, în lucrările științifice, dar și în legislația RM, expertiza judiciară este tratată și ca "activitate științifico-practică" [2, p.694; 8] sau ca "proces și rezultat al unei cercetări științifice" [3, p.5;7].

În ceea ce ne privește, alăturându-

ne la pozițiile altor autori [4, p.94; 11, p.158], abordările sus-menționate le considerăm discutabile. Examinarea surselor materiale de probă realizată în cadrul expertizei judiciare, cu toate că aparent se aseamănă cu cercetarea științifică, ea prezintă un rând de particularități inerente activității practice și nu cele științifice. Aici experții aplică metode, procedee și mijloace fundamentate științific pentru a soluționa sarcini practice de aflare a adevărului în diverse cauze judiciare, pe când scopul cercetărilor științifice constă în dezvăluirea și studierea unor noi legități și legi ale realității obiective, stabilirea unor fapte, verificarea unor ipoteze științifice. Persoanele competente aici nu efectuează cercetări științifice în sensul analizat, dar aplică doar în sferele lor de activitate soluțiile deja existente, validate științific și verificate în practică [4, p.94]. Prin urmare, expertiza ca activitate practică, spre deosebire de știință, doar folosește, și nu descoperă, nu lămurește legitățile scoase în evidență de știință.

Iată de ce, deosebirea, dar și legătura dintre grafoscoopia judiciară ca domeniu științific de cunoaștere și expertiza

scrisului și a semnăturii ca sferă aplicativă, este determinată de corelația dintre teorie și practică, adică dintre activitatea științifică și cea practică aplicată. În munca de expertiză judiciară, metodicile de examinare a diferitor obiecte, elaborate în cadrul criminalistici își găsesc aplicabilitate directă, fără de care, investigațiile experților-grafoscopiști ar purta doar un caracter empiric, și nu științific. Deci, teoria servește bază de elaborare a recomandărilor metodice și, totodată, folosește practica ca sursă de informare despre direcțiile de cercetare științifică, eficacitatea metodelor și metodicilor elaborate în scopul efectuării expertizelor.

Prin urmare, având în vedere legătura strânsă dintre aceste două aspecte de manifestare ale grafoscopiei și pentru o înțelegere mai profundă a esenței lor, considerăm necesar ca, înainte de a aborda problematica conceptului și a fundamentelor teoretice ale expertizei scrisului, să ne oprim succint asupra obiectului, metodelor și structurii compartimentului criminalistic de grafoscopie.

Obiectul de studiu al cercetării scrisului ca ramură a documentologiei criminalistice deține o structură tridimensională: **a)** studiul legăturilor formării, funcționării și modificării scrisului și a complexului funcțional-dinamic al deprinderilor ce stau la temelie acestuia; **b)** studiul legăturilor a însuși procesului de expertizare a scrisului; **c)** elaborarea în baza cunoașterii legăturilor descoperite, a metodelor și metodicilor soluționării de sarcini privind expertiza grafică întru stabilirea faptelor cu valoare probantă în cauzele judiciare.

Ansamblul de cunoștințe despre aceste legături constituie și fundamentul științific al expertizei grafice, manifestându-se în calitate de teorie generală cu privire la scrisul de mână. Ea prezintă un sistem dezvoltat și diversificat de noțiuni cu privire la natura scrierii și a scrisului, a caracteristicilor identificatoare și însușirilor acestuia, metoda examinării lor în scopul stabilirii executorului manuscrisului. Prin urmare, teoria în cauză cuprinde un rând de elemente structurale: - noțiunea de scris și a complexului funcțional-dinamic al mișcărilor de scriere ce stau la originea acestuia, mecanismul procesului de scriere, bazele formării complexului

funcțional-dinamic al scrierii, însușirile principale ale scrisului – individualitatea, stabilitatea dinamică, variabilitatea, modificarea selectivă, noțiunea de caracteristică a scrisului, natura și criteriile de sistematizare ale caracteristicilor scrisului, folosite la soluționarea sarcinilor identificatoare și diagnosticatoare în cadrul expertizei respective.

Criminalistica este o disciplină judiciară autonomă [10,p.30], situată la intersecția domeniilor umanistice ale dreptului cu științele naturii și ale celor de profil tehnic. De aceea, pentru a elucida conținutul obiectului de studiu al grafoscopiei ca compartiment al științei criminalistice, este important a lua în considerare, pe de o parte, legătura, iar, pe de altă parte, deosebirea de obiectele respective de studiu ale disciplinelor adiacente. Se are în vedere că, grafoscopia judiciară ca ramură a tehnicii criminalistice are ca punct de pornire tezele unui rând de științe ale naturii, precum fiziologia, biomecanica, anatomia, psihologia, cibernetica ș.a. Desigur, aici importanță predominantă o dețin cunoștințele fiziologiei activității de la nivelul scoarței cerebrale, anatomia aparatului ce generează mișcările de scriere, biomecanica scrierii, psihologia deprinderii de a scrie ș.a. – cunoștințe, care permit a înțelege și a interpreta științific fenomenele ce însoțesc scrierea. Tot aici trebuie notat că, natura statistică a multor legături scripturale predetermină și aplicarea pe larg a tezelor din teoria probabilităților și a statisticii matematice, a mijloacelor instrumentale și tehnicii computerizate la elaborarea conceptelor teoretice și a metodelor de cercetare ale scrisului.

Aplicarea datelor altor științe în grafoscopia judiciară prezintă un proces creativ și graduat destul de complex ce oglindește diverse niveluri de adaptare a cunoștințelor științifice respective [18, p.47]. În primele etape au fost însușite și valorificate datele incipiente din domeniile științelor naturii și altor ramuri la nivelul contemporan elaborărilor în disciplinele respective. Este vorba de cunoștințe cu privire la fiziologia și structura actului motric, una dintre varietățile căruia este și scrierea, anatomia și biomecanica deprinderilor operaționale etc.

Acest ansamblu de cunoștințe cuprinde, în primul rând, doctrina sa-

vantului rus I.P.Pavlov despre natura convențional-reflectorică a deprinderilor [20], a streatipului dinamic, teoria lui N.A.Bernștein privind administrarea circulară a activităților reflectorice și structurarea mișcărilor[13], concepția lui P.K.Anohin cu privire la caracterul funcțional-sistemic al actului comportamental [12] ș.a.

Potrivit teoriei pavloviene, mecanismul fiziologic al deprinderilor (inclusiv cel de scriere) are la bază complexul de legături nervoase temporare și de reflexe condiționate. Prof. român L.Ionescu cu această ocazie scrie, pe drept, că "la nivelul scoarței cerebrale procesele nervoase fundamentale – excitația și inhibiția – sunt permanent sistematizate. Datorită fenomenului de iradiere a excitației din focarul mai slab spre focarul mai puternic și al concentrării celor două tipuri de procese nervoase, precum și ca urmare a inducției lor reciproce, are loc un fenomen de stabilizare, de "bătătorire" a căilor nervoase ale unei anumite acțiuni. În acest fel se formează un *stereotip dinamic*, adică un complex de legături temporare, care se manifestă sub forma unor reacții stabile cu caracter unitar" [6, p.27]. Însă acest stereotip nu se formează dintr-o dată și pentru a se fixa și a se stabili sunt necesare multiple repetări ca, în final, actul scrierii să devină automatizat.

Pentru criminaliști, cunoașterea legăturilor formării scrisului, a principiilor ce guvernează procesul de scriere, însăși anatomia aparatului motric de scriere prezintă importanță deosebită, întrucât servește, la rândul ei, la studiul legăturilor ce determină însușirile caracteristicilor identificatoare și diagnosticatoare ale scrisului – individualitatea, stabilitatea lor relativă, variabilitatea, modificarea selectivă etc. Sprijinindu-ne pe cunoștințele despre legăturile scrisului este posibil a deduce și întemeia reguli privind activitatea de examinare expertală a manuscriselor, elaborarea schemelor metodice de expertizare grafoscopică și a sarcinilor concrete ce pot fi formulate în fața expertului.

Mai mult, studiul mecanismului scrierii și a problematicii controlului intelectual al acestuia, nu se limitează la *normă*, adică la procesul scrierii în condiții obișnuite. Prof. M.V. Jijina are dreptate când scrie că, "în procesul de efectuare a expertizei scrisului, obiectul

examinării pot fi și documentele, executate în condiții neobișnuite (în întuneric, în transportul ce se deplasează sau în starea de stres, alcoolemie etc.). În mod frecvent expertul este nevoit să examineze manuscrise și semnături, modificate intenționat de către titular cu scopul de camuflare (autodeghizare)” [14, p.12] sau imitare a scrisului (semnăturii) altei persoane. Iată de ce, în grafoscopia judiciară, pentru a releva și a aprecia caracterul denaturării intenționate sau imitării scrisului altei persoane, un rol însemnat îl capătă și anumite compartimente din psihologie, neuropatologie, psihiatrie, datele clinice ale cărora ajută la evidențierea dereglărilor în mecanismul scrierii, inclusiv și a celor legate de anumite îmbolnăviri.

Aici însă trebuie adăugat că, pentru grafoscopia judiciară importanță fundamentală o dețin și teoriile doctrinare ale științei criminalistice, precum: teoria identificării criminalistice, teoria diagnosticării, teoria generală a expertizei judiciare care, actualmente a depășit cadrul științei-macă - criminalistica, devenind o disciplină judiciară autonomă în curs de consolidare. Criminalistica și teoria expertizei judiciare sunt domenii de cunoaștere de profil juridic, de aceea și grafoscopia judiciară deține același caracter, tezele de bază ale criminalisticii și expertologiei sunt fundamentale și pentru grafoscopie.

Expertiza grafică, ca oricare altă expertiză judiciară prezintă o activitate practică aplicată efectuată în cadrul procesului civil, penal sau contravențional în scopul aflării adevărului. Raportul de expertiză prezintă mijloc de probă în cauzele instrumentate, de aceea în cadrul grafoscopiei judiciare se elaborează reguli tactice legate de dispunerea și efectuarea expertizelor, aprecierea și valorificarea de către organele de urmărire penală și cele judiciare a rapoartelor experților-grafoscopiști. Legat de aceasta, o mare importanță obțin și actele normative ce conțin reglementări ale expertizei judiciare, inclusiv dreptul material și procesual ramural al României și Republicii Moldova precum, spre exemplu: Legea Republicii Moldova *Cu privire la expertiza judiciară și statutul expertului judiciar* nr.68 din 14.04.2016; Legea 488/2002 pentru aprobarea Ordonanței Guvernului României 75/2000 privind autorizarea ex-

perților criminaliști, publicată în Monitorul Oficial al României, nr. 578/2002; Ordonanța Guvernului României nr. 2 din 21 ianuarie 2000 *privind organizarea activității de expertiză tehnică judiciară și extrajudiciară*, publicată în Monitorul Oficial nr. 26 din 25.01.2000; Ordonanța Guvernului României nr.75 din 24 august 2000 *privind autorizarea experților criminaliști*, publicată în Monitorul Oficial al României nr. 407 din 29.08.2000 ș.a.

Reglementarea juridică a expertizei judiciare determină și exigențele față de activitatea expertală, inclusiv a experților-grafoscopiști. Legea R. Moldova *Cu privire la expertiza judiciară și statutul expertului judiciar* nr.68 din 14.04.2016 stipulează regulile fundamentale ce guvernează această activitate și anume: principiile legalității, respectării drepturilor și libertăților persoanei, independenței expertului, obiectivității și plenitudinii cercetărilor, confidențialității, imparțialității și echității. De aici decurge și accentul ce trebuie pus pe obiectivitate în cursul elaborării metodelor și metodicilor examinării scrisului care, de regulă, se materializează în formă de metodici algoritmizate [9]. Tot din actele normative ce reglementează domeniul în cauză reiese și necesitatea respectării unei anumite structuri tipice a raportului de expertiză grafoscopică care, la fel, urmează a fi elaborat și verificat conform anumitor reguli și instrucțiuni metodice [5].

În fine, cele sus-menționate permit a conchide că natura funcțională a scrisului predetermină aplicarea în calitate de bază fundamentală a grafoscopiei judiciare tezele unui rând de domenii ale naturii, a psihologiei, a științelor exacte. Totodată, esența judiciară a expertizei grafoscopice justifică acumularea cunoștințelor despre scris pe baza criminalisticii, a științei despre expertiza judiciară, dar și a tezelor unor discipline din sfera dreptului, preponderent celor de natură procesuală.

În altă ordine de idei trebuie menționat că, pentru grafoscopie, de altfel ca și pentru oricare alt domeniu, este specific nu numai obiectul de studiu, dar și metodele ei. Metoda în accepția largă a cuvântului trebuie înțeleasă ca un ”mod de percepere, însușire și transformare a realității lumii înconjurătoare, o modalitate de cunoaștere a realității, de

soluționare a unor sarcini” [4, p.112]. Deci, prin prisma îngustă a cercetărilor noastre, metoda trebuie înțeleasă ca o activitate de cunoaștere, orânduită într-un anumit fel.

Însă grafoscopia criminalistică ca ramură științifică, pentru a-și soluționa sarcinile sale, întrebuițează un ansamblu întreg de metode ierarhic sistematizate care și formează metodologia grafoscopică. Dar, aplicarea lor, de rând cu anumite procedee, tehnici și tehnologii în cercetările științifice se va deosebi prin scop și condiții de folosire de acele metode și mijloace ce sunt utilizate în activitatea practică de expertiză judiciară. Totuși, fiind strâns legate între ele, metodologia de cercetare științifică permite a elabora metodici de soluționare practică a obiectivelor expertale, formulate în actele de dispunere a expertizelor. În literatura de specialitate se amintește, pe drept că, în examinările reale de expertiză și în elaborările științifice pot fi utilizate unele și aceleași metode [21, p.102], însă este, la fel, adevărat că, nici pe de parte nu oricare metodă de cunoaștere este valabilă și în cercetările de teren. În practica judiciară pot fi aplicate doar acele metode care sunt stipulate expres în metodica expertală respectivă și care nu contravin cerințelor legislative, normelor etice, sunt inofensive, verificate experimental și aprobate în activitatea cotidiană de expertiză, adică corespund principiului admisibilității în forma lui generală.

Orice activitate de cunoaștere se supune legii universale a dialecticii materialiste, care este determinantă și în investigațiile grafoscopice, refractându-se specific în ierarhia metodelor general-științifice și celor grafoscopice-speciale.

Metodele general-științifice, comune mai multor științe, după natura lor pot fi logice și empirice (sprijinite pe datele științelor naturii). Exemple tipice de metode general-științifice sunt: analiza, sinteza, comparația, analogia, ipoteza, extrapolarea, experimental mental ș.a. Tot aici trebuie evidențiată și metoda adaptării și valorificării la necesitățile expertizei judiciare a realizărilor științelor naturii, a psihologiei în cercetarea scrisului care explică formarea și funcționarea în regim normal, dar și patologic a deprinderilor funcțional-

dinamice (a *stereotipului dinamic*). Amintim totodată că metoda în cauză prezintă și una dintre principalele izvoare ale dezvoltării criminalisticii ca știință.

La categoria celor empirice pot fi catalogate metodele observației, a măsurării, descrierea, comparația, experimentul, modelarea fizică și matematică ș.a.

Întrucât toate aceste metode sunt reflectate destul de detaliat în literatura de specialitate [17, p.58-60; 11, p.250; 22, p.40], în cele ce urmează ne vom opri doar la specificul unora dintre ele care dețin importanță semnificativă pentru cercetările grafoscopice. Bunăoară, metoda experimentului - reproducerea artificială a unui fenomen sau proces în anumite condiții, în scopul studierii și stabilirii legăturii lui cu alte fenomene sau procese [4, p.112]. Cu ajutorul investigațiilor experimentale a activității bioelectrice a mușchilor a fost posibil de stabilit corelația dintre indicii echilibrului sistemului nervos al persoanei și a caracteristicilor scrisului acestuia.

O largă răspândire capătă metoda testării persoanelor pentru a judeca despre capacitățile lor psihofiziologice și personale, precum și a cunoștințelor, priceperilor acestora; testări pentru a diagnostica starea psihică, a relațiilor interpersonale în colectiv și familie, pentru psihodiagnostică selectării cadrelor legată de ocuparea anumitor posturi, funcții etc. Cu ajutorul chestionarelor se practică diagnosticarea nivelului de neliniște și îngrijorare a persoanelor verificate (stres, depresie, agresivitate).

În legătură cu caracterul de rutină al procesării manuale a obiectelor de natură scriptică, măsurărilor anevoiase și altor proceduri matematice se realizează automatizarea aplicării metodelor și metodicilor de analiză a scrisului. Pe metoda analizei statistice și a abordării probabilistice se bazează rezultatele cercetărilor experimentale în scopul creării metodicii de diferențiere a scrisului realizat de bărbați și de femei [19, p.20]. De rând cu acestea, în cercetările grafoscopice moderne pe larg se aplică metode de factură cibernetică orientate spre automatizarea proceselor de investigație (complexe automatizate de stabilire a modificării intenționate a

scrisului, de examinare a semnăturilor de quantum redus pentru diferențierea celor autentice executate în condiții obișnuite și celor falsificate prin imitație servilă ș.a.). [15, p.196].

Ceea ce ține de metodele și metodicile speciale ale grafoscopiei, acestea sunt multiple și permit a soluționa anumite sarcini, apărute în cursul efectuării expertizelor grafice cu aplicarea inclusiv și a mijloacelor tehnico-științifice. Cele mai frecvente sunt: fotografia, microscopia, metode descriptiv-calitative, grafice, instrumentale, computerizate etc.

Prin urmare, caracteristic pentru sistemul de metode grafoscopice este faptul preluării și adaptării a multora dintre ele din alte domenii (fiziologia, psihologia, biomecanica, matematica ș.a.), aplicarea lor în complex, astfel încât obiectele în litigiu să nu sufere alterări ca urmare a expertizării lor. Mai mult, rezultatele aplicării metodelor urmează a fi evidente și convingătoare pentru toți participanții la proces, în cadrul familiarizării cu rapoartele experților-grafoscoپیști.

Legat de metodologia grafoscopiei criminalistice, trebuie spus că orice cunoștințe doctrinare ce pretind a se considera de rangul unui concept sau teorie, își au în față date despre obiectul, metodele și sistemul acestor cunoștințe, istoria apariției și starea lor actuală. Toate acestea sunt aplicabile și față de teoria grafoscopiei judiciare, de unde și necesitatea abordării în continuare și a compartimentului structural al acestora.

Este cunoscut că tezele teoretice ce cuprind conținutul de bază al grafoscopiei criminalistice se subdivizează în două părți: generală și specială.

Partea generală este mai mult teoretică, servind drept bază pentru partea ei specială, care poartă caracter pur practic, aplicativ, fiind consacrată așa numitelor metodici particulare (scheme metodice) – ghiduri (îndreptare) metodice de soluționare a unor sarcini tipice ale expertizei scrisului. Fiecare dintre aceste părți dețin un anumit conținut și structură.

Partea generală cuprinde, de regulă, un cerc întreg de probleme, printre care regăsim: - obiectul, metodele și sistemul grafoscopiei judiciare; - istoria și analiza stării contemporane a grafoscopiei; - conceptul despre scris ca obiect

al cercetării criminalistice; - obiectul de studiu, sarcinile și obiectele materiale ale expertizei grafice; - tezele generale ale metodicii expertizei grafoscopice judiciare; - aspectele procesuale și metodice de efectuare a expertizei scrisului, aprecierea rapoartelor experților-grafoscoپیști, valorificarea lor de către organele de urmărire penală și instanțele de judecată; - activitatea profilactică a expertului-grafoscoپیst ș.a.

Partea specială prezintă în sine o expunere a metodicilor de soluționare a unor sarcini tipice privind expertiza grafoscopice. Pornind de la aceasta, partea în cauză, la rândul ei, poate fi împărțită în două mari compartimente, consacrate: **a)** metodicii rezolvării de sarcini, legate de examinarea textelor manuscrise cu volum mare și mediu; **b)** metodicii soluționării problemelor ce privesc cercetarea obiectelor scripturale de quantum redus [1].

Evidențierea acestor compartimente este determinată de specificul grupelor de scheme metodice în funcție de informația utilă, cuprinsă în diversele ca volum obiecte scripturale. În primul caz aceste obiecte, de regulă, sunt suficient sau excesiv informative, iar în al doilea – limitat informative. În dependență de acești factori se elaborează (selectează) și se includ în metodică anumite procedee și metode de examinare a manuscriselor.

În cuprinsul fiecărui compartiment se conține descrierea algoritmilor de soluționare a diferitor sarcini tipice de expertiză, diferențiate potrivit varietăților de obiecte scripturale și condițiilor de executare ale acestora.

Astfel, în primul compartiment se analizează comparativ și se iau în calcul textele voluminoase alcătuite din semne cifrice și literale, în al doilea – semnăturile, notițele scurte cu masă grafică săracă, grafisme lapidare de quantum redus. Diferențierea de mai departe este legată de condițiile tipice în care se execută obiectele scripturale. Ele pot fi obișnuite și neobișnuite, cele din urmă subdivizându-se în cele ce depind sau nu depind de modificarea intenționată a scrisului cu luarea în considerare a modului de prefacere deliberată a scrisului (deghizarea scrisului cursiv, imitarea semnelor tipografice, schimbarea mâinii scripturale etc.).

Deci, sistemul părții speciale a gra-

foscopiei criminalistice poate fi sistematizat în:

1) Metodica soluționării sarcinilor expertale privind textele de volum mare și mediu:

- Scheme metodice de soluționare a sarcinilor de expertiză executate în condiții obișnuite;

- Scheme metodice de soluționare a sarcinilor expertale a textelor executate în condiții neobișnuite, și anume: **a)** nefiind legate de modificarea intenționată a scrisului, adică a scrisului influențat de factori, fie externi (poziție neobișnuită a scriptorului, materiale și instrumente scripturale neobișnuite, scrierea în mijlocul de transport ce se deplasează, într-o încăpere întunecată ș.a.), fie temporari interni (stres, alcoolemie, oboseală ș.a.), fie permanent interni (îmbolnăvire de lungă durată), sau legați de bolile bătrâneții; **b)** legată de modificarea intenționată a scrisului cu luarea în calcul a modului de deghizare – scris cursiv, cu imitarea unor semne tipografice, schimbarea mâinii cu care persoana s-a obișnuit a scrie, ținerea neobișnuită a instrumentului scriptural, imitarea scrisului altei persoane ș.a.[16, p.316].

2) Metodica soluționării sarcinilor de expertiză în privința obiectelor scripturale de quantum redus (semnături, texte sumare, notițe scurte):

- Scheme metodice generale de examinare a textelor de quantum redus: **a)** metodica cercetării unor texte și notițe executate în condiții obișnuite, inclusiv cu scris asemănător sau scris realizat prin imitație; **b)** metodici de examinare a textelor și notițelor executate în condiții neobișnuite, neavând legătură sau legate de modificarea intenționată a scrisului cu luarea în considerare a modului de deghizării;

- Scheme metodice generale de cercetare a semnăturilor: **a)** metodici de stabilire a autenticității (neautenticității) semnăturilor executate în condiții obișnuite; **b)** metodici de stabilire a autenticității (neautenticității) semnăturilor, executate în condiții neobișnuite, fie nelegate de intenția modificării semnăturii - factori externi, interni, (temporali și permanenți), fie legate de intenția de a modifica semnătura cu scopul de a nu recunoaște ulterior că este titularul ei (autodeghizare), prin imitarea liberă, servilă sau din fantezie; **c)** metodici de

stabilire a autorului unor semnături neautentice (falsificate).

Concluzii. Aspectele doctrinare sus-abordate cu privire la specificul obiectului, a metodelor și a sistemului acestei ramuri a tehnicii criminalistice, mărturisesc atât importanța sistematizării și cunoașterii lor de către experții practicieni, cât și necesitatea generalizării cunoștințelor și experiențelor acestora pe acest segment de activitate profesională, dezvoltării de mai departe a teoriei și practicii grafoscopiei judiciare în cadrul tehnicii criminalistice. Și aceasta, cu atât mai mult, cu cât divergența de abordare a grafoscopiei judiciare în spațiul vorbitorilor de limbă română este încă destul de evidentă. În Republica Moldova, dar și alte țări din spațiul ex-sovietic expertiza judiciară, spre deosebire de România, este privită ca un domeniu desprins de ramura criminalisticii, având menirea de a generaliza și a argumenta științific procesele ce se produc în activitatea practică de expertiză judiciară, inclusiv grafoscopică. Denumită uneori ”expertologie” sau teoria generală a expertizei, ea tipizează situațiile de expertiză și instrumentariul expertului judiciar, relevă tipicul ce este caracteristic pentru orice gen de expertiză sau caz de utilizare a cunoștințelor specializate. Însă elaborarea fundamentelor științifice, a metodicilor de cercetare ale diverselor genuri și varietăți de expertize, inclusiv a celor grafoscopice prezintă, după cum se observă din cele relatate de mai sus, obiectul tehnicii criminalistice.

Bibliografie

1. Frățilă A., Pășescu Gh. Expertiza criminalistică a scrisului și semnăturii de quantum redus. București: Pro Universitaria, 2008. 168 p.
2. Gheorghită M. Tratat de criminalistică. Chișinău: Tip. Centrală, 2017. 872 p.
3. Ghid de expertize judiciare. Coord.:M. Gheorghită. Chișinău: A. Levința, 2005. 103 p.
4. Golubenco Gh. Criminalistică: obiect, sistem, istorie. Chișinău: Tip. Centrală, 2008. 215 p.
5. Instrucțiune cu privire la organizarea activității de recenzie a rapoartelor de expertiză judiciară (Cod: IL/i-17), adoptată la 21.03.2017 de CMȘ al CNEJ al MJ RM.

6. Ionescu L. Expertiza criminalistică a scrisului. București: C.H.Beck, 2010. 291 p.

7. Lazăr A., Alămoreanu S. Expertiza criminalistică a documentelor: aspecte tactice și tehnice. București: Lumina Lex, 2008. 235 p.

8. Legea cu privire la expertiza judiciară și statutul expertului judiciar nr.68 din 14.04.2016. În: MO al Republicii Moldova Moldova, nr. 157-162 din 10.06.2016. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=311530>

9. Metodica-tip de efectuare a expertizei judiciare grafoscopice (cod:MT-4.1.), adoptată la 10.04.2017 de CMȘ al CNEJ al MJ RM.

10. Stancu E. Tratat de Criminalistică. Ed. a VI-a. București: Universul juridic, 2015. 848 p.

11. Аверьянова Т.В. Судебная экспертиза. Курс общей теории. М.: Норма. 477 с.

12. Анохин П.К. Философские аспекты теории функциональной системы. В: Анохин П.К.Избранные труды. М., 1978.

13. Бернштейн Н.А. О построении движений. М.: Госполитиздат, 1947.

14. Жижина М.В. Судебно-почерковедческая экспертиза. М.: Юрлитинформ, 2006. 176 с.

15. Криминалистика. Учеб. пособ. Под.ред. А.В.Дулова. Мн.: Экоперспектива, 1998. 415 с.

16. Криминалистика. Учебник. Отв. ред. Н.П.Яблоков. 3-е изд. М.: Юрист, 2005.781 с.

17. Майлис Н.П. Введение в судебную экспертизу. М.:Юнити-Дана, 2004.112 с.

18. Орлова В.Ф. Теория судебно-почерковедческой идентификации. В: Труды ВНИИСЭ. Вып.6. М., 1973. 322с.

19. Орлова В.Ф. Судебно-почерковедческая диагностика. М.: Юнити-Дана, 2006.160 с.

20. Павлов И.П. Избранные произведения. М: Госполитиздат, 1949.

21. Россинская Е.Р., Галяшина Е.И., Зинин А.М. Теория судебной экспертизы. М.: Норма, 2011.384 с.

22. Россинская Е. Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе. М.: Норма, 2006. 655 с.

CZU 343.8(478)

ИСПОЛНИТЕЛЬНЫЙ КОДЕКС РМ СОДЕРЖИТ ПОЛОЖЕНИЯ, ТРЕБУЮЩИЕ ВАЖНОЙ ДОРАБОТКИ

Б. СОСНА,

доктор права, и.о. профессора Комратского университета Молдовы, ведущий научный сотрудник
Института юридических, политических и социологических исследований

Р. МОРОЗ,

Doctor Honores Causa, прокурор Хынчештского района

В статье даётся общая характеристика Книге Первой. Исполнение решений гражданского характера Исполнительного кодекса Республики Молдова № 443-XV от 24.12.2004 года (в редакции закона РМ № 143 от 02.07.2010 года) и подвергаются критике правовые нормы, противоречащие Конституции РМ и международным актам о защите прав человека.

Актуальность темы обусловлена наличием в Исполнительном кодексе РМ норм, противоречащих Конституции РМ, которые нарушают права физических лиц.

В частности, ст. 89 Исполнительного кодекса РМ позволяет обратить взыскание на единственное жилое помещение должника и выселить его вместе с членами его семьи, в том числе и малолетними детьми без предоставления другой жилой площади. В результате должник и члены его семьи превращаются в лиц без определенного места жительства.

Ключевые слова: *принудительное исполнение, исполнительные документы, судебный исполнитель, должник, взыскатель, расходы по исполнению.*

THE EXECUTIVE CODE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA CONTAINS PROVISIONS THAT REQUIRE IMPORTANT REVISION.

The article gives a general description of the Book of the First. Execution of decisions of a civil nature of the Executive Code of the Republic of Moldova No. 443-XV dated December 24, 2004 (as amended by Law No. 143 dated July 2, 2010) and legal norms contradicting the Constitution of the Republic of Moldova and international acts on the protection of human rights are criticized.

The relevance of the topic is due to the presence in the Executive Code of the Republic of Moldova of norms contrary to the Constitution of the Republic of Moldova, which violate the rights of individuals.

In particular, Art. 89 of the Executive Code of the Republic of Moldova allows to foreclose on the debtor's only living quarters and to evict him together with members of his family, including young children, without providing other living space. As a result, the debtor and his family members become persons without a fixed abode.

Keywords: *compulsory execution, executive documents, bailiff, debtor, recoverer, costs of execution.*

Изложение основного материала. Исполнительный кодекс Республики Молдова (далее – ИК РМ) № 443-XV от 24.12.2004 года (Книга Первая. Исполнение решений гражданского характера) был изменен законом РМ № 143 от 02.07.2010 года.[1]

До вступления в силу закона РМ № 143 от 02.07.2010 года судебные решения и другие исполнительные документы исполнялись судебными исполнителями, которые являлись государственными служащими. После вступления в силу этого закона принудительное исполнение исполнительных документов стало производиться частными судебными исполнителями.

Принудительное исполнение осуществляется в соответствии со ст. 10 ИК РМ.

Принудительным исполнением является совокупность мер, предусмотренных настоящим кодексом, посредством которых взыскатель реализует через судебного исполнителя при помощи уполномоченных государственных органов свои права, признанные исполнительным документом, в случае, если должник добровольно не выполняет свои обязательства.

Принудительное исполнение начинается с обращения к судебному исполнителю в соответствии с законом и производится в любой предусмотренной настоящим кодексом форме, одновременно или поочередно, до полного удовлетворения признанного исполнительным документом права, уплаты процентов, пени или иных сумм, присужденных в соответствии с законом, а также рас-

ходов по исполнению. Принудительное исполнение осуществляется на основании исполнительного листа или иного документа, являющегося исполнительным в соответствии с настоящим кодексом.

Согласно ст. 11 ИК РМ относятся к исполнительным документам и исполняются в соответствии с положениями настоящего кодекса:

а) исполнительные листы, выданные судебной инстанцией в соответствии с законом;

б) решения, вынесенные судебными инстанциями по административным делам, определения, приказы судебных инстанций, если законом не предусмотрено иное;

с) решения (определения) по делам о правонарушениях, в том числе вынесенные констатирующими субъектами в соответствии с уста-

новленной законом компетенцией, исполнительные листы по уголовным делам и приговоры по уголовным делам в части взыскания штрафа, а также гражданского иска;

с¹) определения судьи по уголовному преследованию, обязывающие к совершению определенных действий, связанных с переводом/передачей/ возвратом имущества;

д) постановления об освобождении от уголовной ответственности с привлечением к ответственности за правонарушение в виде штрафа;

е) исполнительные листы, выданные на основании арбитражных решений;

ф) исполнительные листы, выданные на основании решений иностранных судебных инстанций и иностранных арбитражных решений, признанные и разрешенные к исполнению на территории Республики Молдова;

г) решения Конституционного суда о наложении штрафа;

h) определения судебного исполнителя, протоколы судебного исполнителя, которыми закрепляются условия мирового соглашения сторон в соответствии со ст. 62 настоящего кодекса;

и) решения Дисциплинарной коллегии Национального союза судебных исполнителей и Дисциплинарной коллегии Союза адвокатов о наложении дисциплинарных санкций денежного характера;

j) постановления (решения) о применении санкций, принятые органами публичной власти и/или другими органами, наделенными в соответствии с законом функциями регламентирования и контроля;

к) нотариальные акты, наделенные исполнительной силой;

к¹) арбитражные решения, которыми утверждаются мировые соглашения;

l) решения Европейского суда по правам человека, касающиеся суммы справедливого возмещения ущерба и компенсации других затрат, а также соглашения о дружественном урегулировании, заключенные сторонами;

l¹) решения Министерства финансов о взыскании со счета бенефициаров государственной программы «Первый дом» обязательств по оплате, вытекающих из выданных и выплаченных в пользу банка государственных гарантий и не обеспеченных в полном объеме вследствие продажи ипотечного жилья;

m) решения об урегулировании, составленные Таможенной службой в случаях, предусмотренных ст. 92 и 101 настоящего кодекса;

n) договоры о залоге движимого имущества при условии, что залог может быть опротестован в порядке, установленном законом.

n¹) договоры лизинга в части, касающейся права лизингодателя на вступление во владение имуществом и относящимися к нему документами и на исключение записи о лизинге из публичного реестра, при условии, что лизингодатель представляет собой небанковскую кредитную организацию или лизинговое общество, а лизинг отмечен или зарегистрирован в соответствии с частью (3) ст. 929 Гражданского кодекса;

о) решения координаторов территориальных бюро Национального совета по юридической помощи, гарантируемой государством, о возмещении расходов по предоставлению юридической помощи, гарантируемой государством;

р) акты, изданные Государственной налоговой службой, о предписании взыскания сумм;

q) акты, изданные Советом по конкуренции, о наложении денежных взысканий.

Согласно части (1) ст. 12 ИК РМ исполнительный лист выдается взыскателю по его заявлению первой инстанцией после обретения решением окончательного характера. Согласно части (1) ст. 254 Гражданского процессуального кодекса Республики Молдова (далее – ГПК РМ) № 225-XV от 30.05.2003 года считаются окончательными судебные решения, вынесенные в первой инстанции, обжалованные в апелляционном порядке, после рассмотрения дела в апелляционной инстанции.[2]

Считаем, что часть (1) ст. 12 ИК РМ следует изменить, предусмотрев, что исполнительный лист выдается взыскателю только после вступления решения суда в законную силу.

Согласно части (2) ст. 254 ГПК РМ считаются вступившими в законную силу следующие решения судебных инстанций:

а) решения, вынесенные в первой инстанции, по истечении срока обжалования в апелляционном порядке, если заинтересованные лица не воспользовались этим путем обжалования;

а¹) решения, вынесенные в первой инстанции, обжалованные в

апелляционном порядке, без права кассационного обжалования;

б) решения, вынесенные в апелляционной инстанции, по истечении срока кассационного обжалования, если заинтересованные лица не воспользовались этим путем обжалования;

с) решения, вынесенные в кассационной инстанции, после рассмотрения кассационной жалобы.

Согласно части (1) ст. 14 ИК РМ в исполнительном документе, выданном судебной инстанцией, должны содержаться:

а) наименование судебной инстанции, выдавшей исполнительный документ;

б) дело, по которому выдан исполнительный документ;

с) дата вынесения решения и его резолютивная часть (дословно);

д) дата обретения решением окончательного характера или указание о немедленном исполнении;

е) фамилия, имя, дата рождения или наименование должника и взыскателя, фискальный код, место жительства или местонахождение, банковские реквизиты;

ф) дата выдачи исполнительного документа;

г) отметка о принятых мерах по обеспечению иска;

h) отметка о разрешении принудительного проникновения судебного исполнителя в помещения, которые находятся во владении или собственности должника, в том числе в которых находится имущество должника;

и) другие указания – при необходимости.

Считаем, что пункт с) части (1) ст. 14 ИК РМ следует дополнить указанием на отчество должника, что позволит избежать ошибок при исполнении.

По общему правилу исполнительный документ предъявляется к исполнению взыскателем согласно части (1) ст. 15 ИК РМ.

Исключения из этого правила установлены частью (2) ст. 15 ИК РМ, согласно которой судебная инстанция по своей инициативе предъявляет к исполнению исполнительный лист по следующим делам:

б) о взыскании денежных сумм в доход государства;

с) о взыскании денежных сумм с государства, государственных и муниципальных предприятий, коммерческих обществ с преиму-

щественно государственным капиталом;

d) о взыскании алиментов;

e) о взыскании денежных сумм в счет возмещения вреда, причиненного нанесением телесных повреждений или иным повреждением здоровья, а также смертью, если возмещение осуществлялось в виде периодических денежных выплат;

e¹) о возмещении вреда, причиненного нарушением права на судопроизводство в разумный срок или права на исполнение судебного решения в разумный срок;

e²) о возмещении ущерба, причиненного незаконными действиями органов уголовного преследования, прокуратуры и судебных инстанций;

f) о восстановлении на работе и о взыскании средней заработной платы за весь период вынужденного отсутствия на работе;

g) о взыскании пособий по временной нетрудоспособности и иных выплат социального страхования, предусмотренных законом;

h) о взыскании расходов по предоставлению квалифицированной юридической помощи, гарантируемой государством.

Согласно части (1) ст. 60 ИК РМ исполнительное производство возбуждается по заявлению взыскателя или, в предусмотренных настоящим кодексом случаях, – по представлению судебной инстанции с предъявлением ею исполнительного документа к исполнению.

Согласно части (3) ст. 60 ИК РМ судебный исполнитель в 3-дневный срок со дня получения исполнительного документа выносит определение о возбуждении исполнительного производства и направляет его сторонам исполнительного производства не позднее чем в 3-дневный срок со дня его вынесения с предложением об исполнении должником исполнительного документа в 15-дневный срок, без принятия действий по приведению в исполнение исполнительного документа. К определению о возбуждении исполнительного производства прилагается ведомость расчета расходов по исполнению, связанных с внесением платы за начало и архивирование исполнительного дела. Должнику направляется также заверенная судебным исполнителем копия исполнительного документа. Исчисление срока начинается с момента сообщения должнику определения о возбужде-

нии исполнительного производства в соответствии со ст. 67 настоящего кодекса.

Если должник в установленный частью (3) ст. 60 ИК РМ 15-дневный срок исполнит исполнительный документ, судебный исполнитель взыскивает с должника 20 лей расходов за начало исполнительного дела и 60 лей расходов за архивирование исполнительного дела, а также 50% гонорара судебного исполнителя, установленного ст. 38 ИК РМ.

Согласно части (3¹) ст. 60 ИК РМ в случае исполнительных документов немедленного исполнения, за исключением указанного в ст. 27 настоящего кодекса, судебный исполнитель предлагает должнику исполнить исполнительный документ в 3-дневный срок, не предпринимая действий по приведению в исполнение исполнительного документа в этот срок.

Согласно части (1) ст. 38 ИК РМ если законом не предусмотрено иное, гонорар судебного исполнителя взыскивается с должника на основании вынесенного судебным исполнителем определения во всех случаях полного или частичного погашения обязательства, установленного в исполнительном документе, или прекращения исполнительного производства.

Согласно части (2) ст. 38 ИК РМ для исполнительных документов денежного характера гонорар судебного исполнителя рассчитывается в процентном отношении к сумме погашенного долга следующим образом:

a) по суммам, не превышающим 100000 леев, гонорар составляет 10 % от погашенной суммы. Во всех случаях, за исключением исполнительных документов о взыскании периодических платежей и штрафов, гонорар должен составлять не менее 500 леев. В случае исполнительных документов о взыскании штрафов гонорар должен составлять не менее 200 леев;

b) по суммам от 100001 лея до 300000 леев гонорар составляет 10000 леев плюс 5 % от суммы, превышающей 100001 лей;

c) по суммам, превышающим 300000 леев, гонорар составляет 20000 леев плюс 3 % от сумм, превышающих 300000 леев, при этом он не может быть более 300000 леев.

Считаем необходимым изменить часть (2) ст. 38 ИК РМ, предусмотрев,

что гонорар судебного исполнителя не должен превышать 100 000 лей.

Согласно части (4) ст. 38 ИК РМ в случае прекращения исполнительного производства по иным, чем предусмотренным в части (1), основаниям, выплата гонорара производится следующим образом:

a) в случае, предусмотренном в пункте b) ст. 83, гонорар выплачивается должником с применением коэффициента 0,7 к обычному размеру гонорара;

b) в случае, предусмотренном в пункте e) ст. 83, гонорар выплачивается взыскателем;

c) в случае смерти взыскателя, признания его безвестно отсутствующим или объявления его умершим, когда требование не допускает правопреемства, гонорар выплачивается должником исходя из размера долгового обязательства;

d) в случае смерти должника, признания его безвестно отсутствующим или объявления его умершим, когда обязательство не может перейти к правопреемникам должника, гонорар выплачивается правопреемниками исходя из размера долгового обязательства;

e) в случае, предусмотренном в пункте g) ст. 83, гонорар выплачивается взыскателем исходя из размера требования;

f) в случае исполнения исполнительного документа в срок, предусмотренный частью (3) ст. 60, гонорар выплачивается должником в размере 50 % от его обычного размера.

Считаем, что пункт f) ст. 38 ИК РМ следует изменить, предусмотрев, что в случае исполнения должником исполнительного документа в 15-дневный срок, установленный частью (3) ст. 60 ИК РМ, гонорар выплачивается должником в размере 20% от его обычного размера.

Авторы обращают внимание на необходимость изменения ст. 89 ИК РМ, согласно которой не обращается взыскание на:

1) имущество, необходимое должнику–физическому лицу и членам его семьи сугубо для личного пользования или использования в быту:

a) одежду – на каждое лицо: одно зимнее пальто, одно демисезонное пальто, один зимний и один летний костюм (для мужчин), два летних и два зимних платья или костюма (для женщин), одна шляпа и одна зимняя шапка, два летних и два зимних

платка (для женщин), другая одежда, длительное время находившаяся в употреблении и не представляющая ценности;

b) обувь, белье, постельные принадлежности, кроме предметов, сделанных из драгоценных материалов, а также предметов, имеющих художественную ценность;

c) все детские принадлежности;

d) мебель – по одной кровати и одному стулу на каждое лицо, один стол, один шкаф на семью;

e) семейные иконы и портреты, обручальные кольца;

f) ордена, медали, другие отличительные знаки, которыми награждены должник или члены его семьи;

g) вещи (в том числе пособия и книги), необходимые должнику для дальнейшего осуществления профессиональной деятельности;

h) специальные транспортные средства для лиц с ограниченными возможностями и вещи, необходимые лицам с ограниченными возможностями и больным и предназначенные для ухода за ними;

i) продукты питания в количестве, необходимом для должника и членов его семьи в течение трех месяцев;

j) топливо, необходимое для приготовления пищи и отопления жилища семьи в холодное время года;

2) семена сельскохозяйственных культур, необходимые для проведения посева и посадки, в количестве, необходимом должнику и его семье для личного пользования, если они принадлежат должнику – физическому лицу, деятельность которого не связана с их производством или продажей;

3) корм для скота, на который

не обращалось взыскание, необходимый до сбора новых кормов или, в зависимости от обстоятельств, до выгона на пастбища;

5) имущество, относящееся к публичной сфере государства или административно-территориальных единиц;

6) иное имущество, на которое согласно закону не может быть обращено взыскание.

Статья 89 ИК РМ не допускает обращать взыскание на мебель (кровать, стулья, стол, шкаф), но допускает обращать взыскание на единственное жилое помещение, в котором проживает должник и члены его семьи, в том числе и несовершеннолетние дети.

Статья 89 ИК РМ противоречит части (1) ст. 47 Конституции РМ, принятой 29 июля 1994 года, согласно которой государство обязано принимать меры для обеспечения любому человеку достойного жизненного уровня, потребного для поддержания здоровья и благосостояния его самого и его семьи, в том числе пищи, одежды, жилища, медицинского ухода и необходимого социального обслуживания. [3]

Статью 89 ИК РМ, позволяющую выселить на улицу должника и членов его семьи вместе с кроватями, стульями, столом и шкафом, нельзя признать ни справедливой, ни гуманной.

Низкие пенсии и заработные платы, высокие тарифы на коммунальные и другие услуги не позволяют большинству граждан оплачивать эти услуги.

А ст. 89 ИК РМ разрешает обратиться взыскание на единственное

жилое помещение должника и выселить его без предоставления другой жилой площади, т.е. выселить должника и членов его семьи на улицу вместе с предметами мебели (кровать, стулья, стол и шкаф), которые не могут заменить человеку крышу над головой.

Человек, лишенный жилья, не может реализовать права и свободы, установленные Конституцией РМ, Конвенцией о защите прав человека и основных свобод от 4 ноября 19950 года и Протоколами к этой Конвенции.

Статья 89 ИК РМ противоречит также ст. 5 ИК РМ, в соответствии с которой порядок и условия приведения исполнительных документов в исполнение устанавливаются на основе принципа соблюдения прав человека и не могут иметь целью причинение физических и нравственных страданий или материального ущерба.

Разве можно признать гуманной ст. 89 ИК РМ, позволяющую выселить за долги должника и членов его семьи из единственного жилого помещения, оставив им в утешение кровати, стулья, стол и шкаф, которыми люди, лишенные законом жилья, не могут пользоваться.

Даже советское «тоталитарное» законодательство в большей мере защищало право на жилище.

Для сравнения приведем Приложение 1 Перечень видов имущества, на которое не может быть обращено взыскание по исполнительным документам к Гражданскому процессуальному кодексу Молдавской ССР, утвержденному законом МССР от 26.12.1964 года.

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

ПЕРЕЧЕНЬ ВИДОВ ИМУЩЕСТВА, НА КОТОРОЕ НЕ МОЖЕТ БЫТЬ ОБРАЩЕНО ВЗЫСКАНИЕ ПО ИСПОЛНИТЕЛЬНЫМ ДОКУМЕНТАМ

Взыскание по исполнительным документам не может быть обращено на следующие виды имущества и предметы, принадлежащие должнику на праве личной собственности или являющиеся долей в общей собственности, необходимые для должника и лиц, находящихся на его иждивении:

1. Жилой дом с хозяйственными постройками или отдельные его части - у лиц, основным занятием которых является сельское хозяйство, если должник и его семья постоянно

в нем проживают, кроме случаев, когда взыскивается ссуда, выданная банком на строительство дома.

2. У лиц, основным занятием которых является сельское хозяйство, - единственная корова, при отсутствии коровы - единственная телка; в хозяйствах, не имеющих ни коровы, ни телки - единственная коза, овца или свинья; у колхозников кроме того - овцы, козы и свиньи в пределах половинной нормы, установленной для колхозного двора Уставом колхоза, а также домашняя птица.

3. Корм для скота, необходимый до сбора новых кормов или до выгона на пастбища.

4. У лиц, основным занятием которых является сельское хозяйство, - семена, необходимые для очередного посева.

5. Предметы домашней обстановки, утвари, одежды, необходимые для должника и состоящих на его иждивении лиц:

1) одежда - на каждое лицо: одно летнее или осеннее пальто, одно зимнее пальто или тулуп, один зим-

ний костюм (для женщин два зимних платья, один летний костюм, два летних платья), головные уборы по одному на каждый сезон (для женщин, кроме того, два летних платка и один теплый платок или шаль), другая одежда и головные уборы, длительное время находившиеся в употреблении и не представляющие ценности;

2) обувь, белье, постельные принадлежности, кухонная и столовая утварь, находившиеся в употреблении (за исключением предметов, сделанных из драгоценных материалов, а также предметов, имеющих художественную ценность);

3) мебель - по одной кровати и стулу на каждое лицо, один стол, один шкаф и один сундук на семью;

4) все детские принадлежности.

6. Продукты питания в количестве, необходимом для должника и его семьи до нового урожая, если основным занятием должника является сельское хозяйство, а в остальных случаях - продукты питания и деньги на общую сумму в размере месячной заработной платы должника, но не менее ста рублей.

7. Топливо, необходимое для приготовления пищи и отопления жилого помещения семьи в течение отопительного сезона.

8. Инвентарь (в том числе пособия и книги), необходимый для продолжения профессиональных занятий должника, за исключением случаев, когда должник приговором судебной инстанции лишен права заниматься соответствующей деятельностью или когда инвентарь использовался им для незаконного занятия промыслом.

9. Паевые взносы в кооперативных организациях, если должник не исключается из состава членов кооператива.

10. В случае обращения взыскания по исполнительным документам на долю должника в совместном имуществе колхозного двора или хозяйства граждан, занимающихся индивидуальной трудовой деятельностью в сельском хозяйстве размер определяется после исключения из этого имущества: жилого дома, в котором проживают члены двора, с хозяйственными постройками, семяна, необходимых для очередного посева одной коровы, а при отсутствии коровы - одной телки (а в колхозном дворе также овец, коз, свиней и до-

машней птицы в пределах половинной нормы, установленной Уставом сельскохозяйственной артели), и корма, необходимого для остающегося скота.[4, с. 546-548]

Сравнение этих нормативных актов свидетельствует о том, что право на жилище физических лиц, основным занятием которых было сельское хозяйство, советским законодательством было защищено.

Считаем, что ст. 89 ИК РМ, противоречащую Конституции РМ, следует изменить, предусмотрев, что не допускается обращение взыскания:

1. на единственное жилое помещение должника, в котором он проживает,

2. на единственный холодильник,

3. на единственный телевизор,

4. на единственную корову.

Статьи 161-162 ИК РМ затрудняют реализацию права на свободный доступ к правосудию, гарантированного ст. 20 Конституции РМ.

В части (1) ст. 161 ИК РМ указано: «Исполнительные акты, составленные судебным исполнителем, или действия/ бездействие такового могут быть обжалованы сторонами и другими участниками исполнительного производства, а также третьими лицами, полагающими, что исполнительные акты или действия/бездействие судебного исполнителя нарушили их охраняемое законом право. Исполнительные акты, составленные судебным исполнителем, не могут быть обжалованы, если с момента их составления прошло более 6 месяцев».

Из содержания части (1) ст. 161 ИК РМ видно, что второе предложение части (1) ст. 161 ИК РМ ограничивает срок обжалования исполнительных актов, составленных судебным исполнителем, 6-месячным сроком со дня их составления, независимо от того, по каким причинам взыскатель или должник пропустили этот срок.

Довольно часто судебные исполнители не направляют должникам и взыскателям копии исполнительных актов, нарушая ст. 67 ИК РМ.

Считаем, что второе предложение части (1) ст. 161 ИК РМ следует отменить как противоречащее ст. 20 Конституции РМ и ст. 6 Конвенции о защите прав человека и основных свобод от 4 ноября 1950 года.

Согласно части (2) ст. 162 ИК РМ

лицо может восстановить срок обжалования в соответствии с положениями Гражданского процессуального кодекса. Срок обжалования не может быть восстановлен лицом, если со дня вынесения или отказа в вынесении решения по обжалуемому акту прошло более 6 месяцев.

Считаем, что второе предложение части (2) ст. 162 ИК РМ следует отменить как явно нарушающее ст. 20 Конституции РМ, гарантиующую право на свободный доступ к правосудию.[5, с. 310-311]

Библиография

1. Официальный монитор РМ № 214-220 от 05.11.2010 г.
2. Официальный монитор РМ № 285-XV от 03.08.2018 г.
3. Официальный монитор РМ № 1 от 12.08.1994 г.
4. «Кодул де Прочедуре чивиле ал РССМ», 1988 г., стр. 546-548
5. Сосна А. Защита отдельных прав и свобод человека, «Защита прав человека». Научно-практическая конференция, Комрат, 2018 г., стр. 310-311

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Б. СОСНА,
доктор права, и.о. профессора
Комратского университета
Молдовы, ведущий научный
сотрудник Института юридических,
политических и социологических
исследований, sosnaboris@mail.ru

Р. МОРОЗ,
Doctor Honores Causa, прокурор
Хынчештского района

Information about authors
B. SOSNA,
Doctor of Law, Acting Professor
at Comrat University of Moldova,
Leading Researcher at the Institute
of Legal, Political and Sociological
Research, sosnaboris@mail.ru

R. MOROZ,
Doctor Honores Causa, Prosecutor of
the Hincesti District

CZU: 341.1

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВОЕ СУДЕБНОЕ РАЗБИРАТЕЛЬСТВО В РАЗУМНЫЙ СРОК

Александру СОСНА,

доктор права, преподаватель юридического факультета Молдавского государственного университета

Ремус МОРОЗ,

Doctor honoris causa, прокурор Хынчешского района

Каждый человек имеет право при определении его гражданских прав и обязанностей или при рассмотрении любого уголовного обвинения, предъявляемого ему, на справедливое и публичное разбирательство дела в разумный срок независимым и беспристрастным судом, созданным на основании закона. Судебное решение объявляется публично, однако пресса и публика могут не допускаться на судебные заседания в течение всего процесса или его части по соображениям морали, общественного порядка или государственной безопасности в демократическом обществе, а также когда того требуют интересы несовершеннолетних или для защиты частной жизни сторон, или — в той мере, в какой это, по мнению суда, строго необходимо — при особых обстоятельствах, когда гласность нарушала бы интересы правосудия (Конвенция о защите прав человека и основных свобод).

Эта статья была подготовлена Институтом демократии (Молдова). Данная статья финансируется Европейским Союзом в рамках EIDHR. Мнения, выраженные в статье, не обязательно отражают точку зрения Европейского Союза.

Ключевые слова: НПО, право на свободный доступ к правосудию, право на справедливое судебное разбирательство в разумный срок, исковое заявление, апелляционная жалоба, кассационная жалоба, Европейский суд по правам человека, Молдова, пытки, Институт демократии.

THE RIGHT TO A FAIR TRIAL WITHIN A REASONABLE TIME

In the determination of his civil rights and obligations or of any criminal charge against him, everyone is entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law. Judgment shall be pronounced publicly but the press and public may be excluded from all or part of the trial in the interests of morals, public order or national security in a democratic society, where the interests of juveniles or the protection of the private life of the parties so require, or to the extent strictly necessary in the opinion of the court in special circumstances where publicity would prejudice the interests of justice (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms).

This article was prepared by the Institute for Democracy (Moldova). This article is funded by the European Union (European Instrument for Democracy and Human Rights). Opinions expressed in the article do not necessarily represent those of the European Union.

Keywords: NGOs, Right to free access to justice, Right to a fair trial within a reasonable time, Appeal, Cassation, European Court of Human Rights, Moldova, Torture, Institute for Democracy.

DREPTUL LA UN PROCES ECHITABIL ÎNTR-UN TERMEN REZONABIL

Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil, în mod public și într-un termen rezonabil a cauzei sale, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî, fie asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa. Hotărârea trebuie să fie pronunțată în mod public, dar accesul în sala de ședință poate fi interzis presei și publicului pe întreaga durată a procesului sau a unei părți a acestuia în interesul moralității, al ordinii publice ori a securității naționale într-o societate democratică, atunci când interesele minorilor sau protecția vieții private a părților la proces o impun, sau în măsura considerată absolut necesară de către instanță atunci când, în împrejurări speciale publicitatea ar fi de natură să aducă atingere intereselor justiției (Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale)

Acest articol a fost pregătit de Institutul pentru Democrație (Moldova). Acest articol este finanțat de Uniunea Europeană în cadrul EIDHR. Părerile expuse în acest articol nu prezintă neapărat și părerea Uniunii Europene.

Cuvinte-cheie: ONG, dreptul la acces liber la justiție, dreptul la un proces echitabil într-un termen rezonabil, declarația de revendicare, recursul, recursul, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Moldova, torture, Institutul pentru Democrație.

Изложение основного материала. Право на справедливое судебное разбирательство в разумный срок гарантировано ст. 6 Конвенции о защите прав человека

и основных свобод, подписанной в Риме 4 ноября 1950 года.

Данная Конвенция и Протоколы к ней были ратифицированы постановлением Парламента РМ №

1298-XIII от 24.07.1997 года. [1]

В пункте 1 ст. 6 Конвенции от 4 ноября 1950 года указано: «Каждый в случае спора о его гражданских правах и обязанностях или при предъяв-

лении ему любого уголовного обвинения имеет право на справедливое и публичное разбирательство дела в разумный срок независимым и беспристрастным судом, созданным на основании закона. Судебное решение объявляется публично, однако пресса и публика могут не допускаться на судебные заседания в течение всего процесса или его части по соображениям морали, общественного порядка или национальной безопасности в демократическом обществе, а также когда того требуют интересы несовершеннолетних или для защиты частной жизни сторон, или - в той мере, в какой это, по мнению суда, строго необходимо - при особых обстоятельствах, когда гласность нарушала бы интересы правосудия».

В пункте 2 ст. 6 Конвенции указано: «Каждый обвиняемый в совершении уголовного преступления считается невиновным, до тех пор, пока его виновность не будет установлена законным порядком».

Согласно части 3 ст. 6 Конвенции каждый обвиняемый в совершении уголовного преступления имеет как минимум следующие права:

а) быть незамедлительно и подробно уведомленным на понятном ему языке о характере и основании предъявленного ему обвинения;

б) иметь достаточное время и возможности для подготовки своей защиты;

в) защищать себя лично или через посредство выбранного им самим защитника или, при недостатке у него средств для оплаты услуг защитника, пользоваться услугами назначенного ему защитника бесплатно, когда того требуют интересы правосудия;

д) допрашивать показывающих против него свидетелей или иметь право на то, чтобы эти свидетели были допрошены, и иметь право на вызов и допрос свидетелей в его пользу на тех же условиях, что и для свидетелей, показывающих против него;

е) пользоваться бесплатной помощью переводчика, если он не понимает языка, используемого в суде, или не говорит на этом языке.

В Республике Молдова довольно часто нарушалось право на справедливое судебное разбирательство в разумный срок, и Европейский Суд по правам человека взыскал с Республики Молдова моральный и материальный ущерб, причиненный нарушением этого права.

Для того, чтобы исключить обращения в Европейский Суд по правам человека с жалобами на нарушение

права на судебное разбирательство в разумный срок Парламент РМ принял закон № 87 от 21.4.2011 года «О возмещении государством вреда, причиненного нарушением права на судопроизводство в разумный срок или права на исполнение судебного решения в разумный срок». [2]

Данный закон вступил в силу 01.07.2011 года, и после этого Европейский Суд по правам человека перестал рассматривать жалобы против Республики Молдова на нарушение права на судебное разбирательство в разумный срок.

С этого времени Европейский Суд по правам человека стал рассматривать только жалобы на несправедливое судебное разбирательство, т.е. жалобы на нарушение права на справедливое судебное разбирательство.

Прежде чем подать такую жалобу в Европейский Суд по правам человека, заявитель должен исчерпать все средства правовой защиты, предусмотренные законами Республики Молдова.

Реализация права на справедливое судебное разбирательство возможна только в случае реализации права лица на свободный доступ к правосудию, которое гарантировано ст. 20 Конституции РМ

Если судебные инстанции незаконно откажут лицу в принятии и рассмотрении его искового заявления, очевидно, что право этого лица на справедливое судебное разбирательство будет нарушено.

Согласно ст. 20 Конституции РМ любое лицо имеет право на эффективное восстановление в правах компетентными судами в случае нарушения его прав, свобод и законных интересов.

Ни один закон не может ограничить доступ к правосудию. [3]

Право на свободный доступ к правосудию установлено также ст. 5 Гражданского процессуального кодекса Республики Молдова (далее – ГПК РМ) № 225-XV от 30.05.2003 года, согласно которой всякое заинтересованное лицо вправе в установленном законом порядке обратиться в судебную инстанцию за защитой нарушенных или оспариваемых прав, свобод и законных интересов.

Ни одному лицу не может быть отказано в судебной защите по мотивам отсутствия законодательства, несовершенства, противоречивости или неясности действующего законодательства.

Отказ одной из сторон от права обращения в суд путем предвари-

тельного заключения соглашения не имеет юридических последствий, за исключением случаев заключения в соответствии с законом арбитражно-соглашения. [4]

Право на свободный доступ к правосудию установлено и ст. 39 Административного кодекса Республики Молдова (далее – АК РМ) № 116 от 19.07.2018 года, согласно которой судебный контроль за административной деятельностью гарантирует и не может быть ограничен.

Любое лицо, чье право нарушено органом публичной власти в смысле ст. 17 или неудовлетворением заявления в установленный законом срок, может обратиться в компетентную судебную инстанцию. [5]

Реализации права на свободный доступ к правосудию, а, следовательно, и реализации права на справедливое судебное разбирательство препятствуют, в частности, :

1. статьи 166-167 ГПК РМ,

2. статьи 161-63 Исполнительного кодекса Республики Молдова .

Согласно части (2) ст. 166 ГПК РМ исковое заявление должно содержать:

а) наименование судебной инстанции, в которую подается заявление;

б) имя или наименование истца, его место жительства или место нахождения, государственный идентификационный номер (IDNO) для юридических лиц и индивидуальный идентификационный номер (IDNP) для физических лиц; если истцом является юридическое лицо – его банковские реквизиты, имя представителя и его адрес в случае, когда заявление подается представителем; если истец проживает за рубежом, – адрес в Республике Молдова, по которому ему могут направляться все сообщения о процессе;

б¹) номер телефона и другие контактные данные истца-физического лица; номер телефона, адрес электронной почты, зарегистрированный в Интегрированной программе управления делами, и другие контактные данные истца-юридического лица;

с) имя или наименование ответчика, его место жительства или место нахождения;

с¹) номер телефона, факса, адрес электронной почты или другие контактные данные ответчика, если истец располагает такой информацией;

с²) фамилию, имя, адрес, номер телефона, адрес электронной почты, зарегистрированный в Интегрированной программе управления де-

лами, и другие контактные данные представителя истца;

d) в чем заключается нарушение или угроза нарушения прав, свобод или законных интересов истца и его требование;

e) фактические и правовые обстоятельства, на которых истец основывает свое требование, и все доказательства, которыми располагает истец на момент подачи заявления;

e¹) перечень прилагаемых доказательств;

e²) перечень истребуемых доказательств;

e³) ходатайства об истребовании доказательств, назначении экспертизы, назначении/отводе эксперта, другие заявленные ходатайства;

f) требование истца к ответчику;

g) цену иска, если иск подлежит оценке;

h) сведения о соблюдении досудебного порядка разрешения спора, если таковой установлен законом для такого рода споров или предусмотрен договором сторон;

i) перечень прилагаемых к заявлению документов.

На наш взгляд, следует отменить пункты b¹), c¹) ст. 166 ГПК РМ, т.к. требования, чтобы истец указал в исковом заявлении свой телефон, факс и адрес электронной почты, а также телефон, факс и адрес электронной почты ответчика, являются явно излишними и способствуют нарушению права на свободный доступ к правосудию.

Нарушение права на свободный доступ к правосудию способствует часть (1) ст. 167 ГПК РМ № 225-XV от 30.05.2003 года, в соответствии с которой к исковому заявлению прилагаются:

a) копии исковых заявлений и письменных доказательств, удостоверенные стороной под собственную ответственность, по числу участвующих в деле ответчиков и третьих лиц, если они у них отсутствуют, и ряд копий для судебной инстанции. Копии сертифицируются стороной на соответствие оригиналу. Если письменные доказательства и исковое заявление составлены на иностранном языке, судебная инстанция распоряжается о представлении их в переводе в установленном законом порядке;

a¹) копия удостоверения личности истца—физического лица;

b) документы, подтверждающие уплату государственной пошлины;

c) документы, подтверждающие обстоятельства, на которых истец основывает свое требование, копии

этих документов для ответчиков и третьих лиц, если они у них отсутствуют;

d) документы, подтверждающие соблюдение досудебного порядка разрешения спора, если таковой установлен законом или предусмотрен договором сторон;

e) документ, удостоверяющий полномочия представителя.

f) копия ходатайства об истребовании доказательств;

g) копия ходатайства о назначении экспертизы;

h) копия ходатайства о назначении/отводе эксперта;

i) копии других заявленных ходатайств.

Пункт a¹) части (1) ст. 167 ГПК РМ требует, чтобы истец - физическое лицо приложил к исковому заявлению копию своего удостоверения личности.

На наш взгляд, пункт a¹) части (1) ст. 167 ГПК РМ следует отменить как явно излишний.

Праву на свободный доступ к правосудию препятствуют и ст. 161-162 ИК РМ.

Согласно части (1) ст. 161 Исполнительного кодекса Республики Молдова (далее – ИК РМ) № 443-XV от 24.12.2004 года (в редакции закона РМ № 143 от 02.07.2010 года) исполнительные акты, составленные судебным исполнителем, или действия/ бездействие такового могут быть обжалованы сторонами и другими участниками исполнительного производства, а также третьими лицами, полагающими, что исполнительные акты или действия/бездействие судебного исполнителя нарушили их охраняемое законом право. Исполнительные акты, составленные судебным исполнителем, не могут быть обжалованы, если с момента их составления прошло более 6 месяцев.[6]

Часть (1) ст. 161 ИК РМ явно нарушает право на свободный доступ к правосудию, запрещая обжалование исполнительных актов, составленных судебным исполнителем, если с момента их составления прошло более 6 месяцев.

Как правило, законами предусмотрено, что и действия (бездействия) физических и юридических лиц могут быть обжалованы в течение определенных сроков, которые начинают течь с момента, когда лицо узнало или должно было узнать о нарушении своего права.

Часть (1) ст. 161 ИК РМ в нарушение ст. 20 Конституции РМ и ст. 5 ГПК РМ ограничивает 6-месячным

сроков право на обжалование исполнительных актов судебного исполнителя.

На наш взгляд, второе предложение части (1) ст.161 ИК РМ следует отменить как противоречащее ст. 20 Конституции РМ, ст. 6 Конвенции о защите прав человека и основных свобод.

Согласно части (1) ст. 162 ИК РМ исполнительные акты, составленные судебным исполнителем, могут быть обжалованы участниками исполнительного производства в 15-дневный срок со дня совершения действия или отказа совершить определенные действия, если законом не предусмотрено иное. Третьи лица, не принимавшие участия в исполнительном производстве, могут обжаловать исполнительные акты, составленные судебным исполнителем, в 15-дневный срок со дня, когда они узнали или должны были узнать о них.

Часть (1) ст. 162 ИК РМ противоречит части (7) ст. 67 ИК РМ, в соответствии с которой сроки обжалования исчисляются со дня, указанного в уведомлении о получении, в подтверждении о передаче документа или в протоколе о вручении его лицам, указанным в частях (2) и (3) настоящей статьи, или со дня сообщения акта в порядке, установленном в части (4) настоящей статьи.

Согласно части (2) ст. 162 ИК РМ лицо может восстановить срок обжалования в соответствии с положениями ГПК РМ. Срок обжалования не может быть восстановлен лицом, если со дня вынесения или отказа в вынесении решения по обжалуемому акту прошло более 6 месяцев.

На наш взгляд, второе предложение части (2) ст. 167 ИК РМ следует отменить как нарушающее право на свободный доступ к правосудию и право на справедливое судебное разбирательство.

Условия приемлемости жалобы, подаваемой в Европейский Суд по правам человека, установлены ст. 35 Конвенции, в которой указано: «Суд может принимать дело к рассмотрению только после того, как были исчерпаны все внутренние средства правовой защиты, как это предусмотрено общепризнанными нормами международного права, и в течение шести месяцев с даты вынесения национальными органами окончательного решения по делу.

Суд не принимает к рассмотрению никакую индивидуальную жалобу, поданную в соответствии со ст. 34, если она:

a) является анонимной; или

б) является по существу аналогичной той, которая уже была рассмотрена Судом, или уже является предметом другой процедуры международного разбирательства или урегулирования, и если она не содержит новых относящихся к делу фактов.

Суд объявляет неприемлемой любую индивидуальную жалобу, поданную в соответствии со ст. 34, если сочтет ее несовместимой с положениями настоящей Конвенции или Протоколов к ней, явно необоснованной или злоупотреблением правом подачи жалобы».

Анализируя доктрину и практику в области условий приемлемости, можно выделить следующие критерии:

1. Критерий *ratione materiae* означает, что обращение в Европейский Суд возможно только в случае нарушения того права, которое предусмотрено Конвенцией и определенными статьями протоколов к ней.

2. Критерий *ratione temporis* означает, что в Европейском Суде могут быть рассмотрены только те обращения, которые касаются обстоятельств, произошедших после того, как страна попала под юрисдикцию Европейского Суда.

3. Критерий *ratione loci* подразумевает нарушение права на территории, которая находится под юрисдикцией Европейского Суда.

4. Критерий *ratione personae* – жалоба может быть подана только тем лицом, непосредственно чье право было нарушено.

5. Критерий исчерпания внутренних средств защиты означает, что заявитель обязан исчерпать эффективные средства правовой защиты, существующие во внутреннем праве его государства.

6. Критерий шестимесячного срока предусматривает обращение в Европейский Суд не позднее 6 месяцев с момента принятия окончательного судебного решения.

7. Критерий обоснованности жалобы означает, что жалоба должна быть обоснованной, то есть именно на заявителя ложится бремя доказывания своего нарушенного права со стороны государства. [7, с. 21]

Все вышеперечисленные критерии нам представляется удачным классифицировать в категорию «позитивных». Но есть и негативные критерии – какой жалоба не должна быть, чтобы ее приняли к рассмотрению:

8. Жалоба не должна быть анонимной;

9. Жалоба не должна содержать оскорбительных высказываний;

10. Нельзя подавать жалобы по одному и тому же поводу одновременно в два (и более) международных органа, например, в Европейский Суд по правам человека и в Комитет по правам человека ООН.

Представляется необходимым рассмотреть каждый критерий подробнее.

Критерий *ratione materiae* предполагает, что жалоба, которая направлена в адрес Европейского Суда, касается именно тех прав, которые перечислены в Конвенции и протоколах к ней. Но для признания соблюдения этого требования недостаточно простого указания на нарушение той или иной статьи Конвенции. Практика Европейского Суда выработала определенные концепции в отношении каждого из прав, предусмотренных Конвенцией, поэтому нарушение права должно соотноситься с этой концепцией. Данный критерий тесно связан с понятием предметной компетенции Европейского Суда.

Критерий *ratione temporis* (обстоятельства времени) означает, что государство принимает на себя обязательство исполнять тот или иной международный договор только с момента его подписания и ратификации. Ввиду того, что международные договоры и, в частности, Конвенция о защите прав человека и основных свобод 1950 г., не имеют обратной силы, Европейский Суд по правам человека рассматривает в качестве субъектов подаваемых ему жалоб только тех лиц, которые пострадали от правонарушений государства-члена Совета Европы после подписания и ратификации им Конвенции. Для Республики Молдова такой точкой отсчета является 24 июля 1997 г., когда Конвенция была ратифицирована. Следовательно, совершенно бессмысленно обращаться в Европейский Суд, обжалуя события, которые произошли, например, в 1996 г., даже если они являются самым наглядным примером нарушения прав человека.

Понятие критерия *ratione loci* (обстоятельства места) напрямую связано с предыдущим критерием. Это обстоятельство означает, что факт нарушения права должен произойти на той территории, которая находится под юрисдикцией одного из государств, являющихся членами Совета Европы и, соответственно, подписавших и ратифицировавших Конвенцию о защите прав человека и основных свобод. Иными словами,

нарушение прав человека, например, нарушение свободы слова, должно произойти на территории Республики Молдова или любого другого государства-участника Совета Европы. Но обжаловать нарушение свободы слова, произошедшее, скажем, на территории Республики Беларусь, нельзя, так как это государство не является членом Совета Европы и юрисдикция органов Совета Европы на эту территорию не распространяется. Осуществление юрисдикции является необходимым условием признания договаривающегося государства ответственным за вмененные ему деяния, ставшие основанием для подачи жалобы на нарушение прав и свобод, закрепленных в Конвенции.

Гораздо более сложным является вопрос ответственности государства за действия его государственных органов, совершенные не на территории этого государства. По этому поводу практика Европейского Суда по правам человека признала, что действия, приведшие к нарушению прав человека, совершенные не на территории государства-участника, не исключают ответственности государства за нарушения. Это связано с тем, что Конвенция при определении ответственности государства использует принцип его юрисдикции, а действия официальных органов могут быть совершены и на территории другого государства.

Критерий *ratione personae* устанавливает правила в отношении того, кто именно и против кого может жаловаться в Европейский Суд по правам человека и кто может быть ответчиком. Данный критерий также предполагает, что индивидуальная жалоба должна быть подана субъектом, который наделен правом на обращение в Европейский Суд. В соответствии со ст. 34 Конвенции, Суд может принимать жалобы от любого физического лица, любой группы частных лиц или любой неправительственной организации. В контексте ст. 1 Конвенции право физических лиц на обращение в Европейский Суд с индивидуальной жалобой имеет обязательным условием то обстоятельство, что заявитель на момент совершения предполагаемого нарушения находился под юрисдикцией государства-ответчика. При этом в научной литературе отмечается, что право на обращение не обусловлено наличием у заявителя гражданства государства, на которое подается жалоба, а также не зависит от правоспособности и дееспособности физического лица [8, с.39].

Критерий исчерпания внутригосударственных средств правовой защиты выступает в качестве обязательного условия при обращении в Европейский Суд по правам человека. Также он является одним из самых спорных и дискуссионных в юридической литературе. Исчерпание внутригосударственных средств правовой защиты закреплено в Конвенции ООН против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания от 10 декабря 1984 года [9, с.38], в Международной Конвенции о ликвидации всех форм расовой дискриминации от 21 декабря 1965 года [10, с.72], и в других документах универсального и регионального характера по правам человека, предусматривающих контрольный механизм с правом подачи индивидуальной жалобы.

Для того чтобы выяснить суть данного критерия, нужно совершить краткий экскурс в историю возникновения данного правила. Идея необходимости исчерпать местные средства защиты и впоследствии обратиться к международному правосудию прослеживается начиная, по крайней мере, с IX столетия и встречается в соглашениях между императором Лотаром I и Венецией в 840 года. [11, с.2] По мнению Д. Кукош, критерий исчерпания внутригосударственных средств правовой защиты обязан своим происхождением дипломатической защите граждан за рубежом – в той сфере, где он впервые появился. Это правило прочно утвердилось и в дипломатической практике, и в международном праве. [12, р.22]

Исчерпание внутригосударственных средств правовой защиты подразумевает, что заявитель, права которого нарушены, должен сначала обратиться в суд своего государства за защитой своих прав. С нашей точки зрения, данный критерий является стимулом для лица, чьи права нарушены, получить полноценную защиту в своем государстве. И если механизм защиты нарушенных прав не оказался эффективным, только тогда обращаться в Европейский Суд. Презюмируется, что нарушение прав человека является некой оплошностью со стороны государства, поэтому государству предоставляется возможность исправить свою оплошность через вынесение судебного решения, на основе которого будут восстановлены нарушенные права. Этот критерий обо-

снован принципом, в соответствии с которым государство должно иметь возможность исправить предполагаемое нарушение прежде, чем дело будет рассматриваться в Европейском Суде. [13, с. 391]

Государство освобождается от ответственности перед международным органом за свои действия, пока у него есть возможность рассмотреть соответствующее дело в рамках собственной правовой системы. Важный аспект этого правила состоит в том, что система правовой защиты, действующая в рамках Конвенции, является субсидиарной по отношению к национальным системам защиты прав человека. [14, с.21]

В том случае, когда заявитель обратился к юридической помощи на национальном уровне, но в ней ему было отказано на основании того, что дело не увенчается успехом, мотив отказа обоснован и достаточен. [15, р.80]

Однако Европейский Суд может принять жалобу и при неисчерпании внутригосударственных средств защиты, если будет доказано, что обращение к ним является неэффективным. В связи с этим основным критерием, которым руководствуется Европейский Суд по правам человека, определяя, какие средства правовой защиты были исчерпаны внутри государства, является их эффективность.

Эффективность средства правовой защиты складывается из трех составляющих:

1. возможности заявителя по собственной инициативе возбудить процедуру рассмотрения нарушения прав человека;

2. возможности рассмотрения дела по существу;

3. возможности получить судебное решение с определением прав и обязанностей, а также правового статуса заявителя. [16, с.31]

Для того чтобы определить, были ли на практике предоставлены заявителю эффективные средства правовой защиты и, в исключительном случае, можно ли считать, что он их исчерпал, также следует принять во внимание продолжительность процесса и срок, который истек после наступления оспариваемых фактов. [17]. Национальные средства правовой защиты должны быть эффективными в том смысле, что, прибегнув к ним, заявитель может добиться реального исправления допущенных в отношении его нарушений. [18]

Библиография

1. Официальный монитор РМ № 54-59, 1997 г.
2. Официальный монитор РМ № 107-109 от 01.07.2011 г.
3. Официальный монитор РМ № 1 от 12.08.1994 г.
4. Официальный монитор РМ № 285-294 от 03.08.2018 г.
5. Официальный монитор РМ № 309-320 от 17.08.2018 г.
6. Официальный монитор РМ № 214-220 от 05.11.2010 г.
7. Сосна А. О некоторых проблемах защиты основных прав и свобод Европейским Судом по правам // Международное и частное право. 2009. № 2(47). С. 21.
8. Курдюков Д. Г. Право на индивидуальную жалобу по Конвенции о защите прав человека и основных свобод 1950 г. // Московский журнал международного права. 2003. № 2. С. 39.
9. Кисеев Н. Конституционная юрисдикция в Республике Молдова: размышления и практические рекомендации // Reintegrarea Moldovei. Chișinău, 2005. С. 38.
10. Колосов Ю. М., Кривчикова Э. С. Действующее международное право. Москва, 1999. С. 72.
11. Самович Ю. В. Становление института защиты прав и свобод индивида в международном праве // Международное право и права человека. 2006. № 1. С. 2.
12. Cucuș D. The European Convention of Human Rights and the Exhaustion of local remedies under the European Court for the protection of Human Rights and fundamental freedoms // Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale. 2007. № 1-2(6). P. 22.
13. Ефименко О. С. Механизм судебной защиты прав человека // Научные труды Российской Академии юридических наук. Вып. 6. Т.2. Москва, 2006. С. 391
14. Туманов В. А. Европейский Суд по правам человека. Москва, 2001. С. 21.
15. Luke Clements, Nuala Mole, Alan Simmons. Drepturile Europene ale omului: înaintarea unei cauze pe baza Convenției. București, 2005. P. 80.
16. Стецовский Ю. И. Европейский Суд по правам человека и адвокатура // Адвокат. 2006. № 4. С. 31.
17. Маковой П. Исследование: Свобода выражения и диффамация: буква закона и реальное положение дел. http://www.api.md/files/defaimare_rus.pdf
18. Ефименко О. С. Механизм судебной защиты прав человека // Научные труды Российской Академии юридических наук. Вып. 6. Т.2. Москва, 2006. С. 391.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ:

Александру СОСНА,
доктор права, преподаватель
юридического факультета
Молдавского госуниверситета,
alexandru_sosna@mail.ru

Ремус МОРОЗ,
Doctor honoris causa, прокурор
Хынчешского района

УДК 32.019.5

ОБОБЩЕНИЕ МИРОВОГО ОПЫТА ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ СОЦИАЛЬНОЙ МОБИЛЬНОСТИ МОЛОДЕЖИ

Ярослав Николаевич БИЛЯЕВ,

аспирант кафедры социальной и гуманитарной политики Национальной академии государственного управления при Президенте Украины

В статье охарактеризованы уровень мобильности украинской молодежи и выяснено, что он остается низким. Приведены основные элементы, характеризующие молодежную политику всех европейских стран. Выделены общие элементы молодежной политики в странах Европы. Приведена классификация системы социального обеспечения в Европе, а именно: социал-демократическая модель социального обеспечения (скандинавские страны); либеральная модель (минимальный режим социального обеспечения. Примером является Великобритания) консервативная модель (ориентированная на занятость; центрально-европейские страны) субинституциональная модель (страны Средиземноморья). Согласно моделей молодежной политики рассмотрена аналогичная типология по работе с молодежью. Выяснено, что мобильность образования является базовой характеристикой единого европейского образовательного пространства, на формирование которого направлен в том числе и Болонский процесс. Выделен ряд новых программ мобильности молодежи в европейских странах, а также выяснены основные виды поставщиков мобильности.

Ключевые слова: молодежь, молодежная политика, государственная политика, социальная мобильность, механизмы, механизмы государственной политики, зарубежный опыт.

GENERALIZATION OF THE WORLD EXPERIENCE OF THE STATE POLICY OF YOUTH SOCIAL MOBILITY

Yaroslav BILYAEV,

postgraduate student of the National Academy of Public Administration
under the President of Ukraine, Department of Social and Humanitarian Policy

The article describes the level of mobility of Ukrainian youth and finds out what remains low. The main elements characterizing the youth policy of all European countries are presented. The common elements of youth policy in European countries are highlighted. The classification of the social security system in Europe is given, namely: the social-democratic model of social security (Scandinavian countries); liberal model (the minimum social welfare regime is, for example, the United Kingdom), a conservative model (centered on employment, Central European countries) sub-institutional model (Mediterranean countries). According to the models of youth policy, a similar typology of work with youth is considered. It was clarified that the mobility of education is the basic characteristic of a single European educational space, the formation of which is also aimed at the Bologna process. A number of new mobility programs for young people in European countries have been identified as well as the main types of mobility providers.

Keywords: youth, youth policy, state policy, social mobility, mechanisms, mechanisms of state policy, foreign experience.

Articolul descrie nivelul de mobilitate al tineretului ucrainean și află că rămâne scăzut. Sunt prezentate principalele elemente care caracterizează politica de tineret a tuturor țărilor europene. Sunt evidențiate elementele comune ale politicii de tineret în țările europene. Este dată clasificarea sistemului de securitate socială în Europa, și anume: modelul social-democratic al securității sociale (țările scandinave); modelul liberal (regimul minimal de asistență socială este, de exemplu, Regatul Unit), un model conservator (centrat pe ocuparea forței de muncă, țările Europei Centrale) model sub-instituțional (țările mediteraneene). Conform modelelor politicii de tineret, este luată în considerare o tipologie similară de lucru cu tinerii. S-a clarificat faptul că mobilitatea învățământului este caracteristica de bază a unui spațiu educațional european unic, formarea cărora vizează și procesul de la Bologna. Au fost identificate o serie de noi programe de mobilitate pentru mobilitatea tinerilor din țările europene, precum și principalele tipuri de furnizori de mobilitate.

Cuvinte-cheie: tineret, politica de tineret, politica de stat, mobilitatea socială, mecanisme, mecanisme de politică de stat, experiență străină

Постановка проблемы. Эффективность молодежной политики может быть достигнута только при объективном восприятии и обеспечении воспитательного процесса молодых людей и формировании их мировоззренческих основ. Молодое поколение всегда старалась играть активную роль в обществен-

ных отношениях и преобразованиях, а не занимать пассивную позицию, чем часто обуславливалось конфликт поколений. Это стало отражением объективных процессов жизнедеятельности человечества: происходит актуализация задачи ранних процессов социализации молодых людей, залучивания их к трудовой

деятельности на раннем этапе, происходит расширение границ среднего и старшего возраста, срока жизни вообще, продолжается учебный срок и социально-политический адаптационный период, стабилизации семейно-бытовой позиции и др.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследованию

данного вопроса посвятили свое внимание такие ученые, как: Баглик В. С.; Головатый М. Ф.; Кербалы М. В.; Мотречко В.; Мунтян В. В.; Полищук В.; Сторожук Р. П.; Стрюк М. И.; Дж. Найт и др.

Формулировка целей статьи.

Основной целью данной статьи является обобщение мирового опыта государственной политики социальной мобильности молодежи.

Изложение основного материала исследования. Несмотря на то, что страны в условиях глобализационных изменений могут выбирать свои способы развития и отстаивать различные взгляды, в мировой практике страны руководствуются демократическими стандартами, главным образом сосредоточены на правах граждан, особенно молодежи, верховенстве права и закона, предпочитают общество гражданского типа. Они стремятся к стабильности, ведь их стратегии развития присуща полностью противоположная позиция относительно механизмов взаимоотношений властной системы и молодежи традиционного типа, при этом наблюдается существование эффективно налаженной системы соотношений поколений. Все вышперечисленное дает им возможность учесть инновационный потенциал, который имеют молодые граждане, при разработке концепций, стратегических направлений развития регионов или государства в целом.

Следует заметить, что уровень мобильности украинской молодежи остается низким. Так, если в течение своей жизни бывали в других населенных пунктах своей области 83% молодых людей, других областях Украины - 77%, а в других странах 30%. Из своего населенного пункта хотели бы уехать почти 40% молодых украинцев, в то же время 52% предпочитают остаться. Среди тех, кто хотел бы уехать из своего населенного пункта, 40,6% - желают уехать в страны Европейского Союза, 19,4% - в другие страны, 16% - в другую местность в Украине, 12,8% - еще не определились, а 6,6% - в страны СНГ [4].

Евроинтеграционный вектор развития страны становится возможным благодаря способности молодежи имплементировать европейские

ценности в украинских реалиях и делать соответствующие изменения на местном и государственном уровнях. Развитие молодых украинцев возможно в случае внедрения государством полноценной и всесторонней молодежной политики, что требует соответствующего финансирования. На данный момент в Украине действует государственная целевая социальная программа «Молодежь Украины», однако ряд факторов делает действие этой программы неэффективной, частично нивелируя потенциал молодежи страны [6].

Молодежная политика европейских государств является проявлением обязательства государственных органов и внедренной конкретной практикой, направленной на обеспечение достойных условий жизни молодежи. Ключевым аспектом также является представление различных возможностей развития для этой группы. В ситуации, когда еще не сформулировано ни одного официального и общего определения, молодежная политика является удобным сроком, хотя и так часто вызывает сомнения ввиду [4]:

□ слишком узкую терминологическую сферу - молодежная политика может быть определена узко как политика, касающаяся молодых людей, и которая не входит в сферу других государственных политик (например, образовательной, социальной, занятости), тогда она понимается, главным образом, как работа с молодежью, неформальное образование и волонтерство;

□ слишком широкое значение - широкое определение молодежной политики охватывает все политики, касающиеся молодежи и влияют на молодежь (включая образование, политику занятости, права молодежи и т.д.).

В европейских государствах молодежная политика или самостоятельной частью государственной политики с четкой структурой и тесным взаимодействием составляющих, или находится в стадии становления. При этом можно выделить основные элементы, характеризующие молодежную политику всех европейских стран [1]:

□ во-первых, во всех государствах Европы четко обозначен такой

элемент молодежной политики, как сфера ее распространения: географические и социальные группы;

□ во-вторых, законодательно обозначена роль и механизм взаимодействия правительства и молодежных негосударственных коммерческих организаций;

□ в-третьих, обязательным элементом является подготовка и квалификация специалистов в сфере молодежной политики;

□ в-четвертых, особое внимание уделяется таким элементам молодежной политики, как сотрудничество, управление, вертикальная и горизонтальная структуры;

□ в-пятых, определены ресурсное обеспечение процессов разработки и реализации молодежной политики (финансовые и человеческие ресурсы).

Важной задачей молодежной политики в ведущих странах Западной Центрально-Восточной Европы является поддержка детей и молодежи. Проблема поддержки детей и молодежи получила признание в западноевропейских странах в конце XX века в результате осмысления последствий бурных молодежных революций 1960-1970 гг., имевших место в ряде у европейских стран, и нарастания ряда детских и молодежных проблем [7].

На сегодня специальное молодежное законодательство существует в большинстве европейских стран, хотя вопрос об интегрированной молодежной политике до сих пор находится на стадии активного обсуждения. Достаточно часто молодежное законодательство ограничено формальным образованием. В ряде стран Европы молодежная политика, молодежная работа и молодежное законодательство являются элементами хорошо структурированного и определенного молодежного сектора, другие страны не выделяют молодежный сектор как направление деятельности государства, здесь молодежная политика и молодежное законодательство являются составными традиционных направлений - социального, образовательного, культурного, охраны здоровья и др. То есть мы не можем говорить, что страны Европы распределяются по наличию или отсутствию хороших

развитого молодежного сектора [5].

Исследования в молодежной сфере свидетельствуют о том, что в странах Европы, можно выделить общие элементы молодежной политики:

- социальный диалог между государством, молодыми людьми и обществом через консультации и влияние;
- советы и информация о правах молодых людей и возможности для них;
- свобода культурного, творческого и политического выражения;
- культура продолжения образования и профессионального образования;
- поддержка молодым семьям;
- соответствующая специальная поддержка для молодых людей «групп риска» как с особыми потребностями или молодые заключенные;
- поддержка и поощрение активного проведения свободного времени;
- правильная организация профессиональной подготовки тех, кто работает с молодыми людьми;
- исследование проблем, с которыми сталкиваются молодые люди;
- содействие международным связям между молодыми людьми [10].

Мировой опыт убеждает, что правительства разных стран ищут свои подходы к формированию и реализации молодежной политики. В развитых демократических странах молодежная политика, в основном, имеет трехуровневую структуру, что дает возможность проводить ее на региональном и местном уровнях [3]. В странах Западной Европы на этой основе активно разрабатываются и внедряются комплексные меры в отношении молодежи. Во многих странах Центральной и Северной Европы молодежная политика базируется на признании ответственности за успешное включение в общественно-политическую жизнь всех слоев молодежи [2]. Следует уделить внимание и типологии МП, которую предложили в 2000 г. Д. Галле и С. Паугам. Она базируется на исследовании работы с молодыми людьми европейских государств. Система общественного обеспечения, в которой взята за основу вышеупомянутую типологию в Европе, может

быть классифицированы следующим образом:

- социал-демократическая модель социального обеспечения (скандинавские страны);
- либеральная модель (минимальный режим социального обеспечения. Примером является Великобритания)
- консервативная модель (ориентированная на занятость; центрально-европейские страны)
- субинституциональная модель (страны Средиземноморья) [9].

Согласно моделей молодежной политики предлагается аналогичная типология по работе с молодежью [8]:

- универсалистская / патерналистская. В скандинавских странах (Дании, Финляндии, Норвегии, Швеции, меньше касается Исландии) работа с молодежью развивается как общественная инфраструктура отношении молодых людей как граждан. Также государство очень заинтересовано в образовательных средствах (особенно пропаганде здоровья) как элемента работы с молодежью. Ударение - на групповом обучении;

□ либеральная / громадовская. Характеризуется большим интересом местных органов власти в обеспечении молодежных клубов. Недостаточность инфраструктуры государственной поддержки и заинтересованности создает возможности усиленной работы, направленной на общество;

□ консервативная / корпоративистская. С одной стороны, глубокая заинтересованность государства в нормальной социализации молодежи. При этом социопедагогические аспекты столь же важны, как и в скандинавских странах, но подход другой. Акцент деятельности сделан на волонтерах, которые находятся «в корпорации» с местными, региональными и государственными органами власти;

□ средиземноморская / субинституционализована. Хотя южно-европейские страны характеризуются как консервативные благодаря корпоративистской роли католической или православной церкви (за осмотром Еспинг-Андерсен), Галле и Паугам отмечают потерю социокультурной уместности и влияния церкви, что

ведет к дефициту или вакуума регулирования. Часто только ответственность местной власти приводила к высокой региональной дифференциации в соответствии с местными ресурсами и политическими интересами. Вместе с третьим сектором, который только что сформировался, они очень медленно заполняют социокультурные пробелы.

- Темпы европейского сотрудничества в сфере молодежной политики выросли благодаря расширению как Европейского Союза, так и Совета Европы, а международное сотрудничество в молодежном секторе приобрело дополнительное значение. Сотрудничество, в основном, осуществляется в рамках программ таких международных организаций, как СЕ, ЕС, ООН, ЮНЕСКО и ПРООН. Эти программы имеют целью поддержку мобильности молодежи, поощрение межкультурного понимания и участия молодежи. Кроме того, значительное количество молодежных организаций проводит важную международную деятельность посредством таких организаций и сетей как Европейский молодежный форум (EYF) и Европейский студенческий форум (AEGEE), которые координируют деятельность молодежных движений в странах-членах [4].

- Мобильность образования является базовой характеристикой единого европейского образовательного пространства, на формирование которого направлен в том числе и Болонский процесс: достаточно констатировать принципы Великой хартии университетов, в том числе четвертый принцип - принцип мобильности, понимаемой в широком смысле - мобильность знания. Его реализация в академической мобильности (возможности для студентов и преподавателей перемещаться между различными образовательными учреждениями внутри и за пределами своей страны) с самого начала была тесно связана с социальной и профессиональной мобильностью [11].

- В развитии академической мобильности Дж. Найт (Jane Knight) выделяет важные тенденции. Первая тенденция - смещение от мобильности студентов к программам и поставщикам мобильности. Важно

отметить, что количество студентов, которые стремятся получить образование в зарубежных странах, по-прежнему растет, но на современном этапе больше внимания уделяется доставке иностранных академических курсов и программ студентам в их родной стране. Вторая тенденция - смещение ориентации от сотрудничества в целях развития в конкурентоспособной торговли [13, с. 510]. К новым программам мобильности Дж. Найт относит [12, с. 383]:

- □ франчайзинг (franchise) - соглашение, по которому поставщик в стране-источнике позволяет поставщику из другой страны доставить в нее свой курс / программы / услуги;

- □ удвоение (twinning) - тип транснационального образования, в котором студент часть времени учится в местном вузе, а часть - в зарубежных учреждениях, связанных с местным вузом;

- □ двойные / совместные степени (double / joint degree) - тип образования, при котором поставщики в разных странах сотрудничают, позволяя студентам программу набирать кредиты у каждого поставщика с целью получения квалификации от каждого из них;

- □ сочетание (articulation) - тип образования, базирующейся на договоренности между поставщиками, расположенными в разных странах, предоставляющих возможность студентам набрать кредиты по согласованным курсами / программами, совместно предлагаемыми всеми поставщиками;

- □ нострификация (validation) - договоренность между поставщиками в различных странах позволяют поставщику в принимающей стране присудить квалификацию поставщика в стране-источнике.

- □ виртуальная / дистанционная (virtual / distance) - соглашение, по которым поставщики поставляют курсы / программы для студентов в разных странах в дистанционном и онлайн-режиме.

Поставщики мобильности могут быть описаны через физическое или виртуальное перемещение учебного заведения (учреждения, организации, предприятия), через государственные границы с целью предоставления образовательных услуг

студентам других стран. В отличие от программ мобильности, поставщики мобильности не требуют физического перемещения студентов. Кредиты и квалификации присваиваются иностранным поставщиком (иностранцы, местные, собственные) или аффилированных местным партнером. К основным видам поставщиков мобильности относятся [12, с. 385]:

- филиал - зарубежный поставщик создает в другой стране свой филиал, предоставляя студентам другой страны свои курсы и программы и присваивая собственную квалификацию;

- автономная организация - иностранный поставщик (университет, компания, или альянс / сеть) создает в другой стране автономный вуз, не имеет родительского в стране поставщика, предлагающего курсы / программы и присуждает квалификацию;

- приобретение / слияния - иностранный поставщик покупает часть или 100% местного вуза;

- учебный центр / учебный сайт - иностранный поставщик организует учебный центр в другой стране (что сотрудничает с местными поставщиками или является независимым от них) для поддержки студентов по освоению их курсов / программ;

- аффилиации / сети - разные виды государственных и частных, традиционных и новых, местных и иностранных поставщиков, которые сотрудничают в рамках инновационных типов партнерства по созданию сетей / учреждений с доставкой курсов и программ местным и зарубежным студентам традиционным или дистанционным способ.

- виртуальный университет - поставщик, который предоставляет услуги студентам в разных странах с помощью дистанционного образования с использованием преимущественно Интернет-технологий, как правило, без поддержки очного обучения.

Кроме того, всем европейским государствам присуще большое число молодежных объединений, образовавшихся по определенным политическим, идеологическим или религиозным признакам. Они, как правило,

представлены в виде национального совета или молодежного форума.

Выводы из проведенного исследования. Подытоживая все вышесказанное, можем сделать вывод, что мобильность студенческого, аспирантского и ученого состава среди молодежи это, как правило, их личный выбор (возможность получить опыт зарубежной практики обычно студенты и преподаватели рассматривают и принимают отдельную ценность), но возможно и поощрения, предлагают государственные и межгосударственные программы и соглашения, направленные на обмен специалистами, поскольку в наше время повышение мобильности, согласно достаточно распространенному мнению, свидетельствует о здоровой и инновационной системе высшего образования и научного развития. «Зеленой книгой» Европейской комиссии «Европейским исследовательским пространством» утверждается, что и правительство, и организации должны поддерживать национальную и международную мобильность аспирантов и ученых как важнейших элементов, имеет Европейский исследовательский пространство (ERA - European Research Area) - организация научного сообщества, частных предприятий и граждан.

Список использованной литературы

1. Баглик В. С. Механизмы формирования молодежной политики на международном уровне / В. С. Баглик // Актуальные проблемы государственного управления. - 2015. - № 1. - С. 382-386.
2. Головатый М.Ф. Молодежная политика в Украине: проблемы обновления / М. Ф. Головатый // Укр. наук. опыт. ин - т проблем молодежи. - К.: Наукова думка. - 1993. - С. 6-10.
3. Кербалы Н. А. Зарубежный опыт формирования нормативно-правовой базы по молодежной политике / М. А. Кербалы // совр. укр. политика, политики и политологи о ней. - Вып. 13. - Киев-Николаев, 2008. - С. 122-129.
4. Молодежь в Украине. Ситуация молодежи, современная молодежная политика в Украине и польско-немецко-украинское сотрудничество. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://www.dpjw.org/fileadmin/user_upload/Molodz%20w%20Ukraini_kniga%20.pdf.
5. Мотречко В. Особенности формирования государственной молодежной политики в ЕС и перспективы ее имплементации в Украине / В. Мотречко. // Публичное админи-

стрирование: теория и практика. - 2014. - Вып. 2. - Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2014_2_3

6. Мунтян В. В. Государственные целевые программы как инструмент финансирования молодежной политики в Украине / В. Мунтян // Экономический вестник Запорожской государственной инженерной академии. - 2016. - Вып. 6 (2). - С. 127-131.

7. Полищук В. Стратегия молодежной политики в западноевропейских и восточноевропейских странах как основа поддержки детей и молодежи / В. Полищук // Научный вестник Ужгородского национального университета. Серия: Педагогика. Социальная работа. - 2013. - Вып. 26. - С. 157-159.

8. Сторожук Р. П. Зарубежный опыт реализации молодежной политики / Г. П. Сторожук. // Государственное строительство. - 2007. - № 1 (1). - Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_1%281%29_51.

9. Сторожук Р. П. Молодежная политика в Украине на пути к евроинтеграции / Г. П. Сторожук // Актуальные проблемы государственного управления: Сб. науч. трудов. ОРИГУ. Вып. 4 (24). - Одесса, 2005. - С. 170-178.

10. Сторожук Р. П. Государственная молодежная политика в контексте европейского выбора Украины: механизмы реализации: Автореф. дис. ... к. Гос. упр. / Г. П. Сторожук. - Одесса, 2007. - 23 с.

11. Стрюк М. И. Тенденции развития мобильности студентов и молодых ученых в европейском образовательно-научном пространстве / Н. И. Стрюк // Педагогика высшей и средней школы. - 2015. - Вып. 46. - С. 218-225.

12. Knight J. Crossborder Education: An Analytical Framework for Program and Provider Mobility / Jane Knight // Higher Education: Handbook of Theory and Research. Volume XXI / Edited by John C. Smart. - Dordrecht : Springer, 2006. - P. 345-395.

13. Knight J. Higher Education Crossing Borders / J. Knight // International Encyclopedia of Education. Third Edition / Editors-in-Chief Penelope Peterson, Eva Baker, Barry McGaw. - Oxford : Elsevier - Academic Press, 2010. - Volume 4. - P. 507-513

ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ

Ярослав Николаевич БИЛЯЕВ,
аспирант Национальной академии
государственного управления при
Президенте Украины, кафедра
социальной и гуманитарной
политики
Тел.: +380986992225
E-mail: 7770@i.ua

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Yaroslav BILYAEV,
postgraduate student of the
National Academy of Public
Administration under the President
of Ukraine, Department of Social and
Humanitarian Policy
Phone: +380986992225
E-mail: 7770@i.ua

УДК: 343.9

ИСТОРИКО-ПРАВОВЫЕ УСЛОВИЯ СТАНОВЛЕНИЯ КАТЕГОРИИ КИБЕРПРЕСТУПНОСТИ В МЕЖДУНАРОДНОМ И НАЦИОНАЛЬНОМ ПРАВЕ

А. Ю. ДОВЖЕНКО,

аспирант кафедры уголовного процесса Одесского государственного университета внутренних дел

В статье рассматриваются историко-правовые условия становления категории киберпреступности в международном и национальном праве. Прослеживаются истоки явления киберпреступности, её осознание в научно-правовой мысли и практике, а также этапы правового регулирования борьбы с киберпреступностью в национальных правовых системах и в международно-правовой системе. Делается вывод о том, что явление киберпреступности не является новым, однако длительное время оставалось скрытым за «традиционными» понятиями об имущественных преступлениях, преступлениях против личности и др. Потребность в выделении киберпреступности в отдельную категорию возникает с развитием электронных систем связи, которые породили транснациональный феномен киберпреступности.

Ключевые слова: киберпреступность, международная компьютерная преступность, правовое регулирование киберпреступности, борьба с киберпреступностью.

HISTORICAL AND LEGAL PRECONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF THE CATEGORY OF CYBERCRIME IN THE INTERNATIONAL AND NATIONAL LAW

A.Y. DOVZHENKO,

PhD student of the Department of Criminal Procedure, Odessa State university of internal affairs

The article discusses the historical and legal conditions of the formation of the category of cybercrime in international and national law. It traces the origins of the phenomenon of cybercrime, its awareness in the scientific and legal thought and practice, as well as the stages of legal regulation of the fight against cybercrime in national legal systems and in the international legal system. It is concluded that the phenomenon of cybercrime is not new, but for a long time remained hidden behind the "traditional" concepts of property crimes, crimes against the person, etc. The need to separate cybercrime into a separate category arises with the development of electronic communication systems that gave rise to cybercrime.

Keywords: cybercrime, international computer crime, legal regulation of cybercrime, fight against cybercrime.

Articolul discută condițiile istorice și legale ale formării categoriei de criminalitate cibernetică în dreptul internațional și național. El urmărește originea fenomenului infracționalității cibernetice, conștientizarea acestuia în gândirea și practica științifică și juridică, precum și etapele de reglementare juridică a luptei împotriva criminalității informatice în sistemele juridice naționale și în sistemul juridic internațional. Se concluzionează că fenomenul criminalității informatice nu este nou, dar a rămas mult timp ascuns în spatele conceptelor "tradiționale" ale crimelor de proprietate, crimelor împotriva persoanei etc. Nevoia de separare a criminalității cibernetice într-o categorie separată apare odată cu dezvoltarea sistemele de comunicații electronice care au dat naștere la criminalitatea informatică.

Cuvinte-cheie: criminalitatea informatică, criminalitatea informatică internațională, reglementarea legală a criminalității informatice, combaterea criminalității informatice.

Введение. Преступность сопровождает человечество на протяжении всей его истории. Пожалуй, трудно назвать такую сферу существования, в которой невозможно совершить общественно опасное деяние, характеризуется как преступление. По опыту известно, что объектом преступного посягательства или его орудием может выступать любой предмет, объект, явление, которые могут иметь как материальную, так и нематериальную природу. Как писал один из основоположников науки криминалистики Н. С. Таганцев, «жизнь всех народов свидетельствует нам, что везде и всегда осуществлялись и осуществляются действия, которые по разным основаниям признаются недозволенными, но и вызывают определенные меры общества или государства, направленные против лиц, которые совершили действия, которые признаются преступными; всегда и везде существовали лица, которые более или менее упорно не подчиняются требованиям правового порядка» [9, с. 17]. Ключевой характеристикой деяния как преступления является его противоправность, следствием чего становится наказуемость. Н. А. Зелинская указывает, что действия преступления имеют неизбежным следствием уголовно-правовую репрессию [4, с. 271]. То есть, видимо деяние должно быть не только общественно опасным, но и быть уголовно запрещенным и тянуть за собой уголовное наказание, чтобы считаться преступлением и представлять собой объект исследования уголовно-правовых дисциплин, в частности криминалистики.

Цель настоящей статьи состоит в том, чтобы проследить историю становления понятия о киберпреступлении в международном праве. Для достижения этой цели используется исторический и сравнительно-правовой метод.

Изложение основного материала. С началом массового использования компьютеров и, в более широком смысле, различных электронно-вычислительных машин во всех сферах жизни, а также с развитием электронных сетей, в первую очередь сети Интернет, возникла и связанная с ними особая сфера общественно-опасной деятельности. Следует согласиться с П. Д. Биленчуком, Б. В. Романюком и В. С. Цымбалюком в том, что нельзя говорить о необычной новизне компьютерной преступности в криминалистической теории

и практике. Киберпреступность была относительно малоизвестным явлением в современной науке уголовного права и криминалистики, однако в мировой практике его развитие продолжается уже более полувека. Она возникает одновременно с появлением компьютерной техники в 1940-х годах [5, с. 19].

Одновременно с возникновением угрозы компьютерной преступности, делаются первые попытки ее теоретического осмысления. Так, в 1958 году в Стенфордском исследовательском институте было подготовлено статистическое исследование по компьютерным преступлениям. К ним были отнесены повреждения и хищения компьютерного оборудования и информации; мошенничество или похищение средств, совершенные с помощью электронных устройств, несанкционированное использование компьютерных устройств и недозволенное применения машинного времени [3, с. 133]. Примечательно, что на этом первом этапе компьютерные преступления рассматривались исключительно как материальная угроза информации или экономическим или финансовым отношениям. Об угрозе компьютерным системам как таковым речь еще не шла.

О возникновении компьютерной преступности (киберпреступности) следует говорить с момента появления первых компьютерных устройств. И если в странах советского блока она не привлекала к себе внимания в связи с малой распространенностью электронных устройств, то в Западной Европе и США киберпреступность становится предметом исследования начиная, по меньшей мере, с 1970-х годов. В отличие от современности, в те времена еще не существовало большого рынка компьютеров, и эти компьютеры не были соединены в глобальную сеть. Однако, даже в примитивных, по сравнению с современными, сетях, возникают определенные преступные техники, которые в будущем стали основой киберпреступности.

В США первые приговоры по уголовным делам по различным злоупотреблениям с компьютерной информацией были вынесены уже в 1960-х. Так, по делу Хэнкока суд штата Техас приговорил сотрудника страховой компании за преступные манипуляции с информацией из компьютерной базы данных, совершенные с корыстной целью. В деле Боттона лицо было осуждено за похищение коммерческой тайны

с помощью копировальной машины [11]. В уголовных делах этого периода американские суды уделяли внимание преимущественно материальному ущербу, который был нанесен преступлением, а компьютерные средства рассматривались лишь как инструмент преступления, а не как самостоятельный элемент его состава. В 1960-1970-х годах компьютеры все еще не находили широкого потребления и использовались практически исключительно в учреждениях и на предприятиях, а также в научных учреждениях. Из-за высокой цены и малой распространенности, один и тот же компьютер обычно использовался многими лицами, что облегчало неразрешенный доступ к информации. Это, однако, не воспринималось как проблема, поскольку компьютеры не были соединены в единую систему, а, следовательно, доступ к ним все же был контролируемым.

Иной была ситуация с телекоммуникационными системами, в частности телефонными. Технические средства уже в то время позволяли вмешательство в их работу, в частности для перехвата сообщений, или для нелегального пользования. Слово «хакер», которое в дальнейшем стало использоваться для обозначения лиц, получающих неразрешенный доступ к компьютерным данным, возникло именно для обозначения телефонных «взломщиков». Впервые приговор по перехвату телефонных разговоров в США было вынесен в 1966 году по обвинению в мошенничестве [12]. В деле Турк федеральный суд отметил, что незаконное перехвата телефонного разговора может составлять преступление само по себе, независимо от его материального эффекта [13].

Осознание опасности компьютерных преступлений происходило не только в научной среде, но и в среде практиков. Так, Американская ассоциация адвокатов в 1979 году сформулировала такие признаки компьютерных преступлений как использование или попытка использования компьютера, вычислительной системы или сети с целью получения материальной выгоды, прикрываясь ложными предложениями, ложными обещаниями или притворяясь другим лицом, умышленные несанкционированные действия с целью повреждения, уничтожения или похищения компьютера, вычислительной системы или сети, а также умышленное нарушение связи между компьюте-

рами, вычислительными системами или сетями [8, с. 76].

Одновременно с первым осуждением появилось осознание необходимости криминализации общественно опасных посягательств, совершаемых с помощью электронной вычислительной техники. Такая криминализация в законодательстве отдельных государств проходила в четыре волны. Первая волна была связана с криминализацией посягательства на право на частную жизнь путем перехвата данных в электронно-коммуникационных сетях. В течение 1970-х и 1980-х годов соответствующие составы преступлений были введены в уголовное законодательство Австрии, Швеции, ФРГ, США, Франции, Дании, Норвегии, Израиля, Канады, Нидерландов, Португалии, Японии и других развитых стран. Вторая волна была связана с криминализацией корыстных манипуляций с электронной информацией, в частности похищения средств с банковских счетов. Такие положения в 1980-х годах появляются в законодательстве США, Соединенного Королевства, Дании, Канады, ФРГ и Австралии. Чуть позже наблюдалась третья волна криминализации (признание преступлениями посягательств на интеллектуальную собственность через электронные сети), а с конца 1980-х можно говорить о криминализации деяний, связанных с распространением запрещенной информации (такой как язык ненависти или порнография) через компьютерные сети [9]. Однако эти попытки были скорее ситуативными реакциями на проблему, чем системной борьбой с новым типом преступности.

Украина принимала и принимает участие в данной борьбе, хотя начала ее с заметным опозданием. Если в странах Западной Европы и Северной Америки законодательство по киберпреступлениям возникло еще в 1970-х-1980-х годах, то в Украине его становления приходится на период 1990-х-2000-х годов. Так, в 1994 году был принят Закон «О защите информации в информационно-телекоммуникационных системах», в котором было предоставлено понятие защиты информации и несанкционированного доступа к информации. В том же году были внесены изменения в действующий на тот момент Уголовного кодекса 1960 года, которыми был введен новый состав преступления: умышленное вмешательство в работу автоматизирован-

ных систем, что привело к искажению или уничтожению информации или носителей информации или распространение программных и технических средств, предназначенных для незаконного проникновения в автоматизированные системы и способных повлечь искажение или уничтожение информации или носителей информации.

Осознанию законодателем, органами государственной власти и специалистами опасности, которую несет киберпреступность, способствовало так называемое «винницкое дело», которое имела место в 1998 году. Преступник, используя систему электронных платежей, незаконно перевел на счет банка в Латвии больше 80000000 гривен. Однако, из-за отсутствия надлежащего правового регулирования в уголовном законе, этот случай не был отнесен к категории киберпреступлений и рассматривался как обычное мошенничество. Таким образом, нужно констатировать, что в 1990-х годах Украина находилась на более раннем этапе того пути, который прошли западные страны, и продолжала рассматривать киберпреступность как разновидность обычной преступности.

Вместе с тем, компьютерная преступность приобретает широкое распространение и системный характер уже в 1980-х годах, причем страдали от нее именно развитые страны, которые становились все более зависимыми от компьютерных сетей во всех сферах деятельности. В США появляются первые преступные группировки, которые специализировались на киберпреступности. Возникают первые компьютерные вирусы, которые были способны наносить вред компьютерным системам даже без прямого участия человека [2, с. 2]. Важно то, что компьютерные преступления немедленно стали интернациональными. Отдельные хакеры и группы хакеров действовали вне государственных границ. Так что и реагирования на новый тип преступности должно было носить международный характер.

На совершенно новый уровень проблема киберпреступности вышла с развитием глобальных компьютерных сетей. Как известно, первой такой сетью стал расположенный в США ARPANet, объединявший электронно-вычислительные машины крупных исследовательских центров. Поскольку доступ к самим компьютерам был строго ограничен, и они предназначались исключи-

тельно для официальной переписки и передачи данных в системе практически отсутствовали механизмы защиты от внешних вмешательств. Это стало своеобразным признаком компьютерных сетей, в 1980-е и 1990-е они проникали во все более широкий круг общественных отношений, от политических и финансовых до личных. С появлением современной сетевой архитектуры и сети Интернет, угроза от преступного влияния на нее стала глобальной, ведь ограничить доступ к сети невозможно даже теоретически, так же как проблематична полная изоляция от нее компьютерных устройств. Эта глобальность означала, что и угроза киберпреступности стала глобальной и могла быть преодолена только скоординированными усилиями государств.

С. А. Буюджи выделяет четыре этапа развития международного сотрудничества в борьбе с киберпреступностью:

- 1) Этап зарождения (1986 год - 1989 год), на котором принимались первые национальные законы по борьбе с киберпреступностью;
- 2) Этап систематизации уголовного законодательства отдельных стран по борьбе с киберпреступностью (1989 - 2000 год);
- 3) Этап консолидации европейского сообщества для борьбы с киберпреступностью (2000 год - 2001 год);
- 4) Современный этап правового регулирования борьбы с киберпреступностью (2001 год - наши дни) [1, с. 5].

Примечательно, что до второй половины 1990-х годов киберпреступления рассматривались исключительно как такие, которые совершаются с личными материальными целями. Однако, во второй их половине возникает целый пласт преступлений, направленных против государственной и международной безопасности. В частности, оказалось, что Интернет-среда предлагает многочисленные возможности для террористической деятельности, и создает у потенциальных террористов ощущение безнаказанности. Показательна первое дело о теракте с использованием Интернета, слушалось в США в 1998 году. Был задержан 12-летний хакер, который, с группой других подростков, спланировал слом системы контроля плотин. Открытие дамбы потенциально могло привести к затоплению двух городов с населением более миллио-

на человек. Учитывая малолетство и «хулиганский» характер преступления, наказание для виновных было условным, однако само дело продемонстрировало страшную угрозу уязвимости компьютерных систем жизнеобеспечения современной цивилизации.

Во второй половине 1990-х годов Интернет превращается во «вторую реальность», что становится не просто отражением реальности первой, но и способен на нее активно влиять. Все значительные события в мире получили свое отражение в виртуальном пространстве. Появляется такое явление как кибервойны (первой такой войной считается война НАТО против Югославии), возникает экономическая киберпреступность (к примеру, коммерческие проникновения в компьютерные системы предприятий с целью получения информации или прекращения их работы).

В качестве ответа на все эти вызовы делаются первые попытки международно-правового регулирования борьбы с киберпреступностью. В 2000 году принимается Конвенция Организации Объединенных Наций (ООН) против транснациональной организованной преступности. В ней использован термин «транснациональные организованные преступления, совершаемые с использованием компьютеров, телекоммуникационных сетей и других видов современной технологии» [6].

В 2001 году был принят основополагающий международный документ - Конвенция о киберпреступности, определивший понятие киберпреступности, терминологию, которая к ней применяется, а также обязанность государств по криминализации соответствующих деяний. Украина ратифицировала Конвенцию в 2005 году. Определение киберпреступности в Конвенции не предоставляется, однако из положений следует, что к киберпреступлений отнесены, по меньшей мере, незаконный доступ, нелегальный перехват компьютерных данных, вмешательство в компьютерные данные, вмешательство в компьютерные системы, злоупотребления компьютерными устройствами, подделка, связанная с компьютерами, мошенничество, связанное

с компьютерами, правонарушения, связанные с детской порнографией, правонарушения, связанные с нарушением авторских и смежных прав [7]. С принятием Конвенции можно говорить о начале глобальной комплексной борьбы против киберпреступности.

Выводы. Понятие киберпреступности не зародилось на пустом месте. С возникновением новой сферы общественного бытия (киберсферы), возникла и связанная с ней противоправная деятельность. Несколько десятилетий потребовались для осознания специфического характера киберпреступлений, который позволил бы выделить их в отдельную группу. Такое осознание произошло с появлением транснациональной киберпреступности с использованием компьютерных сетей. Начиная приблизительно с 2000 года, можно говорить о возникновении комплексного международно-правового регулирования борьбы с киберпреступностью.

Список использованных источников

1. Буюджи С. А. Правове регулювання боротьби з кіберзлочинністю: теоретико-правовий аспект. Дис...канд. юрид. наук. 12.00.01. Київ, 2018. 203 с.
2. Дзюндзюк Б. В., Дзюндзюк В. Б. Поява і розвиток кіберзлочинності. *Державне будівництво*, 2013. № 1. С. 1-12.
3. Європіна І. В. Види протиправних діянь у сфері новітніх інформаційних технологій. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. Число 3. С. 129-136.
4. Зелінська Н. А. Поняття «міжнародний злочин» в історико-правовому ракурсі. *Актуальні проблеми політики*. 2007. № 4. С. 271-277.
5. Комп'ютерна злочинність: Навчальний посібник. За ред. П. Д. Біленчук, Б. В. Романюк, В. С. Цимбалюк та ін. Київ: Атіка, 2012. – 240 с.
6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789. (Дата звернення: 12.10.2018).

7. Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575. (Дата звернення: 12.10.2018).

8. Пушкаренко, П. І. Кіберзлочинність як новітній феномен тіньової економіки. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України»*. Суми, 2006. Т. 17. С. 75-82.

9. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. В 2 т. Т. 1. Москва: Наука, 1994, 380 с.

10. Goodman M. D., Brenner S. W. The Emerging Consensus on Criminal Conduct in Cyberspace. URL: https://uclajolt.com/home/Articles/2002/03_020625_goodmanbrenner.pdf (Дата звернення: 11.10.2018).

11. Li J. X. Cyber Crime and Legal Countermeasures: A Historical Analysis. *International Journal of Criminal Justice Sciences*. 2017. Vol. 12. P. 196-207.

12. United States v. Hoffa 367 F.2d 698 (7th Cir. 1966). URL: <https://casetext.com/case/united-states-v-hoffa-15> (Дата звернення: 11.10.2018).

13. United States v. Turk 526 F.2d 654 (5th Cir. 1976). URL: <https://casetext.com/case/united-states-v-turk> (Дата звернення: 11.10.2018).

ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ
Алексей Юрьевич ДОВЖЕНКО,
аспирант кафедры уголовного
процесса Одесского
государственного университета
внутренних дел

**INFORMATION ABOUT THE
AUTHOR**
Aleksey Yrevich DOVZHENKO,
postgraduate Student, Department
of Criminal Procedure, Odessa
State University of Internal Affairs
7358180@gmail.com